

**MANİSA MEKTEB-i İDADİSİ
(KURULUŞU, GELİŞİMİ, SOSYO KÜLTÜREL HİZMETLERİ)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Gülcan KAYA

Kütahya – 2018

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**MANİSA MEKTEB-İ İDADİSİ
(KURULUŞU, GELİŞİMİ, SOSYO KÜLTÜREL HİZMETLERİ)**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Arif KOLAY

Hazırlayan:
Gülcan KAYA

Kütahya – 2018

Kabul ve Onay

Gülcan KAYA'nın hazırladığı "Manisa Mekteb-i İdadisi (Kuruluşu, Gelişimi, Sosyo Kültürel Hizmetleri)" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

26/09/2018

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Taner BİLGİN		
Dr. Öğr. Üyesi Arif KOLAY (Danışman)		
Dr. Öğr. Üyesi Şakir TURAN		

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Manisa Mekteb-i İdadisi (Kuruluğu, Gelişimi, Sosyo Kültürel Hizmetleri)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2018

Gülcan KAYA

Özgeçmiş

01.01.1976 Manisa'nın Demirci ilçesinde doğdu. İlköğretimini Selendi Mıdıklı Kavakalan Mahallesi İlköğretim Okulunda, ortaöğrenimini Savaştepe Öğretmen Lisesinde, lise öğrenimini Demirci Lisesinde tamamladı. 1999 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 1999 yılında Muş'un Bulanık ilçesine atandı. Tarih öğretmeni olarak Salihli Necip Fazıl Kısakürek Sosyal Bilimler Lisesinde çalışmaktadır. 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Anabilim dalında yüksek lisansına başladı.

Bu çalışmanın yapılmasında bana yol gösteren ve desteğini hep hissettiğim, kendisiyle çalışabilme fırsatı bulduğum için şanslı olduğumu düşündüğüm, benim için çok kıymetli olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Arif Kolay'a teşekkürü bir borç bilirim. Lisans eğitimi aldığım Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü hocalarıma ve çalışmamda maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili babam İlyas Kaya'ya, kardeşim Sevcan Kaya'ya özellikle teşekkür ederim. Son olarak da tez çalışmam ile ilgili değişik konularda yardımcı olan Tezcan Karadanışman'a ve Erkan Akbalık'a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

MANİSA MEKTEB-İ İDADİSİ (KURULUŞU, GELİŞİMİ, SOSYO KÜLTÜREL HİZMETLERİ)

KAYA, Gülcan

**Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Arif KOLAY
Eylül, 2018, 148 sayfa**

Osmanlı eğitim kurumları arasında önemli yer tutan medrese eğitimi zamanla önemini kaybetmişti. Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin etkisiyle de eğitim kurumlarında modernleşme çabalarına gidilmiştir. Yeni usul metotlarla eğitim-öğretim yapılmaya başlanmıştır. Bu durumda rüştiye mektepleri yaygınlaşmıştır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile rüştiye mekteplerinin üstünde eğitim yapabilecek bir okul açılmasına karar verilmişti. "İdadi" adı verilen bu okullar "hazırlama yeri" anlamına geliyordu. Öğretim süresi üç yıl olan bu okullar yükseköğretime öğrenci hazırlama amacını taşıyordu. Bu amaçla açılan idadiler vilayet merkezlerinde daha sonra sancak merkezlerinde açılmaya başlandı. Özellikle II. Abdülhamid'in eğitim politikası gereği yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Fakat devletin içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklar idadilerin tam anlamıyla yaygınlaşmasını engelledi. Buna rağmen devletin birçok vilayet merkezinde ve sancaklarında açılmaya devam etti.

Vilayet merkezlerinde rüştiye ile birlikte yedi, sancaklarda ise beş yıllık idadiler açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde ilk açılan idadiler arasında yer alan "Manisa İdadisi" bunlardan birisidir. 1885 yılında inşaatına başlanılan idadi 1887 yılında açıldı. İdadinin inşaat süreci uzun olmasına rağmen Manisa'nın önemli bir mevkiinde yerini alabilmiştir. Çeşitli nedenlerle ve farklı zamanlarda tamirat geçiren bina, Manisa'nın eğitim çınarı olma özelliğini korumuş ve birçok mezun vermiştir. Gerek öğretmen ve gerekse öğrenci profili açısından başarılı bir okul olduğunu söyleyebiliriz. Manisa'nın kültürel yaşamına katkı sağlayan ve 1916 yılında sultani olan okul, Manisa'nın işgal edilmesiyle kapatılmıştır. 1923'te bir devreli lise haline getirilmiş, 1924'te "Manisa Ortaokulu" olmuştur. 1945 yılına gelindiğinde de Liseye çevrilmiştir. Tez konumuz olan "Manisa İdadisi" hakkında tam anlamıyla bilgiye ulaşmak çok mümkün olmamıştır. Şehrin Milli Mücadele yıllarında Yunanlılar tarafından yakılması okul hakkında yeterli bilgiye ulaşılmasını engellemiştir. Buna rağmen elimizden geldiğince konu ile alakalı bütün kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış ve bu mütevazı çalışma ortaya çıkmıştır. Araştırmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında İzmir Ahmet Pıştina Kent Arşivi, Atatürk Kitaplığı, Bayezid Kütüphanesi ve Manisa Lisesi arşivinde bulunan belge, dergi ve gazeteler taranmıştır. Yapmış olduğum bu çalışma eğitim tarihi açısından son derece önemli olan idadilerin açılma sürecindeki ilklerden biri olması hasebiyle alana bir nebze de olsa katkı sağlayacağı ümidindeyim.

Anahtar Kelimeler: Manisa İdadisi, Eğitim-Öğretim, Rüştiye.

ABSTRACT

THE MEKTEB-İ İDADİ OF MANİSA (ESTABLISHMENT, DEVELOPMENT, SOCIO CULTURAL SERVICES)

KAYA, Gülcan

M.A. Thesis, Department of History

Thesis Advisor: Asst. Prof. Arif KOLAY

September, 2018, 148 pages

The madrasah education, which used to have an important place among the Ottoman educational institutions, lost its importance in time. With the influence of innovations brought by Tanzimat, efforts were made to modernize the educational institutions. New methods of teaching started to be practiced. As a result the Ottoman junior high schools started to increase in numbers. With the 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, it was decided to establish a school that can give a higher education than the Ottoman junior high schools. Those schools, were called “idadi” which means "a place of preparation". They had three-years of education aiming to prepare students for higher education. The “idadis” in this purpose, initially started to be established in the provincial centers and later in the regional (sancak) centers. Especially under II. Abdülhamit's education policy those schools were attempted to be popularized. But the financial impossibilities in the state have prevented the full spread of “idadis”. Nevertheless, the state continued to establish new schools in many provincial capitals and cities.

At the provincial centers the idadis were seven year schools with junior schools and they were five year schools at sancak centers. "Manisa İdadisi", one of the first idadis of II. Abdülhamit period, was one of them. The construction started in 1885 and the İdadi was opened in 1887. Despite the long construction period, it was placed on an important position in Manisa. The building, which has been repaired for various reasons and at different times, has maintained the characteristic of being a building block of education in Manisa. The school has had many a graduates since it was established. We think that it is a successful school both in terms of teacher and student profile. It has contributed to Manisa's cultural life. The school, which became a Sultani in 1916, was closed by occupation of Manisa. In 1923 it was turned into a high school. In 1924 it became Manisa junior high School. In 1945 Manisa Senior High School was born from it. It was not possible to reach information on "Manisa İdadisi" which is the topic of this thesis. The burning of the city by the Greek in times of war of national independence prevented us from reaching enough resources about the school. Nevertheless I tried to find as much as possible resources on the subject and as a result this humble could be prepared. I tried to use resources from the Prime Ministry Ottoman Archives. Besides, I also used scanned documents, magazines and newspapers from İzmir Ahmet Piriştina City Archives, Manisa Senior High School Archives, Atatürk Library, Bayezid Library and Manisa High School Archives. Being one of the first studies on this subject, I hope that this work can make a small contribution to the topic of the foundation of the İdadis which are a very important part of history of education.

Keywords: Mektebi İdadi of Manisa, Education -Training, Rüştiye (Secondary School).

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM MANİSA İDADİSİNİN YAPILIŞI

1.1. İNŞAATIN TAMAMLANMASI VE İDADİNİN AÇILIŞI.....	20
1.1.1. Manisa İdadi Mektebinin Leyli Hale Getirme Çabaları	23
1.2. AÇILIŞTAN SONRAKİ GENEL DURUM.....	24
1.2.1. Araç Gereç Temini.....	24
1.2.2. Manisa İdadisi İnşaatı ile İlgili Soruşturma	28
1.2.2.1. Manisa İdadisi Bakkaliyesi Hâsılatıyla İlgili Soruşturma	29
1.2.3. Haritalar	30
1.2.4. Yangın Araçları.....	30
1.2.5. İdadi Masrafları.....	31
1.2.6. Tamir Süreci	31
1.2.6.1. İdadinin Su İhtiyacı	43
1.2.6.2. İdadinin Bahçe Düzenlemesi	44
1.2.6.3. Parmaklıkların Tamiri.....	45
1.2.6.4. Kûrsü ve Sıraların Tamiri	46
1.2.6.5. Cam, Çerçeve, Panjur Tamiri	47
1.2.6.6. Sobaların Tamiri	47
1.2.6.7. Döşeme ve Kiremitlerin Tamiri.....	48

İKİNCİ BÖLÜM OKULUN EĞİTİM-ÖĞRETİM KADROSU

2.1. OKUL MÜDÜRÜ	50
2.2. ÖĞRETMEN KADROSU	51
2.3. MANİSA İDADİSİNDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLER VE OKUTULAN DERSLER	51
2.4. DİĞER PERSONEL	66
2.4.1. İdadi Mubassır ve Hademeleri	66

2.5. PERSONEL MAAŞLARI.....	68
2.5.1. Öğretmen Maaşları	68
2.6. PERSONELİN ÖDÜLLENDİRİLMESİ	73
2.6.1. Öğretmenlerin Ödüllendirilmesi	73
2.7. ÖĞRENCİLERİN ÖDÜL TÖRENLERİ.....	75
2.7.1. İdadide Yapılan Mükâfat Törenleri	75
2.7.2. Diploma	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İDADİLERDE EĞİTİM- ÖĞRETİM PROGRAMLARI

3.1. OKUTULAN DERSLER	78
3.2. LEYLİ VE NEHARİ İDADİLERDE ZAMAN ÇİZELGESİ	81
3.3. DERSLERDE OKUTULAN KİTAPLAR	82
3.4. ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLER TARAFINDAN YAZILAN KİTAPLAR.....	84
3.5. OKUTULMASI YASAKLANAN KİTAPLAR.....	85
3.6. İDADİLERE GİRİŞ ŞARTLARI	86
3.7. ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN DİSİPLİNİ	87
3.7.1. Mükâfat ve Cezalar	87
3.7.2. İdare ve Öğretmenler Arasında Meydana Gelen Vakalar.....	89
3.8. SINAV SİSTEMİ.....	91
3.8.1. İmtihanlar	91
3.8.2. Okulların Çalışma Süreleri ve Tatil Düzeni	92
3.8.3. İmtihan Cetvelleri	92
3.9. DEVAM –DEVAMSIZLIK	94
3.9.1. Manisa İdadisi İdare Heyeti ve Öğrencilerin Devam-Devamsızlık Cetveli	101
3.10. İDADİDE FAKİR ÖĞRENCİLERE YARDIM.....	107
3.11. OKULLAR ARASINDA YARDIMLAŞMA	108

3.12. MANİSA SULTANİSİ	108
SONUÇ.....	119
EKLER.....	122
KAYNAKÇA	140
DİZİN	148

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Manisa Mekteb-i İdadisi'ne Ait Fen Aletleri, Derslerde Kullanılan Araç ve Gereçler, Aynı Zamanda Okulun Demirbaş Eşyalarının İsimleri ve Hangi Tarihlerde Kimler Tarafından Satın Alındığını Gösteren Cetvel.....	25
Tablo 1.2: İdadiye Ait Demirbaş Eşyanın Fiyatı ve Satın Alındığı Tarihi Gösteren Cetvel	26
Tablo 1.3: İdadiye Ait Demirbaş Eşyanın Fiyatı ve Satın Alındığı Tarihi Gösteren Cetvel	26
Tablo 1.4: 20 Ağustos 1898 Yılında İnas Rüştüyesi İle İdadinin Araç- Gereç Temini ve Tamirat Masrafları.....	28
Tablo 1.5: 20 Mayıs 1899 Tarihinde İdadi ve İnas Rüştüyesinin Masrafları.....	28
Tablo 1.6: Manisa Mekteb-i İdadisi'nin Tamiri İçin Keşfi Evvel Defteri	33
Tablo 1.7: Manisa İdadisinin Eskimiş Olan Mefruşatının Yenilenmesi Hususunda Keşif Defteri.....	34
Tablo 1.8: 5 Kasım 1902 -13 Haziran 1901	37
Tablo 1.9: Rayiç Pusulası (10 Kasım1902).....	40
Tablo 1.10: Rayiç Pusulası (1 Ocak 1907).....	41
Tablo 1.11: İdadi Bahçesinde Bulunan Kuyunun Ağzının Örülmesi İçin Gerekli Malzemeler.....	44
Tablo 1.12: İdadinin Bahçe Düzenlemesi İçin 30 Nisan 1897 Tarihli Masraf Cetveli..	44
Tablo 1.13: Bahçe Duvarları Üzerindeki Demir Parmaklıkların Tamiri Hakkında Keşif Defteri.....	45
Tablo 1.14: Demir Parmaklıkların Tamiri ile İlgili Rapor	46
Tablo 1.15: Demir Parmaklıkların Tamiri ile İlgili Rapor	46
Tablo 1.16: Rayiç Pusulası (28 Şubat 1905).....	47
Tablo 1.17: İdadiye ait Sobalar ve Bunlara Gerekli Malzemeler.....	48
Tablo 2.1: Manisa İdadisi'nde Bulunan Hademeler ve Mubassırlar	67
Tablo 2.2: 1302 (1886) Senesine ve Devam Eden Senelere Ait Manisa İdadisi'nde Çalışan Müdür, Muallim, Mubassır ve Hademelerin İsimleri, Göreve Başlama Tarihleri, Maaşları ve Muallimlerin Girdikleri Dersler Hakkında Bilgi Veren Defter.....	68

Tablo 2.3: 1900 Yılı Öğretmenlerin Girdiği Dersler ve Aldığı Maaşlar.....	70
Tablo 2.4: 14 Ekim 1902 Yılı Manisa İdadi Mektebi Öğretmenlerinin Maaşları.....	71
Tablo 2.5: 26 Temmuz 1910 Tarihli Belgeye Göre Manisa İdadisi'nde Bulunan Öğretmenlerin Girdiği Dersler ve Maaşlarını Belirten Teşkilat Defteri.	72
Tablo 3.1: 1869 Tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 38. Maddesine Göre İdadilerin Öğretim Süresi 3 Yıl Olarak Belirlenmiş Olup İdadi Programına Göre Verilen Dersler	78
Tablo 3.2: Vilâyet-i Şâhâne ile Liva Merkezlerinde Bulunan Leyli ve Nehari Mekatib-i İdadiyenin Maarif Nezareti Celilesince Ta'dilen Kaleme Alınan Ders Programları Sûreti	78
Tablo 3.3: Vilâyet-i Şâhâne Merkezlerinde Bulunup İlk Beş Senesinin Tedrisatı Liva İdadileri Tedrisatına Muvafık Bulunan Yedi Senelik Mekâtib-i İdadiyenin Son İki Sınıfının Ders Programı.....	80
Tablo 3.4: Leyli İdadilerde Zaman Çizelgesi.....	81
Tablo 3.5: Nehari İdadilerde Zaman Çizelgesi	82
Tablo 3.6: Mekteb-i İdadiye Mahsus Ders Kitaplarının İsmi ve Fiyat Cetveli.....	82
Tablo 3.7: İmtihanlar Neticesinde Öğrencilerin Başarısına Göre Verilen Notlar.....	91
Tablo 3.8: İdadinin 1303-1304 Sene-i Tedriyesi 1. Sınıfının İmtihan-ı Umumi Cetveli	93
Tablo 3.9: İdadinin 1303-1304 Sene-i Tedriyesi 2. Sınıfının İmtihan Umumi Cetveli .	93
Tablo 3.10: İdadinin 1303-1304 Sene-i Tedriyesi 3. Sınıfının İmtihan Umumi Cetveli	94
Tablo 3.11: İdadinin 3 Şubat 1892 Tarihli Kayıt Defteri.....	95
Tablo 3.12: Manisa İdadisi'nden Şahadetname Alan ve Geçen Sene Terfi-i Sınıf Eden ve Sınıfta Kalanlar ile Bu Sene Kayıt Olunan Efendilerin ve Memurin ve Muallimin Mektebin Miktar ve Esamiyesini Mabeyn Defteri	98
Tablo 3.13: 17 Şubat 1895 Tarihli Belgeye Göre Manisa İdadisi'nden Yıllara Göre Mezun Olan Öğrenci Sayısı	98
Tablo 3.14: Vilayet-i Şahanedeki Nehari Mekteb-i İdadiye (Manisa İdadisi'nin Yıllara Göre Öğrenci Sayısı).....	99
Tablo 3.15: Vilayet-i Şahanedeki Nehari Mekteb-i İdadiye (Manisa İdadisi'nin Yıllara Göre Öğrenci Sayısı).....	99
Tablo 3.16: Manisa İdadisi'ne Devam Eden Talebenin Sayısı (1323 Senesine Ait) ...	100

Tablo 3.17: Manisa İdadisi'nde 1307 Senesi Eylül, Ekim, Kasım Aylarına Ait İdare Heyetinin ve Sınıfların Devam-Devamsızlık Cetveli	101
Tablo 3.18: Sultanilerin Öğrenim Süresi	109
Tablo 3.19: 1913 Yılında Sultanilerin Birinci Devre Ders Programı	109
Tablo 3.20: 1913 Yılında Sultanilerin İkinci Devre Ders Programı	110
Tablo 3.21: 1915 Yılında Sultanilerin Birinci Devre Ders Programı	110
Tablo 3.22: 1915 Yılında Sultanilerin İkinci Devre Ders Programı	111
Tablo 3.23: 1338-1339 (1922-1923) Ders Yılında Manisa Sultanisinde Öğrenci Mevcudu.....	117
Tablo 3.24: 1339-1340 (1923-1924) Ders Yılında Manisa Lisesinde Öğrenci Mevcudu.....	117

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
A.Ü.	Atatürk Üniversitesi
A.K.Ü.	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Edt.	Editör
BEO	Babı Ali Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz	Bakınız
C.	Cilt
DH. MKT	Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.DH	İrade Dâhiliye
İ.DUİT.	İrade Dosya Usulü
İ.MF	İrade Maarif
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İ.Tal	İrade Taltifat
İ. Ü.	İstanbul Üniversitesi
KB. MAAFE	Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MF. MKT	Maarif Nezareti Mektûbi Kalemi
MF. TLY	Maarif Nezareti Tedrisat-1 Taliye Dairesi

MV.	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
ŞD	Şura-yı Devlet Evrakı
S.	Sayı
s.	Sayfa
TS	Teşrin-i Sani
TTK	Türk Tarih Kurumu
T.Y	Tarih Yok
Y.A.RES	Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı

TEZ METNİ

GİRİŞ

Çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler tarih boyunca çeşitli devletler kurmuşlardır. Bu devletlere Hunları, Göktürkleri, Uygurları, Karahanlıları, Selçukluları, Osmanlıları ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni örnek verebiliriz. Türklerin İslamiyet öncesi eğitim anlayışı yaşantıları ile şekillenmiştir. Bu nedenle bireylerin eğitilmesinde Türk töresinin etkisi büyüktür¹.

Türklerin İslamiyet’i seçmesiyle birlikte toplumun ahlak anlayışı, var olan Türk töresi İslamiyet’le birlikte yeniden şekillenmiştir. Eğitim anlayışında ilk kez medrese adı verilen kurumlar ortaya çıkmıştır. Örgün eğitim kurumu olan medreseler Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kapatılıncaya kadar eğitimin bir parçası olmuşlardır².

İslamiyet’le birlikte Kur’an’ı temel alan ilimlerin eğitimi başlangıçta camilerde yapılmaya başlandı. İlerleyen dönemlerde eğitim için ayrı bir yapıya ihtiyaç duyulunca medrese adında kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır³. “Medrese”, “ders görülen” yer anlamına gelmektedir⁴. Medreseler resmi olarak ilk kez Karahanlılar döneminde kurulmuştur⁵.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti’nde günümüz manasında üniversite statüsünde medreseler inşa edilmiştir. Bu medreseler idari ve teşkilat bakımından zamanla Osmanlı Devleti’ne örnek teşkil etmiştir⁶.

Osmanlı Devleti’nde ilk medrese 1331 yılında İznik’te açılmıştır⁷. Orhan Bey döneminde manastırın medreseye çevrilmesiyle açılan medresenin müderrisliğine Davud-ı Kayseri tayin edilmiştir. Zamanla diğer Osmanlı şehirlerinde de medreseler inşa edilmiştir⁸.

¹ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2015, Ankara 2015, s. 1-5.

² Akyüz, a.g.e., s. 19.

³ Ayşe Zişan Furat, “Eğitim-Mimari İlişkisi Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri”, İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 8, İstanbul: 2003, s. 182.

⁴ Hüseyin Hatemi, “19. Yüzyılda Medreseler” Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 2. cilt, İstanbul 1985, s. 501.

⁵ Furat, a.g.m., s. 183.

⁶ Yusuf Halaçoğlu, XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1991, s. 115.

⁷ Halil İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul 2003, s. 173.

⁸ Halaçoğlu, a.g.e., s. 115-116.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet 1463-1470 yılları arasında Fatih Camii çevresine Sahn-ı Seman veya Semaniye adı verilen sekiz medrese inşa ettirmiştir. Ayrıca bunlara öğrenci yetiştirmek maksadıyla da "Tetimme" adı verilen sekiz medrese daha inşa edilmiştir⁹. Sahn-ı Seman medreselerinin her birisinin on dokuz odası ve her medresenin de bir müderrisi bulunuyordu. Bu odalarda ise dânişmend adı verilen iki talebe bulunuyordu.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Süleymaniye Camii ile birlikte inşa edilen külliye içerisinde yedi medrese yapılmıştır. Bu medreseler evvel, sâni, dârü't-tıb diğerleri ise sâlis, râbi, dârü'l-hadis ve mülazımlar şeklinde isimlendirilmiştir. Medreselerden derece itibarıyla en yüksek olanı Dârü'l-hadis müderrisliğidir. Müderrisliğin yevmiyesi yüz akçe diğerleri ise altmışar akçedir. Osmanlı medreseleri içerisinde ilmi çalışmalarına göre Sahn-ı Seman medreseleri ilk sırada yer almaktadır¹⁰.

Osmanlı medreseleri hariç ve dâhil olmak üzere iki kategoriye ayrılıyordu. Hariç medreselerinde Arapça ve fikri ilimler üzerinde hazırlık eğitimiyle bilginin temelleri öğretiliyordu. Dâhil medreselerinde dini ilimler üstüne öğretim yapılıyordu¹¹. Medreselerde dersler dershane dışında camilerde de işleniyordu. Öğrencilerin, müderrislerin uyması gereken kurallar olduğu gibi işlenecek derslere yönelik de kurallar bulunuyordu. Öğrenim süresi ise yaklaşık on üç-on dört yıldır¹².

Klasik Osmanlı medrese düzenine bakıldığında medreseler; Hâşiye-i Tecrid, miftah, kırklı ve hariç elli, dâhil elli, altmışlı, sahn şeklinde isimlendiriliyordu. Medreselere sıbyan mektebini bitiren veya belli bir süre eğitim gören erkek öğrenciler gidiyordu. Bu medreselerde en az 1-2 yıl eğitim-öğretim yapılırdı¹³.

Osmanlı medreselerinde derecelerine göre, farklı zamanlarda birçok dersler okutulmuştur. Fakat bu derslerin neler olduğu konusunda netlik olmamakla birlikte "Nakli İlimler" diyebileceğimiz Fıkıh, Kelâm, Hadîs, Tefsîr ile Kelâm, Mantık, Belâgat,

⁹ İncalcık, a.g.e., s. 175.

¹⁰ Halaçoğlu, a.g.e., s. 119-120-121.

¹¹ İncalcık, a.g.e., s. 176.

¹² Hatemi, a.g.m., s. 502.

¹³ Akyüz, a.g.e. s. 67-69.

Lügât, Nahiv, Hendese, Hesap, Heyet (Astronomi) ve Felsefe gibi (Akli İlimler) dersler olduğu söylenebilir¹⁴.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gelişme gösteren medreseler ülkenin her tarafına yayılarak devletin eğitim sisteminde önemli gelişmeler kaydetti. Zamanla medreseler eski ihtişamından uzaklaşarak XVI. yüzyıl sonlarında bozulmaya başladı. Bu bozulma ulemadan başlayıp derslerin sayısının azalmasına kadar uzandı ve medreselerde zamanla sadece dini ilimler okutulmaya başlandı¹⁵.

Osmanlı Devleti'nde eğitim ile ilgili çalışmalar vakıflar yoluyla yürütülüyordu¹⁶. Medrese ve sıbyan mektepleri vakıflara bağlı kurulmuştu. Bu nedenle dini ve sosyal açıdan ön planda yer almaktaydılar. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren devletin sosyal ve ekonomik açıdan zayıflamaya başlaması doğal olarak vakıf müessesesine, buna bağlı olarak da eğitim kurumlarına yansdı. Vakıf sisteminde meydana gelen bozulma medreselerde de kendini gösterdi. Medreselere ehil olmayan müderrisler atandı¹⁷. Ayrıca bazı ilim adamlarının çocuklarına küçük yaşlarda müderrislik beratının verilerek rüşvetle iyi bir eğitim almadan müderris olmaları medreselerin bozulmasında yer alan etkenlerden birisi oldu¹⁸. XVI. yüzyıl sonlarına doğru duraklamanın etkisiyle işsiz kalan yiğit, kale muhafızı, levend, azab, sekban gibi askeri sınıf medreselere kayıt olmaya başladı. Böylece medreselerde toplanan talebe asayişsizliğin sebebi oldu. Bu şekilde birçok kişi doğru düzgün eğitim almadan rüşvet ve iltimasla medreseden mezun oldular. Bu durum birçok medrese talebesinin Anadolu'da eşkıyalığa başlamasına neden oldu¹⁹. Bütün bu gelişmeler yanında öğretim ve yöntem alanında meydana gelen aksaklıklar, öğrenci disiplininin sağlanamaması, müderrislerin atanmasında meydana gelen usulsüzlükler medreselerin bozulmasında önemli etkenler olmuştur²⁰.

¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlılarda İlim" ,Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, cilt: 12 (Edt. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1993, s. 416.

¹⁵ Şerif Demir, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim", Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 13, Konya 2015, s. 437.

¹⁶ Seyit Taşer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi", (Doktora Tezi, S.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 83.

¹⁷ Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara 1991, s. IX-X.

¹⁸ Halaçoğlu, a.g.e., s. 127.

¹⁹ İlhami Yurdakul, "Osmanlı İlmiye Teşkilatının Yenileşme Süreci (1789-1876)", Türk Modernleşmesi, (Edt Arif Kolay), İstanbul 2003, s. 23-24.

²⁰ Akyüz, a.g.e., s. 83-84.

Tanzimat'ın ilanından sonra yeni usullerle eğitim yapan yeni mekteplerin açılmaya başlamasıyla medreseler eski önemlerini kaybetmiştir. Bu gelişmeler neticesinde 1867 yılında medrese üyelerinden oluşan bir kurul medreselerin düzeltilmesi için bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor medreselerin eğitim seviyesinin eskiye göre geri kaldığını açıkça gözler önüne sermektedir²¹. 1909'da medrese ıslahatına başlanarak, medreselerde akli bilimler yanında doğa bilimleri tekrar okutulmaya başlanmıştır. Medrese programına ilk defa Türkçe ve Farsça alınmıştır²².

Buna rağmen Osmanlı Devleti'nde özellikle medreseler modernleşme sahasının dışına itilmiştir²³. Medrese düzeltilmesi çok mümkün olmayan bir eğitim kurumu olarak düşünülmüş, medrese dışındaki eğitim kurumlarında modernleşme gerçekleştirilmiştir²⁴.

Osmanlı Devleti'nin medreseler dışında eğitim verdiği müessese, 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocukların gönderildiği sıbyan mektepleridir. Her mahallede bulunmasından dolayı mahalle mektebi de denilen bu mekteplerde; Kur'an-ı Kerim, namaz kılma usulleri, namaz duaları ve yazı yazma eğitimi verilmekteydi. Sıbyan mekteplerinin belli bir başlama zamanı yoktu. İsteyen istediği dönemde mektebe başlayabilirdi. Mektebe başlama bed'-i besmele denilen törenle başlar, halk arasında bu törene "Âmin Alayı" denilirdi²⁵. Âmin alayları çocukları eğitim hayatına adım atarken kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacak, onlara başlangıç enerjisi verecek, çocuğun çocukluğu örselenmeden bir disiplin altına girişini zevkli hale getirecek bir etkinlik olarak tarihimizde dikkate değer geleneklerden biriydi²⁶. Âmin alayları yanı sıra çocuğun ilköğretim süreci boyunca "hatim merasimi", "hafızlık cemiyeti", "mekteplik seyirler" ve "ketebe cemiyetleri" gibi farklı faaliyetler de yapılırdı²⁷.

²¹ Hatemi, a.g.m., s. 502.

²² İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 2. cilt, İstanbul 1985, s. 474.

²³ İlber Ortaylı, Son İmparatorluk Osmanlı, İstanbul 2006, s. 144.

²⁴ İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara 2008, s. 410.

²⁵ Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, cilt: 1-2, İstanbul 1977, s. 82-91.

²⁶ Mustafa İsmail Bağdatlı, "Osmanlı Eğitim Geleneğinde Eğitici Drama", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, İstanbul 2011, s. 87-88.

²⁷ Öğrenci "İnşirah" suresine geldiği zaman, surenin son ayetinin son kelimesi olan "ferğab'ı" söyler söylemez hoca: "al fesini sen kap!" diyerek çocuğun başından fesini alırdı. Çocuk eve fessiz başı açık giderdi. Çocuğun babası hocaya, okul hademesine, kalfalara bahşiş verirdi. Bunun sonucunda öğrencinin fesi geri verilirdi. Kur'an-ı Kerim'i baştan sonuna kadar okuyup bitiren çocuğun ailesine hocası tarafından haber verilirdi. Son sayfaya geldiğinde okumaya ara verilir, çocuğun ailesi de hazırlığı bitirirdi. Genellikle perşembe günleri çocuk süslenir, hocasına bir tepsi baklava, bir kat çamaşır, bir kat elbise,

II. Mahmud döneminde ilköğretim zorunlu hale getirilerek erkek çocukların sıbyan mekteplerine devamı sağlanmıştır²⁸. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile de her mahalle ve köyde sıbyan mektebinin açılmasına karar verilmiş ve eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir²⁹. Tanzimat'ın ilanından sonra bu mektepler “iptidaî” daha sonra ise “ilk mektep” adını almıştır³⁰.

XVII. yüzyıldan itibaren savaşlarda alınan yenilgilerin, kaybedilen toprakların neticesinde ekonomik alanda sıkıntı yaşayan Osmanlı, çarenin askeri alanda yapılan yeniliklerle olacağını düşünmüştür. Bu gerekçelerle ordunun ıslahına gidilmiştir. Fakat zamanla yeterli görülmeyen bu ıslah çalışmaları diğer alanlara da yansımıştır. Bu alanlardan birisi de eğitim olmuştur. Askeri alanda ihtiyaç hissedilen subayları yetiştirecek okullar bu gelişmeler çerçevesinde açılmıştır. Bunlardan 1773'te Hendesehane diğer bir isimle Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, 1774'te ise Mühendishane-i Berri-i Hümayun adıyla askeri okullar olmuştur³¹. Bunların yanında 1827'de Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure adıyla tıp ve cerrahlik eğitimi veren askeri okul açılarak Mekteb-i Fünun-ı Harbiye (1834), Mızıka mektebi olan Mızıka-ı Hümayun açılarak askeri alanda düzenlemeye gidilmiştir³².

Osmanlı Devleti'nin askeri okullar dışında yenileşme döneminde sivil okulların açılışına da önem verdiğini görüyoruz. 1838'de “Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti” kurularak eğitim sisteminde yeni bir anlayış getirilmiştir³³. II. Mahmud döneminde sıbyan mekteplerinin üzerinde eğitim veren bir okulun açılması kararlaştırılmıştı. Yeni açılacak olan bu okula çocukların rüştüne erinceye kadar eğitim görecekları için “rüştıye” adı verilmiştir³⁴. 1838'de memur yetiştirmeyi amaçlayan ve ilk rüştıye sayılan Mekteb-i

---

kalfasına sırmalı çevre, bir miktar para götürülürdü. Çocuk Kur'an'dan geriye kalan kısmı törene katılanların huzurunda okur, biter bitmez, önce hocasının, sonra babasının ve diğer gelenlerin ellerini öper, talebelere biri tarafından aşır-ı şerif okunur. Hoca dua eder, talebelere helvalı ekmek dağıtır. Bu ekmeklerden birer lokma yemek sevap sayılırdı. Artan ekmek ise sevaplı denilerek akrabalara gönderilirdi. Bu törende varlıklı ailelerde babanın çocuğa bir tarla veya bahçe bağışlaması geleneği de vardı. Arif Kolay, Nurgül Bozkurt, Şakir Turan, Hacı Murat Arabacı, Tatlıların Sultanı Baklava, İstanbul 2016, s. 190.

²⁸ İlhan Tekeli, a.g.e., s. 462.

²⁹ Akyüz, a.g.e., s.163.

³⁰ Osman Ergin, a.g.e., s. 96.

³¹ Mehmet Bozaslan-Emel Çokoğullar, “ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:17, sayı: 3, Ankara 2015, s. 313.

³² Akyüz, a.g.e., s. 145-146.

³³ Kodaman, a.g.e., s. 6.

³⁴ Ergin, a.g.e., s. 384.

Maarif-i Adliye adı verilen bir okul açılmıştır. 1839'da ise yine rüştiye düzeyinde kabul edilen ve memur yetiştirmeyi hedefleyen diğer bir okul da Mekteb-i Ulûm-i Edebiye'dir. Rüştiyelerin açılması 1839'da kararlaştırılmasına rağmen asıl açıldıkları tarih ise 1846'dan sonra olmuştur³⁵. Tanzimat döneminde ise rüştiyelerin sayısı artmıştır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre 500 evi geçen hemen her kasabada kurulması öngörülmüş ve öğretim süresi ise 4 yıl olmuştur. Ayrıca 1859 tarihinde İstanbul'da ilk kız rüştiyesi açılarak kızların da eğitim hayatına dâhil olmaları sağlanmıştır³⁶.

Özellikle Tanzimat Fermanı eğitim anlayışına önemli bir yenilik getirmiştir. Bu anlayışa göre eğitim yaygınlaştırılmış. Sıbyan mekteplerinde “usul-i cedide” denen yeni usul metotlar benimsenmiştir. Rüştiyenin üstünde yer alan idadi, sultani ve darü'lmuallim gibi eğitim kurumları bu dönemlerde açılmıştır³⁷. Tanzimat Dönemi'nin eğitim alanında en önemli gelişmesi 1857'de kurulan Maârif-i Umûmiye Nezâreti'dir³⁸. Bu kurumun açılmasıyla bundan sonra açılacak okullardan ve eğitim işlerinden Maârif-i Umûmiye Nezâreti sorumlu olacaktı. Bu kurul bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı'nın temelini oluşturuyordu³⁹.

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin eğitim anlayışının getirdiği gelişmelere baktığımızda rüştiye mekteplerinin yaygınlaşmasıyla birlikte yeni usûlu bilen öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştu. Bu eksikliğin giderilmesi 1848'de İstanbul'da açılan ve ilk öğretmen okulu sayılan Dârulmuallimîn olmuştur. Ayrıca sıbyan mektepleri için öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla da 1868 tarihinde Dârulmuallimîn-i Sıbyan kurulmuştur⁴⁰. Bu dönemin önemli gelişmelerinden birisi de 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi olmuştur. Bu nizamname ile eğitimin çağdaşlaşma süreci daha sistemli olmuştur. Nizamname çerçevesinde Mekteb-i İbtidâiye ve Mekteb-i Rüştiye olarak ilköğretim kademesi, Mekteb-i İdâdiye ve Mekteb-

³⁵ Akyüz, a.g.e., s. 148-149.

³⁶ Akyüz, a.g.e., s. 164-165.

³⁷ Necdet Sakaoğlu, Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim yayınları, İstanbul 1991, s. 71.

³⁸ Mehmet Bozaslan-Emel Çokoğullar , a.g.m., s. 314.

³⁹ Derya Uzun Aydın, “Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatına Genel Bir Bakış”, İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, S: 4, İstanbul 2013, s. 5.

⁴⁰ Ali Akyıldız, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856) , Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 238-239.

i Sultâniye olarak orataöğretim kademesi, Darü'l-fünûn ile de yükseköğretim kademesi olarak 3 kademeye ayrılmıştır⁴¹.

1869 Nizamnamesi'ne göre sıbyan okullarında ıslah çalışmalarına gidilmiştir. Bu çerçevede yeni usûlde eğitim-öğretim yapan okulların açılması kararlaştırılmış, "iptidaî" adı verilen bu okulların ilki 1872'de İstanbul'da açılmıştır. "İptidaî" kelimesi ilk, başlangıç anlamlarına gelmektedir. 1876 tarihinden sonra iptidaî mektepleri yaygınlaşarak ilkokul seviyesinde eğitim-öğretim vermiştir⁴².

1869 Nizamnamesi'ne göre 4 yıl olan rüştiyelerin üstünde öğretim yapabilecek bir eğitim kurumu düşünülmüştü. "İdadi" adı verilen bu okulların öğretim süresi 3 yıl olacak böylece rüştiyelerle birlikte ortaöğretimin süresi 7 yıla çıkarılmıştır⁴³. "İdadi" kelime Arapça olup "hazırlama yeri" anlamına gelmektedir. 1869 yılına kadar idadiler aslında orta ve yüksek dereceli okullara öğrenci hazırlayan kurumlardır⁴⁴. İdadiler Harp Okulu ve Askeri Tıbbiye'ye gitmek isteyen öğrencilerin eksikliklerini tamamlamaları amacıyla açılan bir nevi hazırlık sınıfları idi. 1845 yılında ordu merkezlerinde ve Bosna'da açılmıştı. Bu okullara 11-14 yaşları arasındaki öğrenciler gidiyordu. İstanbul'da açılan ilk idadî ise 1845'te, Mekteb-i Fünûn-ı İdadiye'dir. 1845'te Bursa'da Askeri İdadî açılmıştır. Ayrıca sıbyan mekteplerinden gelen öğrencilerin belli seviyeye ulaşmaları için açılan özel sınıflara ve bunlara kaynak oluşturan sıbyan mekteplerine de "idadî" adı verildiğini görüyoruz⁴⁵. Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile açılması düşünülen idadiler ancak 1873'te İstanbul'da Darü'l-Maârif'in yerinde açılmıştır⁴⁶.

İdadilerin açılması önemli bir gelişme idi. Ancak maddi imkânsızlıklar nedeniyle hemen açılmamıştır. Sadrazam Sait Paşa'nın mali kaynaklar bulmasıyla vilayetlerde idadilerin açılması sağlanmıştır. 1885 yılında Bursa, Edirne, Yanya ve Çanakkale'de idadi açılmıştır. Bunların dışında aynı yıllarda İzmir, Selânik, Trabzon, Rodos, Konya, Elâzığ, Ankara, Üsküp, Priştine, Serfice, Gümölcine, Manisa, Adana,

⁴¹ Mehmet Bozaslan-Emel Çokoğullar , a.g.m., s. 315.

⁴² Kodaman, a.g.e., s. 64-65.

⁴³ Hacı Salman, "İdadi Mektepleri'nin Tarihsel Gelişimi" ,(Yüksek Lisans Tezi, A.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü,2005), s. 26.

⁴⁴ İbrahim Caner Türk, "Türkiye'de Orta Tahsil" Başlıklı Risaleye Göre Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ulus Devlet Türkiye'ye İntikal Eden Ortaöğretim Mirası" ,A.Ü., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), S: 52, Erzurum 2014, s. 2.

⁴⁵ Akyüz, a.g.e., s. 166.

⁴⁶ Ertan Gökmen, "Aydın Vilayeti İdadi, Mektepler", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S: 23, Ankara 2008, s. 103.

Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas şehirlerinde idadi açılmasına karar verilmiş olup yapımlarına başlanmıştır⁴⁷. Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne göre bin haneyi geçen kasabalarda bir idadi mektebi açılmasını öngörüyordu. 1892 yılında idadi mektebi sayıları artmaya başlamıştır. Bunlardan Selanik, Manastır, Yanya, İzmir, Beyrut ve Şam gibi merkezlerde açılan idadiler leyfî yani yatılıya dönüştürülmüştür⁴⁸. 1892 yılında sancaklardaki beş yıllık idadiler gündüzlü, vilayetlerdeki yedi yıllık idadiler ise yatılı olmuştur⁴⁹. Bu uygulamaya göre 3 sene rüştiye eğitimi alan öğrenci sancakta ise iki yıl idadi eğitimi olarak eğitimini beş seneye, vilayette okuyan bir öğrenci ise dört yıl idadi eğitimi olarak yedi seneye tamamlıyordu⁵⁰.

Osmanlı devlet adamları rüştiyelerin üstünde eğitim verecek bir okula ihtiyaç duyuyorlardı. Zamanla rüştiyelerin istenilen beklentiyi karşılayamaması bu durumu zorunlu kılmıştı. 1856 Islahat Fermanı'nın da etkisiyle Müslim ve gayr-i Müslim Osmanlı tebaasının eğitim hizmetlerinden faydalanılması ve birliğin oluşturulması gerekiyordu. Fakat Müslim ve gayr-i Müslimlerin bir arada okuması sakıncalı görülüyordu. Devletin henüz bu durumu çözebilecek okulları bulunmadığından Fransız okulları incelenmiş ve nihayetinde sultani adı verilen okullar açılmıştır⁵¹.

“Sultani”, sultaniyye, hükümdara ait, sultanla, hükümdarla ilgili demektir⁵². Sultan Abdülâziz'in 1867 yılında Fransa'ya yaptığı ziyaret neticesinde ve Fransız modelinde açılan bir okul olup, öğretim dili Fransızca idi⁵³. Bu gelişmeler neticesinde 1 Eylül 1868'de açılan ilk sultani “Galatasaray Sultanisi”dir. Rüştiye üstü lise düzeyinde eğitim veren bu sultani, Fransız mektepleri programı örnek alınarak açılmıştır⁵⁴. Milli Mücadele yıllarında eğitim ile ilgili çalışmalar neticesinde Galatasaray

⁴⁷ Kodaman, a.g.e., s. 119.

⁴⁸ Gökmen, a.g.m., s. 103-105.

⁴⁹ Türk, a.g.m., s. 352.

⁵⁰ Gökmen, a.g.m., s. 103.

⁵¹ Kodaman, a.g.e., s. 134.

⁵² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 963.

⁵³ Ergin, a.g.e., s. 481.

⁵⁴ Türk, a.g.m., s. 353.

Mekteb-i Sultani'nin statüsünde değişikliğe gidilmiştir. 29 Ağustos 1923 tarihinden itibaren Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Galatasaray Lisesi adını almıştır⁵⁵.

Sultanilerin İstanbul ve taşrada hayata geçirilmeleri II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. Ancak beklenen yaygınlaşma yine de sağlanamamıştır⁵⁶. Bu gelişmeler çerçevesinde vilayet idadileri yedi yıla çıkarılmış, böylece sultanilerin eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır⁵⁷. Fakat zamanla yedi yıllık idadilerin sultaniye çevrilmesi kararlaştırılınca 1913-1914 ders yılı itibariyle ülke genelinde 36 sultani olmuştur⁵⁸.

Osmanlı eğitim sisteminde yükseköğretim kurumu diyebileceğimiz Darülfünûn'un kurulması 1846'da kararlaştırılmıştır. Okulun açılması ise 1863'te gerçekleşmiştir. İstanbul'da açılması planlanan bu okul, modern bir üniversite eğitimi verecekti. Darülfünûn 1869 Nizamnamesi'ne göre Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulûm-ı Tabiiye ve Riyaziye şubelerinden oluşacak ve öğretim süresi 3 yıl olacaktı. Müderris olmak isteyenler için ise öğrenim süresi 4 yıl olarak belirlenmişti. Darülfünun değişik nedenlerle birkaç defa kapanıp açılmıştır⁵⁹. Ancak II. Abdülhamid döneminde 1900 yılında "Darülfünun-ı Osmanî" günümüzdeki adıyla "İstanbul Üniversitesi" olarak tıp, hukuk, edebiyat fakülteleri şeklinde hizmete girmiştir⁶⁰.

Osmanlı eğitim tarihine baktığımızda II. Abdülhamid dönemini eğitimin modernleşmesinde dönüm noktası kabul edebiliriz. Nitekim II. Abdülhamid'in Batı'yı örnek alması neticesinde eğitim alanında yapılan çalışmalar daha sistemli olmuş ve eğitim kurumları birçok şehirde yaygınlaşmıştır⁶¹.

. II. Abdülhamid'in 1878'de meclisi tatil etmesinden 1908 yılına kadar geçen sürede eğitim alanında dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmelere baktığımızda meslek ve sanat okulları açılmıştır. Özel eğitim statüsünde olan sağır, dilsiz ve ama okulu

⁵⁵ Emel Engin, "Türk Modernleşmesinde Galatasaray Lisesi'nin Önemi", Türk Modernleşmesi, (Edt. Arif Kolay), İstanbul 2003, s. 47-51; Mekteb-i Sultani hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Vahdettin Engin, Mekteb-i Sultani, Galatasaraylılar Derneği Yayını, İstanbul 2003.

⁵⁶ Türk, a.g.m., s. 354.

⁵⁷ Kodaman, ag.e., s. 144.

⁵⁸ Fatih Demirel, "II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultâniler", Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 2, İzmir 2012, s. 344.

⁵⁹ Akyüz, a.g.e., s. 168.

⁶⁰ Ortaylı, a.g.e., s. 411.

⁶¹ Fatih Demirel, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi", Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, S: 2, Bursa 2012. s. 519-520-521.

açılmıştır. Kızların eğitiminde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Rüştüye ve idadiler yaygınlaştırılmıştır. Dönemin önemli bir gelişmesi de Maarif Nezareti'nin 1894-1895 yıllarından itibaren hazırlattığı eğitim istatistikleri olmuştur. Bunun yanında 1898 ve 1904 yıllarını kapsayan “Maarif Salnameleri” adıyla eğitim-öğretim yıllıkları yayınlanmıştır⁶².

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle ülkede siyasal hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Siyasal gelişmeler çerçevesinde eğitim sisteminde de önemli gelişmeler yer almıştır⁶³. Eğitim anlayışında ittihatçıların batı yanlısı uygulamaları neticesinde geleneksel kurumların önemi azalmıştır. Eğitime verilen önem artmış ve birçok okul açılmıştır⁶⁴. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte özgür düşünce okullara da yansımıştır. Balkan Savaşı'ndan sonra eğitime ilgi artmıştır. Kızlar için lise açılmıştır. Sıbyan mekteplerinin bir kısmı kapatılmış, okul öncesi eğitime önem verilmiştir. Öğretmen eğitimine önem verilmiş ve öğretmenler mesleklerine yönelik örgütler kurmuşlardır. Eğitimde yeni yöntem ve metotlar kullanılmıştır⁶⁵. Bu gelişmeler yanında ülkede yüksek okul mahiyetinde okullar açılmıştır. Orman mektebi, dışçi mektebi ve kadastro mektebini örnek verebiliriz. Ayrıca mesleki ve teknik okullarında açıldığını görmekteyiz. Bu okullar şunlardır: Polis Mektebi, Darülbedayi, Darülelhan, Evkaf Memurları Mektebi, Maliye Memurları Mektebi, Darüleytam⁶⁶. II. Meşrutiyet döneminde modern eğitim sistemi düşünülmüşse de savaşların olması ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle istenilen seviyeye ulaşamamıştır⁶⁷.

Yüksek lisans tez konusu olarak seçtiğimiz “Manisa İdadisi” de bu eğitim kurumlarından birisi idi. Konuya geçmeden önce Manisa hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

⁶² Yahya Akyüz, “ Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, Cilt: 1, S: 2, Ankara 2011, s. 16-17.

⁶³ Tekeli, a.g.e., s. 472-473.

⁶⁴ Muhammet Şahin- M. Ahmet Tokdem, “ II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 4, Ankara 2011, s. 852.

⁶⁵ Akyüz, a.g.m., s. 18-19.

⁶⁶ Akyüz, a.g.e., s. 275.

⁶⁷ Muhammet Şahin- M. Ahmet Tokdem, a.g.m, s. 853.

MANİSA’NIN TARİHİ

Manisa, Yunanistan’ın Tesalya bölgesinde Pelion Dağı ile Peis ırmağı arasında bulunan kentte oturan Yunan kavmi tarafından kurulmuştur. Bu kente Mağnesia adı verildiği gibi aynı kavme ait bir kent daha vardı. Bu kente de Mağnetia denilmekteydi. Bu bölgede yaşayanlara ise Mağnetler adı veriliyordu.

Mağnetler Yunanlılarla birlikte M.Ö. 1250 yılında Truva Savaşı’na katılmış⁶⁸. Ve savaş sonrasında Menderes Nehri üzerinde Manisa şehrini inşa etmişlerdir. Buraya gelen kabilenin bir kısmı kuzeye giderek Sipylos Dağı civarına yerleşmiş bu nedenle de Sipylos Mağnetleri adı ile anılmıştır⁶⁹. Sipil dağının kuzey eteğine yerleşen bu halkın M.Ö. 1250-1200 yılları arasında şehri kurdukları rivayet edilmektedir.

Günümüzdeki Manisa şehrinin 7 km doğusunda M.Ö. 2000 yıllarında Tantalıs adıyla bir şehir kurulmuştur. Bu şehir deprem sonucunda yıkılmış ve yerine Frigler tarafından Sipylos adı verilen şehir kurulmuştur. Ancak bu şehir de deprem neticesinde yıkılmıştır. Depremden sonra şehrin 5 km batısında Mağnesia kenti kurulmuş. Daha sonra ise Sandıklı tarafında Mağnesia adıyla ikinci bir şehir daha kurulmuştur. Böylelikle Eski Mağnesia ve Yeni Mağnesia olarak iki kentin var olduğunu görmekteyiz. Sandikkale’de kurulan yeni Mağnesia depremden etkilenmeden varlığını sürdürmüştür. Ancak Tantalıs, Sipylos ve İlk Manisa (Palai Mağneisa) adlı kentlerin tarihi izlerine ulaşılması Yarık Kaya ile şu andaki Manisa şehri arasındaki 8km’lik alanın arkeolojik kazılarla araştırılmasına bağlıdır⁷⁰. İlk çağlarda Manisa şehri için Mağnesia ismi kullanılırken zamanla değişikliğe uğrayarak “Manisa” adını almıştır⁷¹.

Manisa coğrafyası tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İlk olarak M.Ö. 1200 yıllarında Anadolu’da devlet kuran ve Ege kıyılarına kadar uzanan Hititlerin etki alanına girmiştir. Bir ara İyonların hâkimiyetinde kalan Manisa Hititlerin M.Ö. XII. yüzyıl başlarında yıkılmasıyla Friglerin eline geçmiştir. Manisa dağına Spilos adının verilmesi de bu dönemde olmuştur⁷². Friglerden sonra bölgeye Lidya Medeniyeti hakim olmuştur. M.Ö. 680-652 yılları arasında Kral Giges zamanında geniş sınırlara

⁶⁸ Zekeriya Yurdoğlu, Manisa Tarihi (Kuruluşundan Cumhuriyete Kadar), Manisa 1994, s. 19, 21.

⁶⁹ Aydın Vilayet Salnamesi, 1308, s. 836.

⁷⁰ Yurdoğlu, a.g.e., s. 20-22.

⁷¹ Ahmet Cengiz Ağın- Muazzez Taygon- Sadık Karaöz, Manisa İl Yılığ 1973, Ankara 1973, s. 1.

⁷² Aynı eser, s. 2-3.

ulaşan Lidyalılar Mağnesia'yı ele geçirmiştir. M.Ö 546'da Lidyalıların yıkılmasıyla Manisa Pers hâkimiyetine geçmiştir⁷³.

Makedonya Kralı Büyük İskender M.Ö. 334 yılında Batı Anadolu'yu fethi esnasında Pers egemenliğine son verince Mağnesia Büyük İskender'in nüfuz alanına girmiştir⁷⁴. M.Ö. 133 tarihinden itibaren Manisa Roma hâkimiyetine geçmiştir. Roma devrinde parlak bir devir yaşayan Manisa M.S. 17. yılda meydana gelen deprem sonunda harap olmuş ancak şehir Romalılar tarafından yeniden onarılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrılmasıyla Manisa Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir⁷⁵.

Türkler 1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu'ya girmeye başlamışlardır. Süleyman Şah Alparslan'ın emriyle Anadolu içlerine fetih hareketlerinde bulunmuş. Fetih neticesinde İzmit ve İznik'i ele geçirmiştir. 1076 tarihinde Manisa'yı ve İzmir'i almıştır. Süleyman Şah Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurduktan sonra Manisa'yı da Büyük Komutan Çaka Bey idaresine bağlamıştır. Haçlı seferleri sırasında 1097 tarihinde Manisa şehri tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. 4. Haçlı seferi neticesinde İstanbul'da Latin Krallığı kurulmuştur. Bunun üzerine Bizans'ın merkezi İznik olmuştur. İmparator İznik'te kalmayıp Manisa'da kalmaya başlamış. Böylece Manisa 1222-1255 yılları arasında 33 yıl Bizans'a başkentlik yapmıştır⁷⁶.

Bizans hâkimiyetinde olan Manisa 1313 yılında Saruhan Bey tarafından fethedildi. Saruhanoğulları döneminde gelişme gösteren Manisa 1389-1390 Yıldırım Bayezid tarafından fethedildi. Ancak Manisa şehri 1402 Ankara Savaşı sonunda Timur'un eline geçti. Timur'un Anadolu'dan çekilmesinden sonra şehir yeniden Saruhanoğulları'nın hâkimiyetine geçti⁷⁷. 1410 tarihinde Mehmet Çelebi Manisa'yı geri aldı. Böylece Osmanlı hâkimiyetinde olan Manisa 1435-1595 yılları arasında şehzadeler tarafından idare edildi⁷⁸.

Manisa'da bulunan şehzadelerin bir kısmı tahta çıkmışlardır. II. Murat Manisa'ya gelerek Saray-ı Amire'yi inşa ettirmiştir. Şehzadelerden II. Mehmet, Kanuni

⁷³ Yurdoğlu, a.g.e., s. 33.

⁷⁴ Ersal Yavi, Manisa, T.C. Manisa Valiliği 1995, s. 24.

⁷⁵ Ahmet Cengiz Ağın ve Diğerleri, a.g.e., s. 5-6.

⁷⁶ Yurdoğlu, a.g.e., s. 47-48.

⁷⁷ Feridun M. Emecen, Tarih'in İçinde Manisa, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2007, s. 3.

⁷⁸ Ahmet Cengiz Ağın ve Diğerleri, a.g.e., s. 8.

Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve Manisa’da dünyaya gelen I. Mustafa padişah olmuş ve Osmanlı idaresini üstlenmişlerdir⁷⁹.

Manisa Spil Dağı civarında kurulmuştu. Osmanlılar burayı ele geçirinca şehrin imar faaliyetlerine önem verdi. Ancak şehrin burada kalmasını uygun görmeyerek şimdiki yerine indirilmesinin daha iyi olacağına karar verdi. Bu amaçla Sultan Camii ile Bimarhane ve imarethane inşa edildi. Bimarhaneye ise Merkez Efendi tayin edildi. Halkı o civarda iskâna teşvik etmek için Merkez Efendi tarafından 41 çeşit baharattan oluşan bir macun hazırlanarak. Nevruzda Sultan Camiinden saçtırıldı. Böylece Manisa şehri bu mevkide tesis edilerek şimdiki halini almıştır⁸⁰.

Manisa, idari düzenlemeler neticesinde “Saruhan” adıyla 1845 tarihinde Aydın’dan ayrılarak ayrı bir vilayete dönüştürüldü. 1847 ‘de tekrar Aydın’a bağlanarak, 1867’de Saruhan Eyaleti “Saruhan Sancağı” adını alarak Aydın Vilayetine bağlandı. 1922 yılına kadar Aydın Vilayetine bağlı kaldı. Bu tarihten sonra bağımsız sancak konumunu alarak 1923 yılında Saruhan Vilayeti oldu. 1927 yılında ise Saruhan adı değişerek “Manisa” adını aldı⁸¹.

Manisa 26 Mayıs 1919 Pazartesi günü Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir⁸². Üç yıldan fazla düşman işgalinde kalan Manisa 8 Eylül 1922 Cuma günü düşman işgalinden kurtulmuştur⁸³.

⁷⁹ Ersal Yavi, a.g.e., s. 116.

⁸⁰ Aydın Vilayet Salnamesi, 1308, s. 838.

⁸¹ Yavi, a.g.e., s. 119-120.

⁸² İstiklal Harbi Gazetesi, no: 11, (26 Mayıs 1919), s. 1.

⁸³ Kamil Su, Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları, Ankara 1986, s. 21, 60, 65, 66.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANİSA İDADİSİNİN YAPILIŞI

“İdadi” sözlük karşılığı “hazırlamak, hazırlamağa mahsus, hazırlama yeri” anlamına gelmektedir. Ayrıca yüksek öğretime girebilecek seviyeye getirmek ve rüştiyeden sonra gidilen okul olarak da nitelendirilmektedir⁸⁴. 4 yıllık rüştiyelerin üstünde eğitim veren ve 3 yıllık öğretim süresi olan idadiler asıl öğretim kurumu olarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir⁸⁵. Bu nizamnameye göre Müslim ve gayrimüslim tebaanın kaynaşması düşünülmüştür. Nizamnamenin 34. maddesine göre 1.000 haneyi geçen her kasabada birer idadi mektebi açılmasına karar verilmiştir⁸⁶.

Osmanlı Devleti’nde eğitim için yapılan ıslahatlar neticesinde devletin her merkezinde idadilerin yaygınlaştırılması kararı sonucu 1885 yılında Sait Paşa’nın girişimleriyle Bursa, Yanya, Edirne, Kale-i Sultaniye idadileri açılırken İzmir, Selânik, Trabzon, Rodos, Konya, Elâzığ, Ankara, Üsküp, Priştine, Serfice, Gümülcine, Adana, Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas şehirlerinde idadi binası inşaatını bizzat başlatmıştır. Yapımına başlatılan idadilerden birisi de Manisa İdadisi olmuştur⁸⁷. 10 Kasım 1884 tarihinde Sultan II. Abdülhamid Manisa’da bir idadi yapılması ile ilgili irade çıkarmıştır⁸⁸. Bu çerçevede Saruhan Sancağı Meclis İdaresinin vilayete takdim ettiği mazbataya göre padişah iradesi gereği maarife tahsis edilen yeni gelirlerden Manisa’da bir idadi açılması kararlaştırılıyor. İnşası kararlaştırılan idadi için önceden Maarif Nezareti’nden gelen yazı üzerine şehrin münasip bir yerinde güzel bir arsa tedarik ediliyor⁸⁹. Burada bir idadi yapılmasına 11 Aralık 1884 tarihinde karar veriliyor⁹⁰. Bu gerekçe ile keşif defteri, harita liva mühendisi tarafından tanzim edilmiş olan mazbata ile Nezarete ve oradan Sadarete takdim ediliyor. Mektebin mart başında inşasına başlanacağı ve gerekli malzemenin temin edileceği çıkan irade ile ayrıca belirtiliyor. Bu çalışmalar gösteriyor ki Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Manisa’da böyle bir mektebin açılması edep ve terbiyenin gelişmesi için önemli görülüyor. Bundan dolayı verilen izinle mart başında inşaata

⁸⁴ Şemseddin Sami, Kamûs-ı Türkî, İstanbul 2015, s. 130.

⁸⁵ Kodaman, ag.e., s. 169.

⁸⁶ Mahmud Cevat, Maârif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, İstanbul 1338, s. 477.

⁸⁷ Sait Paşa’nın Hatıratı, Cilt: I, Dersaadet 1328, s. 156.

⁸⁸ BOA, MF.VRK., 86/43.

⁸⁹ BOA, MF.VRK., 3/390.

⁹⁰ BOA, MF.VRK., 3/402.

başlanması (5-6 ay içinde bitirilmesi) planlanıyor. Bu amaçla keşif defteri ve planlar liva mühendisi vasıtasıyla İzmir'e gönderiliyor⁹¹.

23 Aralık 1884 tarihinde Aydın Vilayet makamına gönderilen yazıda Manisa'da yeniden inşa edilecek Manisa İdadisi'nin padişah iradesi gereğinden olduğu belirtiliyor. Emaneten veya münakasa ile yaptırılması hususları değerlendiriliyor. İdadinin emanet suretiyle yaptırılmasının uygun olacağı ifade ediliyor. Fakat inşaat malzemesini temin etmek ve inşaatın başlamasında daima başında bulunulması lazım geleceğinden bu da teklifle ve zahmetli olacağından dolayı münakasa (ihale ve alışveriş gibi şeylerde eksiltme) yoluyla yaptırılması daha uygun görülüyor. Bundan dolayı da inşaatı üstlenecek ve ihaleye girecek olan mühendis ve mimarlara haber verilmesi ve bunların Manisa'ya gelmeleri konusunda gereğinin yapılması isteniyor⁹². 28 Ocak 1885 tarihinde inşaat için gerekli paranın tedariki için musakkafat⁹³ vergisinden elde edilen gelir ile bunlara ait defterin hazırlanıp acilen gönderilmesi talep ediliyor⁹⁴.

İnşasına karar verilen Manisa İdadisi'nin yapılması için gerekli olan mühendis, mimar ve kalfaların şehirde olmadığı belirtiliyor. Bu işe muktedir olan mühendis ve mimarların inşaata talip olduklarında ihaleye katılmaları 23 Aralık 1884 tarihinde isteniyor. Bu gerekçe ile Saruhan Nafia mühendisi Matyo Efendi İzmir'e gönderiliyor. Yapılan ihaleye bu işlerde becerikli kabul edilen müteahhitlerden Nark 5500, İpekciyan 5400 ve Mösyö Covanni 5200 lira ile katılıyor. Latari, Rebain ve Nemon adlı müteahhitler işleri olduğundan ihaleye katılmıyorlar. Mektebin keşfi olan 5200 liradan aşağı talep olmadığı anlaşıldığından ve mevsimin inşaat için uygun görülmesi de hesaba katılarak binanın yapım işleri 15 Şubat 1885 tarihinde Mösyö Covanni'ye veriliyor⁹⁵. Dört gün sonra ise Manisa'da yapılması planlanan idadinin inşaatının ne zaman başlanacağı Maarif Nezareti'nden soruluyor. Ayrıca livalarda yapımına başlanacak idadi mekteplerinin aynı olması arzu ediliyor. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 20. maddesinde "Kurulacak rüştiye mekteplerinin planı Meclis-i Kebir-i Maarif'ten verilen

⁹¹ BOA,MF.VRK., 3/390.

⁹² BOA,MF.VRK., 3/402.

⁹³ Musakkafat vergisi: Vakıf binası ve gelirinden ibaret olan gelirdir. Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 1343.

⁹⁴ BOA,MF.VRK., 3/404.

⁹⁵ BOA, MF.VRK., 3/397.

plan çerçevesinde inşa edilecektir.” maddesi yer almaktadır⁹⁶. Bu madde idadi mektepleri için de uygulamaya konulmuştur. Böylece idadi binalarının planı Maarif Meclisi Nezareti'nin çizdiği resme göre icra edilecekti. Bu durumda devletin Batı'ya dönük eğitim anlayışını gösteren modern bir mimari üslûbun belirlenip, yaygınlaştırılması gerekiyordu⁹⁷. Mektep binaları konusunda eğitime hizmetleri büyük olan Sait Paşa, milli mimariyi geliştirmeyi çok istediklerini fakat bunu gerçekleştirebilecek uzman mimarların olmadığını dile getirmiş. Ayrıca klasik Osmanlı mimarisinin de modern mimariye uygulamanın zahmetli olacağından dolayı, Avrupa'dan getirilen bina plân ve resimlerinin uygulanmasının daha uygun bulduklarını belirtmiştir. Bu gerekçelerle Paris Sefiri Esat Paşa'dan gerekli plan ve resimler isteniyor. Bu resim ve plânlar çoğaltılarak vilayetlere gönderiliyor⁹⁸. İdadi binaları planları genelde üç tipte uygulanmıştır. Üçüncü tip bina planı kareye yakın bir şekilde planlanmıştır. Giriş kapısının iki tarafında sınıflar ve odalar bulunmaktadır. Binanın orta kısmında bulunan mekânların karanlık olmasını önlemek ve yapımda gereksiz harcamadan kaçınmak amacıyla ortada bir avlu tasarlanmıştır. Bu tipte yapılan idadi binalarına örnek olarak Sivas, İzmir, Manisa ve Bursa idadilerini gösterebiliriz. Yatılı ve gündüzlü öğrenciler için yapılan yedi derslikli binalarda yemekhane, yatakhane, laboratuvar, kiler, hamam bölümleri bulunuyordu⁹⁹.

Sait Paşa'nın girişimleriyle belirlenen idadi plan ve resimlerinin uygulandığı bir mektep de Manisa İdadi Mektebi'dir. Mektep binasının resim örneklerinden 4-5 tanesi Dersaadet tarafından gönderiliyor. Bunlardan herhangi birisini kullanabilecekleri gibi kendilerinin belirlediği bir planı da kullanılabilecekleri belirtiliyor¹⁰⁰.

21 Şubat 1885 tarihli yazışmaya göre inşaat için gerekli izin alınmıyor. Fakat inşaatın ihalesi yapıldığı halde kalfalar nezdinde bir kere daha ihale yapılarak inşaata birkaç gün içinde başlanacağı belirtiliyor. Bu süreçte müteahhidin bir- iki bin lira peşin isteyeceği düşünülüyor. Bu duruma nazaran gelirin 7'de 4'ü bugün bankaya verilse ve 5-10 gün sonra geri alınsa bile bu paranın faizinden istifade etmenin mümkün

⁹⁶ Reşat Özalp – Aydoğan Ataunal, Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı (Talim ve Terbiye Kurulu – Milli Eğitim Şurâsı), MEB. İstanbul 1977, s. 552.

⁹⁷ Kemalettin Kuzucu, “ Osmanlı'dan Cumhuriyete Şehircilik, Mimari ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler Bağlamında Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara 2006, s. 106.

⁹⁸ Burcu Özgüven, “İdadî Binaları”, Tarih ve Toplum, S: 82, Ekim 1990, s. 44-46.

⁹⁹ Kuzucu, a.g.m., s. 109.

¹⁰⁰ BOA, MF.VRK., 3/393.

olmayacağından inşaatın aksamaması için ve Mösyö Covanni'den başka uygun fiyat veren olmadığı için inşaatın yapımı 520.000 kuruşla Mösyö Covanni'ye veriliyor¹⁰¹. İnşaat ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken 23 Şubat 1885 tarihli yazışmaya göre masraflar için kullanılacak paranın 1300 senesine ait öşür gelirleriyle beraber, musakkafat gelirinin 7'de 4'ü alınıp İzmir bankasına yatırılması isteniyor¹⁰².

1300 senesinde alınan seb'u rub'dan ve musakafattan alınan %6 vergiden elde edilen meblağın hesap edilerek gönderilmesi muhasebeye 21 Şubat 1885 tarihinde tembih edilmişti.

Bu defa muhasebeden gönderilen defterde gösterildiği üzere Saruhan Sancağı'nda 1300 senesi Martından Kanun-ı evvel (1884 yılı) sonuna kadar aşarın 7'de 4'üyle musakkafatın vergi fazlasından menafi ve maarif için gelen 570.654 kuruş tahsilâtta 375.746 kuruş menafi ve 194.907 kuruş maarif hissesi olup zikredilen 194.907 kuruşun 14 Şubat 1885 tarihli yazı gereğince İzmir banka şubesine teslim edilmek üzere gönderilmesi gerekli idi. Ancak şimdiye kadar Aydın Vilayetince satılan zahirelerin menafi ve maarife ait seb'u rub hâsılatından sadece 278.797 kuruş istifa edildiği kayden anlaşılmıştır. Ve menafi sandıkları hissesinin başka hiçbir yere harcanmayarak şimdilik mahalli mal sandıklarında tutulması 29 Ekim 1884 tarihli vilayetten gönderilen telgraf ile emredilmişti. Daha sonra Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin 17 Şubat 1885 tarihli yazısında da bu durum tekrarlanmıştı. Ve bu zikredilen miktarların bankaya yatırılarak değerlendirilmesinin uygun olacağı belirtilmişti¹⁰³.

Manisa İdadisi'nin inşaatı için gerekli olan harita ve keşif pusulası 23 Şubat 1885 tarihinde liva mühendisi tarafından vilayetin başmühendisliğine veriliyor. Ancak harita ve keşif pusulası iade edilmiyor. Bunların iade edilmesi istenirken binanın planı çizilerek Bab-ı Ali ve Maarif Nezareti'nde görüşülüp daha önce idadiler için gönderilen resimlerle beraber iade ediliyor. Nezaretten gönderilen resimlerden herhangi birisini tercih edilebildiği gibi başka resimlerin de kullanılabileceği belirtiliyor. Mektebin yapımında Bab-ı Ali ve Maarif Nezareti belirlenen resimlerden ziyade burada yapılan resmin kullanılmasının daha iyi olacağı vilayetin başmühendisi tarafından uygun görülüyor. Bu durumun göz önünde bulundurulması ve ona göre değerlendirilmesi talep

¹⁰¹ BOA, MF.VRK., 3/398.

¹⁰² BOA, MF.VRK., 3/393.

¹⁰³ BOA, MF.VRK., 3/398.

ediliyor. 26 Şubat 1885 tarihinde yapılan yazışmada mektebin haritasıyla keşif pusulasının vilayet başmühendisliğinde olduğu ve oradan alınması isteniyor. Haritayla keşif pusulası ve resim nafia mühendisliğine gönderildiği anlaşıl原因 olarak postaya verilmesi isteniyor. Ayrıca inşaatın başlaması için müteahhidin bu tarafa gelmesi talep ediliyor¹⁰⁴.

İdadi inşaatının 16 Mart 1885 tarihinde başlanacağından inşaat için gerekli paranın İstanbul'a ait miktarından başka inşaatta kullanılacak miktarın (maarif akçesinin) 21 Mart 1885 tarihinde İzmir'e havale edilmesi isteniyor. Fakat mektebin inşasına meclis idaresince henüz bir karar verilmemiştir. Maarif ve menafi için alınan musakkafat vergisinden alınan akçenin 7'de 4'ü İzmir bankasına yatırılıp buradan gelen nemadan istifade edilmesi Maarif ve Ticaret Nezareti'nce tasvip ediliyor¹⁰⁵. Ancak 16-21-28-30 Mart 1885 tarihli yazışmalara baktığımızda bankaya yatması gereken akçelerin yatmadığı anlaşılıyor. Oysa inşaatın mart ayı başında başlaması ve 5-6 ayda bitirilmesi gerekirken inşaat ile ilgili işlemlerin aksadığını görüyoruz¹⁰⁶.

Devletin eğitim politikası gereği her yerde açılarak yaygınlaştırılması düşünülen idadi mektepleri hemen açılmamıştır. Bunun en önemli sebebi de parasızlıktır. İdadilerin inşası her açıdan çok masraflıydı. Ancak İdadi masrafları Sait Paşa'nın girişimleri ile karşılanabilmiştir. Sait Paşa önce ilköğretim için alınan öşrün öşrü olan vergiyi kaldırmış, 1300 mali yılından beri aşarın seb'unun (1/7'si) ve rub'unun (1/4'ü) alınmıştır. Müsakkafat vergisinden de %6'lık kısmı maarif bütçesine ayrılmıştır¹⁰⁷. Bu şekilde elde edilen gelir ile açılan idadilerden biri de Manisa İdadisi olmuştur.

Neticede idadi için veliahtlara ait saray yani Saray-ı Amire'nin bahçesinin bir kısmı, bugün Şehitler İlköğretim Okulunun olduğu yer, Manisa Mekteb-i İdadisi inşası için tahsis edilmiş ve idadinin temeli, 15 Nisan 1301 (27 Nisan 1885) Pazartesi günü yöneticiler ve halkın katılımıyla dualar edilerek atılmıştır¹⁰⁸. Ancak idadinin temeli ile ilgili olarak başka bir bilgi de şu şekildedir: Tahir Münir Paşa'nın Maarif Nazırlığı, Sururi Paşa'nın Mutasarrıflığında 15 zilhicce 1302 (25 Eylül 1885) da parlak bir

¹⁰⁴ BOA, MF.VRK., 3/399.

¹⁰⁵ BOA, MF.VRK., 86/43; BOA, MF.VRK., 3/390, 391, 395.

¹⁰⁶ BOA, MF.VRK., 86/43; BOA, MF.VRK., 3/391, 395, 398.

¹⁰⁷ Kodaman, a.g.e., s. 119.

¹⁰⁸ BOA, MF.VRK., 86/96;

merasim içinde eğitimin ve idadinin önemini belirten konuşmalarla ve dualar okunarak atılmıştır¹⁰⁹.

1.1. İNŞAATIN TAMAMLANMASI VE İDADİNİN AÇILIŞI

Manisa İdadisinin açılışı ile ilgili süreç kamuoyu tarafından yakından takip edilmiştir. İdadinin tamamlanıp açılması ile ilgili dönemin gazetelerinde haberler çıkmıştır. Mesela 25 Aralık 1886 tarihli gazetede idadinin açılmak üzere olduğu hatta bunun için gerekli bazı eşyaları tedarik etmek üzere İzmir'e hususi memurların geldiği haber veriliyor¹¹⁰.

Manisa İdadi mektebi inşa olmadan önce burada hanedanın dinlenme yeri olarak kullandığı bir saray bulunmakta ve zamanla bu sarayın kalıntıları üzerine sağlam ve görenlerin gönlünü açan bir kasır inşa edilmişti. Manisa'yı ziyaret edenlere hoş bir görüntü veren ve benzeri bulunmayan bu kasrı meydana getiren büyük kişileri hürmetle anmak gerektiği ve böyle bir yapının burada bulunmasının heyecan verici olduğu Manisa dava vekillerinden olan Tahsin Bey tarafından ifade edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen kasrın doğu tarafında geniş ve hoş bir bahçenin ortasında Sultan II. Abdülhamid'in müesseselerinden sayılan Mekteb-i İdadi-i Şahane'nin geleceğe ümit veren, itibarı parlak olan ve yükselişi arzulan bir surette bulunmakta olduğu ifade ediliyor. İdadinin açılışı ile ilgili olarak da " Ümmet sevindirmeye layık değil mi? Tebrik olunur bu mülkü millet" ifadesi kullanılmıştır.

1887 yılının başlarına gelindiğinde idadinin hizmete başlaması için gerekli bütün hazırlıklar tamamlanıyor. Okul için gerekli olan araç gereçler tedarik ediliyor. Okul müdürü, öğretmenler ve mubassırların tayinleri de yapılarak, 80 kadar öğrencinin de kaydı yapılarak eğitim-öğretime hazır hale geliniyor.

İdadinin açılış töreni 3 Ocak 1887 tarihinde Pazartesi gerçekleşiyor. Saat 16'da başlayan tören 2 saat sürüyor. Törene şehrin ileri gelen devlet memurları, ulemadan ve askeri erkândan kişiler, diğer dini toplulukların ruhani reisleri katılıyor. Tören okulun

¹⁰⁹ Bu bilgiler 1980-1998 yılları arasında Manisa Lisesinde idarecilik yapan Kadir Keskin'den alınmıştır. Kendisiyle yapılan görüşmede yukarıdaki bilgileri idarecilik yaptığı dönemde okulun arşivinde bulunan ve daha önceki okul müdürlerinden olan Ata Bey'in kaleme aldığı not defterindeki bilgilere dayanarak yazdığını ancak bu defterin daha sonra kaybolduğunu ifade etmiştir. Bilgiler için bkz. <http://kadirkeskin.net/kose-yazilari-pdf/sahane-i-idadi.pdf>, 2018.

¹¹⁰ Hizmet, nr: 13 (28 Ra 1304- 25 Aralık 1886), s. 1.

üst kısmında yer alan salonda gerçekleşiyor. Hatta salon tören için özel olarak dizayn edilmiş. Salonun ortası yarım daire şeklinde koltuk ve sandalyelerle ayrılmış, dairenin sağına ve soluna da sandalyeler yerleştirilmişti. Bu sandalyelere iki yüzden fazla kişi oturmakta idi. Öğrenciler belli bir düzen içerisinde ayakta durmuşlardı.

İdadinin ilk açılış konuşmasını Mutasarrıf Şakir Paşa'nın konuşma metnini şair ve aynı zamanda Manisa Hâkimi olan kendine has duruşu, üslubu ve düzgün ifadesiyle Hakkı Efendi okumuştur.

Öğrencilere mealen şunları söylemiştir:

“Şu bilgi çağında yaşamaktan gurur duyunuz. Sizi saf ve temiz olarak yetiştiren maarif yetkililerimi kutluyor, başarılarını takdir ediyoruz. Yapılanların değerini, en iyi bilen padişahımız ve saltanatlarının devamına gece gündüz dua ediniz.

Bakınız padişahımız tüm halkın ilminin ilerlemesi, huzurunun sağlanması maksadıyla eşi benzeri şimdiye kadar görülmemiş surette kurumlar açarak yurdumuzun her tarafına ışık saçmaktadır.

Üzerinizdeki cehalet karanlığını gidermek için gece gündüz çalışınız. Kıymetli zamanlarınızı terbiye kazanmak ve ilim tahsili etmek için harcayınız. Mektebimiz padişahımızın izniyle bugün Manisa'da açılıyor.

Ömrünüzün her dakikasında mutlu olmak isterseniz “Padişahım çok yaşa” yüce duası ile ilim kazanmaya özen gösteriniz.

Hayat hakiki öğreticidir. Hüner ve marifete sahip olmayanlar ne kadar yaşasalar, ne kadar çalışsalar yine yaşayan ölü hükmünde olup dünyayı mezarlar kadar işgal edebilmekten başka bir öneme sahip olamazlar.

Edep, terbiye ve güzel ahlak (maddi ve manevi) ilimle olur. İnsanlık ilim ve fenle ilerler. İlim ve maarife sahip olmayanların cansızlardan farkı yoktur. İlim ve marifetin yokluğu varlığı zamanlarında dünyada bulunmuş olan milletlerin nasıl yoksulluk ve perişanlık içinde olduklarını işittiğiniz gibi aksine sonraları cihanın gelişmesi ve bütün insanlığın mutluluğuna sebep olan dünya milletlerinin şu ana kadar sahip oldukları refah ve saadette görüyorsunuz.

İşte bunları fikrinizle değerlendiriniz. Çalışınız okuyunuz da hem kendinize hem devlet ve milletinize güzel hizmet etmeğe gayret ediniz.”

AçılıŖta hazır bulunan kiŖilerden bazıları da orada toplananlara hitap ettiler. Okulun müdürü Ata Bey ise ilim ve fennin faziletleri ve okulun güzellikleri hakkında güzel bir konuŖma yaptı. Ardından Osmanlı Rum tebaasından 9 yaŖlarında bir çocuk konuŖma yaptı. KonuŖması sonrasında kendisine Manisa Mutasarrıfı Ŗakir PaŖa ve Haydar Bey tarafından kitaplar hediye edildi. KonuŖmaların sonunda ise Haydar Bey tarafından dua yapılarak ‘‘PadiŖahım çok yaŖa’’ teranesi ile tören sona erdi ve öğrenciler derslerine baŖladılar¹¹¹.

Manisa Mekteb-i İdadisi'nin 3 Ocak 1887 tarihinde açılması ile ilgili olarak dönemin gazete haberlerine baktığımızda öğrencilerin eğitim düzeyleri ve derslere ilgisi hakkında genel bilgiye rastlıyoruz. Habere göre idadideki 2. sınıfın okul müdürünün ve hocalarının gayretli alıŖmaları sayesinde gayet baŖarılı oldukları belirtilirken öğrencilerin özellikle de Tarih-i Umumi, Tarih-i Tabii, Hesap ve Hendese derslerindeki baŖarıları takdirle karŖılanmaktadır. Fakat aynı baŖarıyı Fransızca dersinde gsterememiŖlerdir. Neredeyse Fransızcaları yok derecesindedir¹¹².

29 Mart 1894 tarihli gazete haberine göre de Mekteb-i İdadi hakkında Ŗyle bilgi verilmektedir. Mektep ilk açılan mekteplerden biridir. İnaŖası bundan on sene evveline dayanmaktadır. Mektep leylili olma ihtimali ile yapılmıŖtır. Okulun yanında bir ocak vardır. Bina iki katlıdır. Alt katta sınıflar, üst katta yatakhaneler ile müdür ve muallim odası bulunmaktadır. Alt katta beŖ sınıf, bir mubassır ve bir hademe odası, yemekhane, bir hamam ve hamamın ocağı vardır. Üst katta dört yatakhane,  idare odası, bir resimhane, bir camii Ŗerif, iki muallim odası vardır. Öğrenci sayısı 120'dir.

Mektebin inŖasına 7 bin lira kadar bir harcama yapılmıŖtır. Okulun çatısı yerli kiremit ile dŖenmek üzere yapıldığı halde fırının kiremidinin dŖenmesi ve meylin müsait olmaması, bunun yanında yağmurun etkisiyle duvarları zarar grmŖ ve birçok alanın harap olmasına sebep olmuŖtur.

Mektep eski bir kasır arsası üzerine inŖa edilmiŖtir. Bulunduğu yer Ŗehre ayrı bir güzellik katar. Belediye tarafından mektep bahçesinin düzenlenmesi için maaŖlı bir bahçivan tayin edilmiŖtir. Ancak suyun yeterli olamaması nedeniyle istenilen

¹¹¹ Hizmet, nr: 18 (19 R 1304- 15 Ocak 1887), s. 2.

¹¹² Hizmet, nr: 39 (1 Recep 1304- 26 Mart 1887), s. 3.

gerçekleşmemiştir. Bu duruma çare olarak mektep avlusunda bir su kuyusu açılmasına teşebbüs edilmiş ise de yapılamamıştır.

Mektepte okul müdürü Namık Bey'in gayretiyle Darulmuayyin-i İptidai açılmıştır. Burada köy imamlarına yeni usulde bilgi verilmiştir¹¹³.

1.1.1. Manisa İdadî Mektebinin Leyli Hale Getirme Çabaları

Manisa İdadisi açıldıktan bir süre sonra leyli (yatılı) olması isteniyor. Aslında idadi yapılırken leyli olma ihtimali ile inşa edilmiştir. Bina iki katlıdır. Alt katta sınıflar, üst katta yatakhaneler ile müdür ve muallim odası bulunmaktadır¹¹⁴. Ancak elimizde bulunan yazışmalara göre leyli olmadığını görüyoruz. İdadinin leyli olması konusunda birkaç kez talepte bulunulmuş. 2 Haziran 1887 tarihinde maarif idaresinden idadinin leyliye çevrilmesi isteniyor. 18 Ağustos 1887 tarihli yazışmaya göre Manisa Mutasarrıflığına gelen açıklama şu şekildedir. Leyli bölümünün olması için gerekli masrafın yeterli olacağı bildiriliyor. Fakat ileride sınıflar hazır olduğunda masrafın daha da artabileceği tahmin edildiği gibi diğer sancaklardaki okullara da ödeme yapılacağından ödeneğin yeterli olamayacağı ifade edilmiştir. Okula çok fakir öğrencilerden ancak %10'unu ücretsiz kabul edilebileceği, leyliye devam edecek öğrencilerden de 3'te birinden belli miktarda ücret alınarak okulun leyliye devam edebileceği ifade edilmiştir¹¹⁵.

9 Mayıs 1909 tarihinde de Manisa İdadisinin yedi seneliğe dönüştürülmek istendiğini görüyoruz. Rüştüye üzerinde dört sınıf daha eklenerek yedi senelik idadi düşünülmüştür. Ancak leyli olmadığı gibi ilave edilen dört sınıfın ikisi alınarak idadi kısmı iki senelik yapılıyor yani idadi rüştüye ile birlikte beş sene oluyor. Bu durumda talebelerin birçoğu fakir olduğundan merkez vilayete gidemedikleri için idadi eğitiminden geri kalıyorlar. Bu öğrencilerin eğitimleri için Manisa'da idadinin leyliye dönüştürülmesinin iyi olacağı belirtiliyor. Bu konuda izin verilmesi Manisa ileri gelenler tarafından talep ediliyor. 15 Mayıs 1909 tarihli yazışmada ise idadinin leyli hiç olmazsa yedi senelik nehari olmak üzere (5 senelik nehari idadinin üzerine) iki sınıf daha ilave edilerek yedi sene olması taleplerinin değerlendirildiği ifade ediliyor. Ancak

¹¹³ Servet-i Fünun Mecmuası, C: 7, S: 159, s. 43.

¹¹⁴ Servet-i Fünun Mecmuası, Cilt: 7, Sayı: 159, s. 43.

¹¹⁵ BOA, MF.TLY., 1/33.

bütçenin bu masrafları karşılayamayacağı belirtiliyor. Gelecek senenin bütçesine göre idadinin durumunun değerlendirileceği ifade ediliyor¹¹⁶. İdadinin genel sürecine baktığımızda nehari olarak kaldığını söyleyebiliriz.

1.2. AÇILIŞTAN SONRAKİ GENEL DURUM

1.2.1. Araç Gereç Temini

Manisa İdadisi'nin resmi açılışı yapılmadan önce tamir gördüğü dönemin gazetelerinden öğrenmekteyiz. Habere göre mektep binasının açılmadan önce tamir gördüğü ve harcanan para ile ilgili sıkıntıların olduğu düşünüldüğünden mevzunun tekrar keşfine ve değerlendirilmesine karar verilmiştir. Mektebin döşeme işleri için 40 bin kuruş harcanmasına müsaade edilmiş olmasına rağmen odaların halen döşeme işlerinin yapılmadığı görülmektedir¹¹⁷. Mektebin zamanla duruma göre sıkıntılar yaşadığını söyleyebiliriz.

İdadi mektebinde eğitimi verimli hale getirmek amacıyla ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerin temini hususunda birtakım çalışmalar yapılıyor. 13 Şubat 1892 ve 24 Şubat 1892 tarihlerinde yapılan yazışmalara göre gerekli aletlerin listesi yapıp maarife gönderiliyor. Bu aletlerin listesi aşağıda verilen tabloda gösterilmiştir¹¹⁸.

¹¹⁶ BOA, MF.MKT., 1125/9, lef-3, lef-6 , lef-7, lef-10.

¹¹⁷ Hizmet, nr: 39 (1 Recep 1304- 26 Mart 1887), s. 3.

¹¹⁸ BOA, MF. TLY., 5/120; BOA, MF. TLY., 6/62; BOA, MF. TLY., 6/102.

Tablo 1.1: Manisa Mekteb-i İdadisi'ne Ait Fen Aletleri, Derslerde Kullanılan Araç ve Gereçler, Aynı Zamanda Okulun Demirbaş Eşyalarının İsimleri ve Hangi Tarihlerde Kimler Tarafından Satın Alındığını Gösteren Cetvel.

Eşya	Adet	Satın Alındığı Tarih	Kimler Tarafından Satın Alındığı	Kimler Tarafından Korunduğu
Kütüphane	4	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Yazihane	1	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Rakam tahtası	10	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Kornize	19	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Pencere perdesi	19	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Konsol	2	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Ceviz sandalye	12	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Ayna	2	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Şakirdana mahsus kürsü	32	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Taam masası	4	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Adi masa	5	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Halı	2	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Kitap	2	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Koltuk	13	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Sandalye	12	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Bakır mangal	1	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Maden mangal	1	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Masa örtüleri için cuka	3 parça	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Tuğra-i şahane	1	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Kapı perdesi	7	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Kebir saat	1	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Mermer taşları muhafaza için ızgara	113	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Halı camii şerif için	4	1303	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Dökme soba ma boru	2	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Sac soba ma boru	2	1302	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Rahle	14	1303	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Küre	1	1303	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Harita	9	1303	Hükümet-i mahalli	Mektep idaresi
Demir mangal	4	1305	Mektep müdüriyeti	Mektep idaresi
Çamaşırhane kazanı	1	1306		Mektep idaresi

Tablo 1.2: İdadiye Ait Demirbaş Eşyanın Fiyatı ve Satın Alındığı Tarihi Gösteren Cetvel

Eşya	Para	Kuruş	Sene
Kütüphane ve yazıhane	20	990	1302
Rakam tahtası ve kornize		898	1302
Pencere perdeleri için basma kumaş	20	617	1302
Konsol ve sandalye		1957	1302
Kürsü ve taam masası	20	3114	1302
Halı esmanı	10	974	1302
Konsol ve ayna ve saire	20	631	1302
Koltuk ve sandalye ve kanepeler		3743	1302
Bakır mangal		171	1302
Cuka esmanı		140	1302
Tuğra-i şahane		100	1302
Izgara ve kürsü ve saire		3535	1302
Perde masrafı	10	388	1302
Kebir saat		266	1302
Hasır esmanı		304	1303
Soba borusu		190	1303
Rahle		912	1303
Haritalar bahası		1200	1303
Âlât-ı hekimiyenin muhafazası için müze masrafı	30	2475	1305
Çamaşırhane kazanı		110	1306

Tablo 1.3: İdadiye Ait Demirbaş Eşyanın Fiyatı ve Satın Alındığı Tarihi Gösteren Cetvel

Alet	Adet
Muvazenet-i daimiyeyi ölçen alet	1
Kebir mizan ma uzak	1
Sükût-u ecsamın birinci katını isbaat eden kebir boru	1
Eduvat makinesi	1
Rakkas	1
Kürre-i arzın suret-i hareket devriyesini isbat eden alet ve bunun ikinci bir kısmı	1
Su cenderesi	1
Arşimed kanununu isbat eden alet	1
Lodyon	1
Muttasil kaplarda ecsamı maiyanın muvazenetini ispat eden alet	1
Farenhaytın sıklet izafiye mikyası	1
Kilo safın alkol mikyası	1
Tesviye aleti ma sehpa	1
Gazatın elastikiyetini tayin eden kursak	1
Gazların veznini tayin eden balon	1
Toriçelli borusu	1
Kilosak barometresi	1
Tazyik tulumbası	1
Kürek	1
Tulumba	1
Rutubet mikyası saçlı	1
Buz makinesi	1

Tablo 1.3: (devam) İdadiye Ait Demirbaş Eşyanın Fiyatı ve Satın Alındığı Tarihi Gösteren Cetvel

Buhar makinesinin muteharrrik bir numunesi	1
Buhar makinesinin kâğıttan modeli	1
Buhar imbisatını isbat eden yerküre	1
Ahşap fotoğraf levhası	5
Mıknatıs çubukları	1
Hızma mıknatıs	1
Pusula natamam	1
Kedi postu	1
Lamba şişesi biri sağır diğeri kebir	2
Telgraf makinesi kadranı	2
4 adet kebir leyd şişesinden mürekkep ma sandık batarya	1
Perakende	
Cam üstüne 4 kebir bir sağır	5
Sağır fanus	1
Cam küre	2
Cam sunu	2
Cam kadeh	1
İki adet kebir teneke	2
Âlât-ı Hekimiyeinin Muhafazasına Mahsus Eşya	
Dolaplarıyla beraber cisim camekân	2
Sürgülü camlı cisim dolabı	2
2475 kuruş 30 paradır.	

Özellikle fen ilimlerinin tatbiki hususunda laboratuvarın ne kadar ehemmiyetli olduğunu okul idaresinin Avrupa'dan gerekli malzemeleri getirme çabasından anlıyoruz. Bunun için okul Ocak 1889 öncesi Paris'ten bazı aletler talep etmiş. Aletlerin bedeli için 22 bin kuruş defterdarlık tarafından ödenmiş ancak bu meblağ yeterli olmamış ve 5200 kuruş daha ödenmesi gerekmiştir. Bu paranın bir an önce gönderilmesi 14 Ocak 1889 tarihinde Aydın Valiliğinden istenmektedir.¹¹⁹ Ayrıca kurulması düşünülen kimya laboratuvarının bir an önce tesisi amacıyla laboratuvar için gerekli kimyevi malzemenin tespit edilen bedeli 20 Osmanlı lirası olarak belirlenmiştir¹²⁰.

Avrupa'dan getirilen laboratuvarda kullanılacak aletlerin muhafazası için cam dolapların yapılmasının gerekli olduğu düşünülüyor. Bu dolapların maliyetinin o dönem şartlarına göre 4300 kuruş olduğu görülüyor. Gerekli meblağın tedariki için ilgili makamlarca görüşülüyor.¹²¹

¹¹⁹ BOA, MF. MKT., 105/51.BOA, MF. TLY., 10/121.

¹²⁰ BOA, MF. MKT., 106/36, 107/5,107/ 9.

¹²¹ BOA, MF. MKT., 109/84.

Manisa İdadisi'nde bulunan âlât-ı hekimiyeye 4 Mayıs 1893 tarihli yazışmalara baktığımızda Midilli İdadi müdüriyetine teslim edilmiştir. Demirbaş defteri 3 nüsha halinde hazırlanarak bir nüshası Manisa'da kalmak suretiyle diğer iki nüshanın biri Midilli'ye diğer nüshası ise Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir¹²².

İdadi mektebi değişik alanlarda ufak tefek tamiratlar geçirmeye devam etmiştir.

Tablo 1.4: 20 Ağustos 1898 Yılında İnas Rüştüyesi İle İdadinin Araç- Gereç Temini ve Tamirat Masrafları¹²³

	Birim	Kuruş
İnas mektebine iki deve kömür sarfı	30	60
İdadi mektebi için sulu boya resmi modelleri	1	12
Mektebin iç sofa üzerine inşa ettirilen çardak	4 direk 8 lata Usta yevmiyesi Boya	8 12 25 5
Mektebin kömürlük kapısının tamiri	Usta yevmiyesi	12
Fakir fukaradan iki talebeye resmi elbise masrafı 224 kuruş.	10	120
Toplam		254

Tablo 1.5: 20 Mayıs 1899 Tarihinde İdadi ve İnas Rüştüyesinin Masrafları

		Birim	Kuruş
-İki adet halka ile urgan ve vida -Bir demir trapez cimmastikhaneye			16 25
İnas rüştiye mektebinin üstünün aktarılması	Usta yevmiyesi 3 Amele yevmiyesi 3 Bir direk	17 8	51 24 5
İnas rüştiye mektebi harem cihetinin tamiri	2 yük saman 3 direk 4 lata 30 kıyye kireç Usta yevmiyesi 4 Amele yevmiyesi 4	- 5 220 20 15 8	16 15 10 15 70 32
Manisa idadisi ve inas rüştiyesinin malzeme ve tamir masrafı mecdi 20'den 279 kuruştur.			279

1.2.2. Manisa İdadisi İnşaatı ile İlgili Soruşturma

İdadi açıldığından bu yana değişik nedenlerle bir hayli inşaat süreci yaşamıştır. Bu süreçte zaman zaman bazı problemlerin yaşandığı da görülmektedir.

¹²² BOA, MF. TLY., 20/21, 20/25.

¹²³ BOA, MF. MKT., 474/61, lef-1, lef-2.

Mesela 27 Şubat 1892 tarihili belgeye göre idadının inşaatı esnasında yolsuzluk yapıldığına dair bir şikâyet olmuştur. Bu şikâyet üzerine Cezâyir-i Bahr-i Sefid'den Manisa'ya bir görevli müfettiş olarak tayin ediliyor. Yapılan tahkikatta 146 bin kuruş kadar bir açık olduğu anlaşılmıştır. Konuyla ilgili soruşturma yapılıyor. Tahkikat neticesinde olay mahkemeye intikal ediyor. Konuyla ilgili gerekli evrakların Aydın Vilayetine gönderildiği söylene de evrakların yandığı belirtiliyor. Bu konunun tekrar araştırılıp gerekli bilgilerin vilayete gönderilmesi talep ediliyor¹²⁴.

1.2.2.1. Manisa İdadisi Bakkaliyesi Hâsılatıyla İlgili Soruşturma

İdadi ile ilgili başka bir problem de “idadi bakkaliyesi” yani okul kantini ile ilgilidir. Yapılan bir şikâyet üzerine 1899 yılında Manisa ve Menteşe Mekteb-i İdadileri bakkaliyelerinin hâsılatıyla ilgili suiistimal olduğu gerekçesiyle mektep müdürlerine soruşturma başlatılmıştır. Okul kantinlerinin mektep müdürleri tarafından suiistimal edildiğini Biga idadi müdürü Asaf Efendi ihbar ediyor. Bu konuda gerekli soruşturmanın yapılmasını Aydın Maarif Müdüriyetinden talep ediyor. 4 Ağustos-5 Eylül 1889 tarihlerinde yapılan yazışmaya göre; Manisa İdadisi bakkaliyesinin 2 seneliğine okul müdürü İrfan Efendi tarafından seneliği 30 mecdiye mukabilinde birisine ihale edildiği belirtiliyor. Şimdiye kadar bu bakkaliyenin nasıl idare edildiği hakkında araştırılması isteniyor.

28 Aralık- 1899 ve 9 Mart 1900 yıllarında yapılan yazışmaya göre de yapılan soruşturma neticesinde müdür Ali İrfan Efendi tarafından gönderilen evraklarla meselenin aslı anlaşılıyor. Şöyle ki: Manisa İdadisi ile inas rüştiyesinin tamirâtı ve bazı eşyaların temini için yeterli ödeneklerinin olmadığı belirtiliyor. Bu iki mektebin ihtiyaçlarının karşılanması için bakkaliyenin hâsılatından istifade ediliyor. Buna göre 1373 kuruşun 1352 kuruşu kullanılarak gerekli onarım yapılp ihtiyaç duyulan eşyalar alınıyor. Geri kalan 21 kuruş ise Asaf Bey'e teslim ediliyor. Böylece 4 Nisan 1900 yılında yapılan yazışmaya göre Ali İrfan Efendi'nin suçsuz olduğu ve bu konuda suiistimal olmadığı anlaşılıyor¹²⁵.

¹²⁴ BOA, MF. TLY, 5/138.

¹²⁵ BOA, MF. MKT, 474/61, lef-3, lef-8, lef-12; Bu masraflara ait belgeler için ayrıca bkz. BOA, MF. MKT, 474/61, lef-1, lef-2, lef-10.

1.2.3. Haritalar

Eğitimde araç ve gereçlerin ehemmiyeti göz önünde bulundurulduğunda bunlardan birisi de haritalardır. Harita ve yer küresi coğrafya derslerinde kullanılmıştır. İlk kez askeri okullarda kullanılmaya başlanan harita, 1840 yılının sonlarına doğru rüştiyelerde, 1870’de sıbyan mekteplerinde kullanılmaya başlanmıştır¹²⁶. Zamanla idadilerde de kullanıldığını görmekteyiz.

Manisa İdadisinde bulunan coğrafya haritalarının bazıları talebeler tarafından yırtılarak kullanılamaz hale gelmiştir. Bazı kıtalara ait haritaların paftaları da yırtılarak atılmış olduğundan coğrafya dersinin daha iyi işlenmesine mani olmuştur. Coğrafya haritalarının bir kısmı sınıfta yer alırken bir kısmı da kütüphanede muhafaza edilmektedir. Miriliva Eşref Paşa tarafından neşredilen 5 kıtaya ait haritalar ile Anadolu’ya ve Rumeli’ye ait paftalardan ikişer takım acilen maarif müdürlüğünden talep ediliyor. Coğrafya dersinin önemli olması ve haritasız bir coğrafya dersinin yeterli olmayacağı gerekçesiyle bir an önce bu haritaların tedariki isteniyor. 23 Ekim 1893 tarihinde haritalar ile ilgili tespitler yapıp bunların bir an evvel okula kazandırılması istendikten sonra devam eden yazışmalarda¹²⁷ şunu görmekteyiz:

Haritalarla ilgili talebin yerinde görüldüğü anlaşılmış. Bu amaçla 2 takım (14 adetten oluşan) coğrafya atlası tanesi 24,5 kuruştan 49 kuruş bedel ödenerek okula kazandırılmıştır¹²⁸. Ayrıca okul için daha önce istenilen Avrupa, Asya, Afrika ve Osmanlı haritaları nezaretten Aydın Vilayetine gönderilmiş, Aydın Valiliği de haritaları posta ile Manisa İdadisi’ne göndermiştir. Bu haritaların bedeli 597,5 kuruş tespit edilmiştir. Yapılan yazışmalara göre 31 Aralık 1897 tarihinde bu bedelin ödenmesi talep edilmiştir¹²⁹.

1.2.4. Yangın Araçları

Okulların yangına karşı korunması amacıyla lüzumlu olan yangın araç ve gereçlerinin temini hususunda çalışmalar yapılmıştır. 27 Mart 1907 tarihli belgeye göre Aydın, İzmir, Manisa, Denizli, Muğla idadi şubeleri için 5 adet yangın tulumbası, kova,

¹²⁶ Akyüz, a.g.e., s. 218.

¹²⁷ 16 Aralık 1893 tarihli, BOA, MF. MKT., 190/2.

¹²⁸ BOA, MF. MKT., 190/2.

¹²⁹ BOA, MF. MKT., 380/29.

kanca ve balta gibi yangın araçlarının temin edilmesi isteniyor. Satın alınan tulumların fiyatı 7500 kuruştur. Ayrıca kova, kanca, balta gibi gerekli malzemelerin fiyatı da 1500 kuruş olup toplam 9000 kuruştur¹³⁰. Yangın araç gereçleri ve bu gereçlerin nakliyesi için gerekli masrafın 1906 bütçesinden temin edilmesi isteniyor¹³¹.

1.2.5. İdadi Masrafları

Aydın Maarif Müdüriyetinin 1310 (1895) senesi Haziran, Temmuz, Ağustos aylarına ait gelir gider cetvellerine baktığımızda haziran ayında çeşitli kurumlara ayrılan para 12.237 kuruş 9 para olup, bunun 498 kuruşunun ise Manisa İdadisi'nin haziran ayına ait yakacak, yiyecek ve muhtelif masraflar için ayrıldığını görmekteyiz¹³².

1.2.6. Tamir Süreci

İdadi 3 Ocak 1887 tarihinde açıldıktan sonra çeşitli nedenlerden dolayı birtakım tamiratlar geçirmiştir. Tamiratlar gerek okulun içinde gerekse dışında gerçekleşmiştir. Zamanla ihtiyaca göre bazı yapılar eklenmiştir. Elimizdeki belgelere göre en fazla tamirat okulun iç kısmında olmuştur. Aynı zamanda inşaat ve tamirat esnasında birtakım sıkıntıların yaşandığını anlıyoruz. 17 Temmuz 1887 tarihli belgeye göre Cezayir-i Bahr-i Sefid Maarif Müdürünün Manisa'da yaptığı teftişte Manisa İdadi Mektebi'nin ve müstemilatının inşa ve tamiri yapılırken, ilgililerin bir hayli eksiklikleri görüldüğünden gerekli muhakemenin yapılması isteniyor.

Teftiş gerektiren durum ise şu şekilde ifade ediliyor. 20 Şubat 1887 tarihinde Maarif Nezareti'nden bir emir gönderilerek, İzmir'de bulunan yabancı mektepler ile Manisa idadisi hakkında tahkikat yapılması isteniyor. İdadinin bir kısmı emaneten etrafına çekilen duvar ile mutfak ve kiler kısmı götürü olarak yaptırılıyor.

Emanet kısmının araç gereçleri satın alınarak inşaata nezaret etmek ve karşılığı olan parayı mal sandığından almakla ve bu paranın gereği gibi harcanmasını temin etmek üzere liva idare meclisi kararıyla eski Belediye Reisi Hacı Ali Efendi ile eski azaları ve bir de hariçten Mustafa adında biri inşaat komisyonunda görevlendiriliyor. Fakat bu iş için görevlendirilmesi gereken maarif encümeni heyetinin zikredilen

¹³⁰ BOA, ŞD., 222/ 25.

¹³¹ BOA, MF. MKT., 1011/42.

¹³² BOA, MF. MKT. , 255/ 40.

kuruldan çıkarılmış olduğu anlaşılıyor. Bu konuyla ilgili mevcut Manisa belediye dairesi heyeti ile dışarıdan bazı şahıslar tarafından oluşturulan komisyon yardımı ile tetkikata başlanmış ve eski reisten öncelikle emanet kısmına ait alım satımlar ile ilgili defterler ve evraklar talep edilmiştir. Ancak inşaatın başlangıcından sonuna kadar bu konuda hassasiyet gösterilmediği anlaşılmıştır. Çünkü bu konuyla ilgili defterler tutulmamış, kimden ne alındığı, alınan malın cinsi-miktarı-bedeli gibi hususlar kaydedilmemiş. Fakat yapılan görüşmelerde konu ile ilgili bir defterin liva muhasebe kaleminde bulunduğu haberi ile defter oradan istenmiştir. Defterde yapılan incelemede bazı usulsüzlüklerin yapıldığı ya da bu konuda çok hassasiyet gösterilmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla inşaat süreci iyi idare edilememiş. Değişik müteahhitlere ihale edilen inşaatın bazı kısımları düzgün yapılamamıştır. Mektebin bazı yerlerinin tamire ihtiyacı olduğu mühendis raporlarından da ayrıca anlaşılmıştır. (Bazı duvarların sıvaları düşmüş, hamamın rutubetten dolayı mermer döşemeleri çökmüş, kiremitler açılmış.) Bu durumdan komisyon başında bulunan Hacı Ali Efendi sorumlu tutulmuş ve konunun çözülmesi için mahkemeye sevkinin uygun olacağını Aydın Vilayetine bildirilmesi kararlaştırılmıştır.

Olay mahkemeye intikal etmiş. Hâkim tarafından yapılan tekrar inceleme ve araştırma sonucunda yukarıda ifade edilen ve edilmeyen yolsuzlukların yapıldığı görülmüştür. Özellikle kereste alımı konusunda ciddi sıkıntıların olduğu ortaya çıkarılmıştır. Komisyon başkanı Hacı Ali Efendi kereste ve diğer araç gereçlerin alım ve taşınmalarında komisyon üyelerine çok fazla danışmadan kendi bildiği bayilerle pazarlık ederek gerçekleştirmeye çalışmış. Demiryolu ile nakliyeler yapılırken senetler alınmamış, kayıtlar tutulmamış hatta İzmir'den yüklenen kerestelerden bir kısmının bir ara vagona günlerce unutulduğu ve sahipsiz olduğu düşünülerek bu kerestenin demiryolu tevkif memuru olan İzmirli Kostaki (Daha sonra yapılan ihbar sonrasında bu memur işten atılmıştır.) adlı şahıs tarafından Salihli'de bulunan Kayserili Mihal adında birisine gönderilip orada sattırılmıştır¹³³.

İdadide tamir edilecek yerlerin keşfi yapılarak tamir masraflarının belirtilmesi 17 Eylül 1891 tarihinde okul idaresinden isteniyor. Bu talimat üzerine Manisa İdadisi'nin içinde ve dışında gerekli tamiratın keşfi yapılıyor ve tamirat masrafının 4269

¹³³ BOA, MF. MKT, 94/61, lef-2, lef, 3, lef-5.

kuruş olduğu tespit ediliyor. Tamiratın kış gelmeden yapılmasının daha uygun olacağı belirtilerek gerekli meblağın sağlanması 14 Aralık 1891 tarihinde isteniyor¹³⁴.

İdadinin tamiri için gerekli olan bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 1.6: Manisa Mekteb-i İdadisi'nin Tamiri İçin Keşfi Evvel Defteri¹³⁵

Tamir Edilen yer ve Gerekli Malzemeler	Adet	Kuruş	Yevmiye
Panjur Tamirâtı		330	
Kapı ve Çerçeve Tamirâtı		200	
Cam Tamirâtı	70	350	
Kiremit Tamirâtı		330	
Çinko Tamirâtı		330	
Taban Mermerleri Tamirâtı		1320	
Yağmur Borularının Tamirâtı		165	
Saçakların Tamirâtı		1100	
Korasan?		80	
Kname?		120	
Taş merdivenlerin Tamirâtı		330	
Kireç (50 kantar)		400	
Kum ve Toprak(30 araba)		210	
Abdesthanelerin tamirâtı		110	
Çivi (10 kıyye)		40	
Usta ve Sıvacı	25	1250	50
Irgat	12	300	25
Sucu	10	250	25
İskele Ağaçları		200	
Toplam		7415	
Sim-i mecdiyenin 33 kuruş tedavülünden kıymet-i hakikiyesine nisbeten tenzil kılınan akçe farkı.		3145	
Kalan		4269	

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde Manisa İdadisi'nin tamirâtı için gerekli keşifler yapılarak, tamirat için gerekli masraf tespit edilip bunlar nezarete gönderiliyor. Buna göre mektep tamirinin masrafı 19 kuruştan 24203 kuruş arasında olacağı anlaşıldığından bu meblağ nezaretten 17 Kasım 1893'te talep ediliyor. 2 Aralık 1893 tarihinde Manisa İdadisi'nde yapılacak tamirat ile ilgili keşif defterinin yeniden düzenlenip ve tamiratın daha az masrafla halledilmesi için gerekli keşfin yapılması isteniliyor. Ayrıca amele yevmiyesi ve eşya fiyatlarının rayicinin bildirilmesi talep ediliyor¹³⁶.

¹³⁴ BOA, ŞD., 211/ 43, lef-1, lef-5.

¹³⁵ BOA, ŞD., 211/ 43, lef-3.

¹³⁶ BOA, MF. MKT., 188/101, lef-2, lef-3.

İdadide tamir edilmesi gereken bir yer de müdür odasının döşemesidir. Odanın döşemesi mektep açıldığından beri yenilenmediği için iyice eskimiş olduğundan bunun yenilenmesi gerekmektedir. Bununla ilgili gerekli keşif yapılmış. Yapılan hesaba göre tamir masrafının 19 kuruş hesabıyla 1954 kuruş 30 para olduğu belirlenerek gerekli masrafın karşılanması 5 Haziran 1901'de Maarif Nezareti'nden talep ediliyor. Bu döşemenin yenilenmesi için gerekli malzemeler ve miktarı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir¹³⁷.

Tablo 1.7: Manisa İdadisinin Eskimiş Olan Mefruşatının Yenilenmesi Hususunda Keşif Defteri

Malzeme	Arşın	Zira	Adet	Kuruş
Koltuk ve Kanepe	30	14		560
Perde-Cam	75	14	5	1050
Örtülük Keten	75	3		225
Frenk Halısı	45	20		900
Toplam				2735
Umumi İçin Usta yevmiyesi				660
				3395
Sim-i mecdiyenin kıymeti hakikiyesine tahvilinde akçe farkı				1440
Kalan				1954

Yukarıda bahsedilen konu ile ilgili Manisa İdadisi'nin tamiri hakkında keşif evrakları ekleriyle beraber 22 Temmuz 1901 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderildi. Fakat bu konuyla ilgili kısa sürede cevap gelmediği anlaşılıyor. Oysa kış mevsiminden evvel tamiratın bir an önce bitirilmesi gerekiyor. Eğer inşaat vaktinde bitirilemez ise masrafın artacağı düşünülüyor. Bu nedenle tamiratın bir an önce yapılması talep ediliyor ve bu husus hakkında gerekenin yapılması 21 Ekim 1901' de nezaretten isteniyor.

30 Kasım 1901 tarihli belgeye göre Manisa İdadisi'nin keşif evraklarının bitirilmiş olmasına rağmen bu seneye ait inşaat tertibinin bittiğinden tamiratın yeni seneye bırakılması bu zaman içinde harap olmasını önlemek için de mektebin masârif-i müteferrikasından¹³⁸ faydalanılması istenmiştir.¹³⁹

¹³⁷ BOA, MF. MKT., .587/7, lef-1, lef-3.

¹³⁸ Masarif-i müteferrika: Ufak tefek masraflar. Bkz. Ferit Devellioğlu, a.g.s., s. 914.

¹³⁹ BOA, MF. MKT., 597/15, lef-1, lef-2.

İdadi değişik dönemlerde ve farklı alanlarda tamirat geçirmiştir. 8 Haziran 1902 tarihinde tamir için gerekli keşif defteri hazırlanarak nezarete sunulmuştur¹⁴⁰. 1904 yılında da okul tadilat geçirmiştir. Okulun tamir olacak yerleri ve tamir için gerekli olan masraf tespit ediliyor. Tadilatın masraflarının bütçeden karşılanması kararlaştırılıyor. İdadisinin önceki keşfinde masraf badeli 14265 kuruş hesaplanmış. İdadi inşaatının Nisanın 25. gününden Mayısın 3. gününe kadar bitirilmesi gerekmektedir. İdadinin tamiratının titiz bir şekilde yapılması için tamirat işi mühendis İbrahim Efendi'ye 265 kuruş indirimle 14 bin kuruşa veriliyor. Tamir ve onarımı için gerekli olan masrafın (14 bin kuruş) Aydın Vilayeti tarafından tedarik edilmesi isteniyor.

Keşif defterinde onarılması gereken yerlere baktığımızda alt katın sol cihetinde yer alan iki dersane, merdiven sahanlıkları ahşap döşemeleri, kapılara kilit, dersane çerçevelerine cam takılması, giriş kapısının mermer taşının onarılması hususunda tadilat yapılıyor. Yalnız ahşap merdivenler değiştirilmiyor. Merdivenlere korkuluk diktiriliyor. 30m sıva yapılıyor. Oluklar değiştiriliyor, kiremitler aktarılıyor. Merdiven sahanlığı üzerine kiremit yerine çinko döşeme yapılıyor, müdür odası boyanıyor, binanın dört bir tarafına badana yapılıyor. Bina için yapılan tamirat masrafı 9283 kuruş tutuyor. Bunların dışında alt katta bulunan tuvaletlerin sıvalarının ve bozulan karo taşlarının tamiri, alt ve üst katlardaki pencere çerçeveleri çürüdüğünden bunların değiştirilmesi ve tahtaları açılır kapanır çift kanatlı pencere kapaklarının tamiri gerekmektedir. Ayrıca alt kat ve üst kat panjurları çürümüş olduğundan iki kat yağlı yeşil boya ile boyanacak ve büyük kapının mermer döşemesi yenilenecektir.

İnşaatın pencere sökeleri ve pabuç taşlarının iskele kurularak bozulan kısımlarının tamir edilmesi ayrıca orta kat kornizesinin bazı kısımları bozulduğundan iskele kurularak çimento harcıyla tamir edildiğine dair keşif defteri hazırlanmıştır. İnşaat masrafı olarak mecdiye 19 hesabıyla 14265 kuruş hesaplanmıştır.

Alt kattaki iki dershanenin ahşap döşemesiyle tahta kirişler çürüdüğü için bunların değiştirilmesi gerekiyor. Dershanenin ebadı 80,6 metredir. Çıralı keresteden 15cm yüksekliğinde, 8 cm ara ile 25 cm de bir kullanılarak döşenmesi, dersane tabanlarının ve tuvalet taşlarının da yenilenmesi gerekmektedir. Mektep dershanesinin

---

¹⁴⁰ BOE, 1864/139793.

camları kırıldığından bunların değiştirilmesine karar veriliyor. Camların takılması ve usta için gerekli olan masraf 9283,55 kuruştur. Alt katta 2. sınıflara ait dershanenin ahşap döşemeleri, rutubetin etkisiyle bozulan sınıfın sıvasının tamiri, merdiven sahanlığı, kiremit olukları ve kapıların kilitlerinin yenilenmesi hususunda tamirat işleri. Ayrıca alt kat dershanelerinin döşeme kirişleri rutubetin etkisiyle çürümüş olduğundan bu kirişlerin de yenilenmesi gerekiyor. Bunun için kirişlerin 0,10m altında, 0,15m arzında ve 4m tûlunda biçimden olmak, 25cm aralı ölçülerinde kiriş kullanılması ve 0,25m arzında, 2m tahtında, 2m tûlunda kirişler gerekmektedir. Merdiven tahtalarının da tamir edilmesi gerekmektedir.

Üst kata çıkılan merdivenin alınları kapı tahtaları ile kirişleri ve basamakları çürüdüğünden bunların tamiri için 0,10m sathında ve 0,15m arzında ve 6m tûlunda kirişler kullanılması gerekmektedir. 0,1m sathında 0,25 m arzında 5 ve 2 metre tûlunda tahtalarla merdiven altları kapamalarının tamir edilmesi gerekmektedir. Alt katta güney taraftaki sınıfın sıvaları rutubetten döküldüğü için 1,5 m yüksekliğe kadar sıvanması ve 2 kat badana yapılması için gerekli masrafı, kiremit oluklarının kireçli harç ile tamiri masrafı, cümle kapısının önündeki mermer merdivenin basamak taşları harap olduğundan 25m arzında ve 5m çapında ve 5m tûlunda mermer taşlarının yenilenmesi için gerekli masraf, ayrıca kapıların bozulan kilitlerinin değiştirilmesi için gerekli masraf belirtilmiştir. Saruhan Sancağı'nda bulunan mektebin tamiri için gerekli masrafın keşif defterinin suretini gösteren tablo aşağıda verilmiştir¹⁴¹.

¹⁴¹ BOA, MF. MKT., 801/67, lef-1, lef-3, lef-4, lef-5, lef-7, lef-8, lef-9, lef-11, lef-12, lef-13, lef-15, lef-18, lef- 19, lef-20.

Tablo 1.8: 5 Kasım 1902 -13 Haziran 1901

İNŞAAT TÜRÜ	AKSAM (adet)	TÜL (M)	ARZ (M)	İRTİFA (M)	MIKDAR	FİYAT KURUŞ	YEKÜN KURUŞ	İCMAL
İdadi binasının alt katında bulunan iki dershanenin ahşap döşemesi ile tahta kirişleri zamanla çürümüş olduğundan bunların değiştirilmesi ve sağlam olanların da başka yerlerde kullanılmak üzere çıkarılması. İnşası. Dershanelerin 6,80 m ve enine ikiye bölünmesi, tamamlanan duvarların açıklarına oransal olarak ekte gösterilen çapta yeni tabanlar konulması ve üzerine çıralı Uşak kerestesinden 15/8cm'lik mihverden mihvere, 25 cm de bir kiriş ve kerestenin 2,5 cm tahtadan yeniden döşeme inşası								
Tulani tabanları büyük dersane için	3	4,65	0,20	0,25	0,698			
Tulani tabanları diğer dersane için	1	5,20	0,25	0,25	0,325			
Tulani tabanları diğer dersane için	1	7,50	0,30	0,30	0,675			
					1,698	230	390,54	
Kirişlerle birlikte döşemesi büyük dersane için	1	13,90	6,80	-	94,52			
Kirişlerle birlikte döşemesi diğer dersane için	1	10,20	6,80	-	69,36			
					163,88	22	3605,36	3995,90

Tablo 1.8: (devam) 5 Kasım 1902 -13 Haziran 1901

Binanın alt katında bulunan tuvaletlerle bitişiğindeki ara bölümü ahşap bir taban üzerinde bulunmakla zikredilen taban çürümüş olduğundan buralarının katranlanması.	1	7,30	74	260	423,40 kg	170	719,78	
Binanın içindeki mağazanın kirişle birlikte ahşap döşemesi zamanla çürümüş olduğundan yukarıda yenileneceği belirtilen dersanelerin kiriş ve döşeme tahtalarının sağlam olanlarından kiriş ilavesi ile kullanılması ve yenilenmesi.	1	6,80	3,80	-	25,84	11	284,24	1004,2
Binanın alt kat ve üst kat tuvaletlerinin basamak taşlarının kırılmış olanlarının yerine yenisinin yapılması ve harçlı taş konulması								
Alt kat tuvaletleri	4	1,20	0,65	-	4	200	800	
Üst kat tuvaletleri	2	1,20	1,10	-	2	250	500	
							1300	4999,92
Nakl-i Yekûn							1300	4999,92
Mezkûr alt kat tuvaletlerinin sıvasının tamiriyle her yerine 2 kat badana ve kapılarının boyatılması							1300 + 150	1450
Alt kat tuvaletleri gezinti mahallinin karo taş ile döşemesi bozulduğundan zeminin düzeltilmesi	1	4,70	1,40	-	6,58			144.10
	1	1,60	2.10	-	3,36			
					9,94	15	144,10	1594.10

Tablo 1.8: (devam) 5 Kasım 1902 -13 Haziran 1901

İnşaatın alt ve üst katlarında bulunan pencere çerçevelerinden bazıları çürümüş ve kırılmış olduğu için kullanılamaz duruma gelmiş olduğundan yenilenmesi ve iki kat yağlı yeşil boya ile boyanması	11	1,10	-	2,50	11	80	880	880
Alt ve üst kat pencere panjurları ve alt kat, üst kat müştemilatının yenilenmesi	79 (13+66)	-	-	-	79 (13+66)	105 (75+30)	975+1980	2955
İnşaatın büyük kapısı girişi dolma olduğundan mermer döşemesi bozulmuş bunun tamir edilmesi	1	6,60	5,10	-	33,60	10	336	336
								10765,02
İnşaatın çatı altındaki problemlerin halledilmesi, giriş kapısı civarından çatıya doğru sütun şeklinde taşların konulması ve diğer tamir işlerinin iskele kurularak yapılması.	6	102	-	12	140	23	1100	1100
Çatının alt kısımları ve saçaklarının düzeltilmesi diğer kısımlarının tuğla ve çimento harcıyla tamiri		120	-	1,60	120	40	2400	2400
								14265,02
Mektebin al katında bulunan ikinci sınıf öğrencisine ait iki dershanenin ahşap döşeme tahtalarının yenilenmesi		13.90 +	6.70 +	-	-	93.13 +	35	5604.55
		10	6.70			67		
						160.13		
Ahşap merdivenin tamiri	2	5.60	1.70	-	-	19.04	50	952
Alt katta bulunan dershanenin rutubetin tesiriyle duvar sıvalarının bozulması nedeniyle tamiri		6.70	-	1.50	-	10.05	6	60.30

Tablo 1.8: (devam) 5 Kasım 1902 -13 Haziran 1901

Merdiven sahanlığının yenilenmesi		6.80 3	3.40 3.20	-	-	23.12 9.60	35	1145.20
						32.72		
Kiremitle örtülü damın orta oluklarının tamiri		120	-	-	-	-	2	240
Cümle kapısı önündeki mermer taşından yapılan basamaklarının yenilenmesi		2	1.50	-	-	3	120	360
Kapılar için kilit	22	-	-	-	-	-	12	264
								8626.05
Dershanelerin pencerelerinin camları kırılmış olduğundan camların yenilenmesi	130 81	-	-	-	-	-	3.50 2.50	455 202.50
								657.50
							Yekûn	9283.55

Tablo 1.9: Rayiç Pusulası (10 Kasım 1902)

	Semenen	Arzen	Tulen	Metreküp	Kuruş	Para
Çıralı Uşak kerestesi muhtelif çapta				1	370	
Pancurluk ve merdiven potini	4	22	4	1	33	
50 kg portlan çimentosu				1	82	20
Som mermerden tuvalet ve hamam taşı	-	75	1	1	165	
İtalyan hasır döşemeliği	2	-	-	1	99	
Yeşil boya	-	-	-	1	10	
Demir kiriş 26 cm aralığında	-	-	-	1	3	20
Muhtelif çapta çivi	-	-	-	1	3	20
Kireç				1	10	
Dülger				1gün	25	
Duvarcı				1gün	22	
Taşçı				1gün	28	
Boyacı ve Sıvacı				1gün	28	
Marangoz				1gün	25	
Irgat				1gün	14	

İdadinin zamanla değişik nedenlerden dolayı tamirat geçirmeye devam ettiğini görüyoruz. Konuyla ilgili 22 Kasım 1906 tarihli Saruhan Sancağı meclis idaresi mazbata suretine göre Manisa İdadi Mektebi'nin binası oturulamayacak kadar harap bir

hale gelmiş. Bina çok büyük yapıldığı için talebelerin zabtında sıkıntı çekiliyor. Ayrıca binanın çökme tehlikesi bulunduğu için yüzlerce çocuk tehlike altında bulunmaktadır. Binanın daha önce tamirleri konusunda çok fazla para harcanmış. Ancak bu kadar masrafın hazineye zarar getirdiğinden binanın yeniden yapılması daha uygun görülmüştür. Mektebin kapladığı alan oldukça geniştir. Arsanın bahçe şekline dönüştürülmesi ve muntazam bir şekilde kullanılması ayrı bir masraf içeriyor. 7472m² olan arsanın doğu tarafında ve 320m²'lik alan üzerinde 14 odadan oluşan bir mektep binası yapılacaktır. Kuzey tarafına doğru çam ağaçlarının bulunduğu 2140 m² alanın da bahçe olarak kullanılması uygun görülmüştür. Bu şekilde şehrin en iyi mevkisi olan mahalde yapılacak bu binanın birçok imkân oluşturacağı ifade edilmiştir. Mektep binasının tamir masrafı 53332 kuruş hesaplanmış, 320m²'lik alana inşa olunacak yeni binanın yıkılan binanın da enkazı değerlendirilmek suretiyle 86659,5 kuruş masraf çıkarılmıştır. Ayrıca 21 kıtada 5016m² alanın her metre karesi 15-16 kuruşa satılığa çıkarılırsa inşaat için gerekli masraf sağlandıktan sonra maarif sandığına daha fazla akçe gireceği yani kar edileceği ifade edilerek gerekenin yapılması isteniyor.

Mektep inşaatıyla ilgili rayiç pusulası aşağıda verilmiştir.

Tablo 1.10: Rayiç Pusulası (1 Ocak 1907)

Malzemeler	Kuruş
Kireç (beher kantarı)	6
Kum (beher araba)	4,20
Taş (beher araba)	5
Uşak Direği (beher metre karesi)	190
Uşak Tahtası (beher metre karesi)	200
Çivi (beher kıyyesi)	2
Keten (beher kıyyesi)	2
Usta Yevmiyesi	15
Irgat Yevmiyesi	8
Toplam	432,2

23 Mart 1907 tarihine ait yazışmaya baktığımızda Maarif Nezareti mimarının konuyu incelediği görülüyor. Buna göre daha önce mektebe bir bodrum katı ve üzerine tam kat ve yarım kat yapılacağı kararlaştırılmış olmasına rağmen mektebin bir bodrum katı ile üzerine tam 2 kat yapılması daha uygun görülmüş. Yeni yapılacak mektebin görünüşünün de güzel olmasına dikkat ediliyor. Keşif defteri ve haritaya göre 53m duvar olması gerekirken 69m olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kapı ve pencereler belirtilmemiş olmasından keşif defteri ve haritaların birbirine uygun olmadığı

belirtilerek yeniden düzenlenmesi mimarın talebiyle Maarif Nezareti tarafından isteniyor.¹⁴²

Manisa Mekteb-i İdadisi'nin 1908 senesinde de onarım ve inşaat sürecini yaşadığını görüyoruz. Konuyla ilgili olarak ocak, mart, nisan ve mayıs aylarında sürekli yazışmalar yapılıyor. Elimizdeki belgelere göre, idadinin son günlerde yağın yoğun yağmurdan dolayı iç taraftaki duvarlarının sıvalarının döküldüğü ve bir duvarın da çökme tehlikesi olduğu tespit ediliyor. Bu durum ile ilgili keşif evrakları daha önce hazırlanıyor ve inşaat başlanması için müsaade isteniliyor¹⁴³. Aydın Vilayeti ile Maarif Nezareti arasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre yapılan inceleme neticesinde 913 kuruşun tamir için gerekli olduğu görülüyor. Bu meblağın Maarif Nezareti'nden gönderilmesi talep ediliyor¹⁴⁴.

Mektebin yeniden inşası için yapılan çalışmalara baktığımızda, Manisa İdadisi'nin 7477m² arsası var. Yapılan keşif gereğince arsanın 320m²'si üzerine mecdi 19 dan 85370 kuruşla yeniden inşası kararlaştırılıyor. Ayrıca yukarıda zikredilen arsanın 2140m² si de bahçe olarak kullanılacaktır. Geri kalan 5017m²'lik kısım ise müzayede yani açık artırma yolu ile satılacağı, buradan elde edilecek gelir ise 1324 senesi bütçesine gelir olarak kaydedilerek inşaat için harcanması isteniyor. Yıkılması düşünülen eski mektep enkazının yeni mektep inşaatında kullanılmasıyla beraber ortaya çıkacak masrafın 1324 senesi taşra kısmında zikredilen inşaat tertibinden ödenmesi ve bu durumun gereğinin yapılması için Maarif Nezareti'ne tebliği gerektiğine dair Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'nin mazbatası ekleriyle beraber takdim ediliyor¹⁴⁵. İnşaat ile ilgili gerekli çalışmalar yapılırken bir takım aksaklıklar yaşandığını görüyoruz. 11 Mayıs 1908 tarihli belgeye göre yukarıda bahsedilen taleplere ve yapılan yazışmalara rağmen henüz cevap gelmiyor. Okul binasının yağmurdan kötü etkilendiği ve hava şartlarının da daha da kötüleşmeden inşaatın başlaması bir kere daha dile getiriliyor¹⁴⁶. Bu gelişmeler yaşanırken mektebin yeniden yapılması için izin çıkmasına rağmen Manisa İdadisi inşaatına ait olup sehven orada unutulmuş keşif ve diğer evraklarının acil olarak bulunup gönderilmesi isteniyor. Ayrıca idadinin tamirinin acilen yapılması isteniyor. Gerekçe

¹⁴² BOA, MF. MKT., 995/40, lef-1, lef-2, lef-3, lef-7.

¹⁴³ BOA, MF. MKT., 1033/35, lef-1, lef-2.

¹⁴⁴ BOA, MF. MKT., 1046/31, lef-1, lef-2, lef-3.

¹⁴⁵ BOA, Y.A.RES., 154/17; MF. MKT., 1053/50, lef-9.

¹⁴⁶ BOA, İ.MF., 14/34.

olarak yağmurdan dolayı duvarı yıkılan mektebin tamir edilmezse gelecek yıl kullanılmayacağı belirtilerek Maarif Nezareti'ne telgraf çekiliyor¹⁴⁷. Daha sonra mekteb-i idadinin tamiri için gereken miktarın sureti maarife iletilmiştir¹⁴⁸.

1.2.6.1. İdadinin Su İhtiyacı

Okulun temel gereksinimlerinden biri de su ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç civardaki çeşmelerden, kuyulardan, camilerin kaynaklarından temin edilmektedir. Bu konuda zaman zaman sıkıntıların çekildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Mesela 1888 yılında okulun suyu olmadığı ve civarındaki çeşmenin de suyu yazın kesildiği için mektepte su sıkıntısı çekildiğini görüyoruz. Mektebe su sağlanabilmesi için Hatuniye Camii ve Nişancıbaşı Mahallesi'nde bulunan çeşmenin yollarının tamir edilmesi gerektiği belirtiliyor. Bu tamirat için 30 lira masraf çıkarılmış. Yine arşiv belgesinden okulun çevresinde bir yere havuz yapılacağını da anlıyoruz. Bu yapılacak havuz için de 70 lira hesap çıkarılmış. Dolayısıyla hem su yollarının tamiri hem de yapılacak havuz için harcanacak meblağ 100 liradır. Bu miktarın maarif bütçesinden verilmesi hususunda 26 Aralık 1888 tarihinde izin talep edilmiş, maarif meclisinin vereceği karara göre de kullanılacağı ifade edilmiştir. Bunun yanında yapılması planlanan havuzun nerede ve hangi amaçla yapılacağı hakkında bilgi alındıktan sonra havuzun mektebin içinde yapılmayıp da dışarıda umum bir yerde yapılması kararlaştırılmış. İnşaat için gerekli meblağın 100 liranın 3'e bölünmesiyle 3'te ikisinin camii ve çeşmenin yapımında kullanılması ve bu masrafların belediyeden veya farklı yerlerden tedarik edilmesi hususunda 13 Şubat 1889 izin istenmiştir.¹⁴⁹

Yine belgelerden Manisa İdadisi bahçesinde su ihtiyacı için tulumbası da olan bir kuyu olduğu anlaşılmaktadır. Zaman zaman bu kuyunun da su ihtiyacını karşılama hususunda sıkıntılar yarattığı görülüyor. 1889 yılında hem kuyu hem de tulumba arızalanıyor ve tamir olması gerekiyor. Bu tamirat için gerekli olan 5750 kuruşun temin edilmesi için 14 Aralık 1889 tarihinde Maarif Nezareti'nden talep ediliyor¹⁵⁰. 23 Aralık 1889 tarihinde de padişah iradesi ile bu meblağın gönderilmesine izin veriliyor¹⁵¹.

¹⁴⁷ BOA, MF. MKT., 1053/50, lef-1, lef-2, lef-3, lef-14.

¹⁴⁸ BEO, 3331/249757.

¹⁴⁹ BOA, MF. MKT., 106/39.

¹⁵⁰ BOA, İ.DH., 1164/ 90994, lef-1.

¹⁵¹ BOA, İ.DH., 1164/ 90994, lef-2.

28 Eylül 1899 tarihli belgeye göre idadi bahçesinde bulunan kuyunun ağzı örülmediği ve set çekilmediği için tehlike arz ettiği görülmektedir. Kuyunun ağzının örülmesi ve kapatılması gerekmektedir. Bunun tamiri için gerekli masraf 485 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu masrafın inşaat tertibinden sağlanıp masraf cetvelinin ilgili sütununa kaydedilip ve diğer evraklarla birlikte gönderilmesi istenmektedir. Kuyunun tamirata ile ilgili gerekli malzeme ve miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir¹⁵².

Tablo 1.11: İdadi Bahçesinde Bulunan Kuyunun Ağzının Örülmesi İçin Gerekli Malzemeler

Gerekli Malzemeler	Birim	Mikab	Kuruş
Kuyunun hin-i hazırı çıkarılmış olan toprakların gerekli olan yerlere nakli ve tesviye	3,50	40	140
Duvar Taşı	11	7	77
Tuğla	0,10	600(kantar)	60
Kireç	4	20	80
Usta yevmiyesi	12	6	72
Irgat Yevmiyesi	8	7	56
Toplam			485

1.2.6.2. İdadinin Bahçe Düzenlemesi

Tablo 1.12: İdadinin Bahçe Düzenlemesi İçin 30 Nisan 1897 Tarihli Masraf Cetveli¹⁵³

		Fiyat	Para	Kuruş
Mektebin şimal ve kible tarafındaki bahçenin imarı	Bahçıvan		72	
	5 Araba çakıl taşı	7	35	
	22 Adet fidan	2	44	
	Çiçek fidesi ve tohum		7	
İncir ağaçlarının aşılınması	3 Araba gübre	8	24	
			12	20
Mektebin boş bulunan bahçesine 1500 çekirdeksiz asma çubuğu		5	187	20
Asma çubuklarının guresinden evvel bahçenin 2 defa sürülmesi			60	
Çam ağaçlarının diplerini çapalamak için ameleye 2 yevmiye		7	14	
Asma çubuklarının guresinden sonra 3 defa çapalanması yevmiye 9		7	63	
Şark tarafındaki havuzun inşası	35 Kıyye çimento	20	175	
	Kireç ve kum		25	
	10 Adet tahta	3	30	
	5 Adet ağaç	4	20	
	Usta yevmiyesi 4	15	50	
Manisa idadi mektebinin bahçesinin imarı ve havuzun inşası için mecdi 20 hesabıyla 819 kuruştur.			Toplam: 819	

¹⁵² BOA, MF. MKT., 480/2.

¹⁵³ BOA, MF. MKT., 474/61, lef-10.

1.2.6.3. Parmaklıkların Tamiri

Manisa İdadisi'nin bir bahçesi bulunmaktadır. Okulun bahçe duvarlarının üzerindeki demir parmaklıklar kırılmış ve parmaklık demirlerinden bazıları kaybolmuştur. Demir parmaklıkların tamiri gerekmektedir. Demirlerin noksan olanlarının tamamlanabilmesi için 842 kıyyeden¹⁵⁴ olup usta parasıyla beraber 2442 kuruş 10 para gerekmektedir. Bu masrafın tedariki için keşif defteri düzenlenip gereğinin yapılması 20 Ağustos 1901'de isteniyor. Bu tamirat ile ilgili keşif defteri hazırlanıyor. Aşağıda verilen tabloda gerekli malzemeler ve tamirat masrafı belirtilmiştir.

Tablo 1.13: Bahçe Duvarları Üzerindeki Demir Parmaklıkların Tamiri Hakkında Keşif Defteri¹⁵⁵

Gerekli Malzemeler	Kuruş
Noksan olup yeniden tamamlanması gereken parmaklık demiri	2736
Künt demiri	52
Kuruşun	100
Demirlerin konulması için usta yevmiyesi	1260
Duvarların harap olan yerlerinin tamiri için kireç ve usta yevmiyesi	94
Toplam	4242
Sim-i mecdiyenin kıymeti hakikiyesine tahvilinde akçe farkı	1799
Kalan	2442

İdadinin bahçe duvarları üzerindeki demir parmaklıkların tamiri ile ilgili yazışmaların devam ettiğini görüyoruz. Bu yazışmalardan parmaklıkların ve dış duvarların zarar görmesinin sebebinin idadi karşısında çıkan yangın sonucunda oluşan izdihamdan dolayı olduğu anlaşılmaktadır. İdadinin dış duvar demir parmaklıklarının tahminen 40m uzunluğundaki kısmı tamir edilecektir. Tamir masrafı olarak 420 kuruş hesaplanarak gerekli evraklar Saruhan Mutasarrıflığı'ndan vilayet maarif müdürlüğüne gönderilmiştir. 28 Temmuz 1904 ve 24 Ağustos 1904 tarihlerine ait tamir raporu hazırlanmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Kıyye eskiden kullanılan ağırlık ölçüsü olup, şimdiki 1282 gram değerindedir. Abdullah Yeğin, Yeni Lûgat, Hizmet Yayınları, İstanbul 1997, s. 339.

¹⁵⁵ BOA, MF. MKT., 634/4.

¹⁵⁶ BOA, MF. MKT., 818/26, lef-3, lef-5.

Tablo 1.14: Demir Parmaklıkların Tamiri ile İlgili Rapor¹⁵⁷

	Tül (uzunluk)	Arzı	Umku (Derinlik)	Adet	Fi?	Yekûn
Yaya altına konulması için yeni yontma taş	0,50	0,45	0,08	11	15	165
Kapı Altı Taşların Tamiri	2,50	0,45	0,10	5	15	75
Demir Parmaklıkların Yerine Konulması ve Tamiri ve 10 adet Yeni Parmaklık inşası						180
Toplam						420

Tablo 1.15: Demir Parmaklıkların Tamiri ile İlgili Rapor

		Kuruş
1 gün	Usta yevmiyesi	22
1 gün	Amele yevmiyesi ¹⁵⁸	14
1adet	Demir parmaklık	4
1 kantar	Kireç	8 kuruş 10 para
1 arşın	Yontma Taş	15

20 Haziran 1908 tarihinde yapılan bir yazışmaya göre idadının avlu duvarıyla parmaklıklarının tamiri için gerekli olan masrafın 18 bin kusur kuruş olduğu tespit edilmesine rağmen bütçede yeterli para olmadığı için tamiratın yapılamadığını görüyoruz¹⁵⁹.

1.2.6.4. Kürsü ve Sıraların Tamiri

Manisa İdadisi'nde bulunan muallim kürsüleri ve talebe sıraları harap bir durumda olduğu için tamir edilip yenilenmesi gerekmiştir. Ayrıca talebe sayısının artmasıyla sıralar yetersiz kalmıştır. Yapılan inceleme sonucu tamir masrafının 2000 kuruş olduğu tespit edilerek masraf cetveli gerekli evraklarla birlikte vilayet maarif müdürlüğüne gönderildi. Kürsü ve sıraların yağlı boya ile boyanıp yenilenmesi için tamir masrafı 2040 kuruş olarak tespit edildi. Masrafın temin edilmesi ve tamiratın gerçekleşmesi 18 Nisan 1905 tarihinde Maarif Nezareti'nden talep edildi¹⁶⁰.

¹⁵⁷ BOA, MF. MKT., 818/26, lef-7.

¹⁵⁸ Daha sonra yapılan değerlendirme ile usta ve amele yevmiyeleri 33 kuruş 10 para olarak hesaplanmıştır.

¹⁵⁹ BOA, MF. MKT., 1163/68.

¹⁶⁰ BOA, MF. MKT., 867/13, lef-4.

Tamiratla ilgili rayiç pusulası aşağıda belirtilmiştir (28 Şubat 1905) ¹⁶¹.

Tablo 1.16: Rayiç Pusulası (28 Şubat 1905)

	Kıyye	Adet	Fiyat
Usta Yevmiyesi		1	13
Vernik		1	9
Vernik		1	9,20
Çıralı direk		1	6
Çuka arşın		1	10
Tel çivi	1		1,20
Yağlı boya	1		6
Toplam	Mecidi 19 kuruş hesabıyla		54,40

İdadinin sıralarının zamanla kullanılamayacak hale gelmesi ve seneden seneye talebinin artmasından dolayı ilave 20 sıra yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Her bir sıra bedelinin 19 meciyeden 76 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Bu sıraların bir an evvel yapılması için gerekli masraf 1520 kuruş olup bu masrafın idadinin inşaat tertibatından karşılanması 9 Kasım 1908 yılında istenmiştir¹⁶².

1.2.6.5. Cam, Çerçeve, Panjur Tamiri

Manisa İdadisi'nin panjur, çerçeve ve camlarının da tamir edilmesi gerekmekte ve bu tamirat için gerekli masraf 19 kuruş hesabıyla 2051 kuruş hesaplanarak, masrafın 1905 bütçesinden karşılanması isteniyor¹⁶³.

1.2.6.6. Sobaların Tamiri

İdadinin sac ve dökme sobaları ile bu sobaların boruları eskimiş, borulardan dışarıda kalan kısımları rutubetten ve yağmurdan çürümüş olduğundan kullanılamaz hale gelmiştir. Müdür odasında bulunan dökme soba da kırılmıştır. Bunun için müdür ve muallim odalarına 5 adet sac soba ile 2 adet dökme soba ve bunlara lazım olan boruların alınması gerekmektedir. Dökme sobalar ile sac sobaların ve bunların borularının yenilenmesi için tespit edilen masraf 19 kuruş hesabıyla 1038 kuruştur. Malzeme listesi ve miktarları masrafiyle beraber tabloda verilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶¹ BOA, MF. MKT., 867/13, 1ef-9.

¹⁶² BOA, MF. MKT., 1093/64.

¹⁶³ BOA, MF. MKT., 904/1.

¹⁶⁴ BOA, MF. MKT., 967/56.

Tablo 1.17: İdadiye ait Sobalar ve Bunlara Gerekli Malzemeler

Gerekli Malzemeler	Adet	Fİ	Kuruş
Dökme Soba	2	200	400
Gezli tabir olunan sacdan soba	5	50	250
Dirsek vs.	92	4	368
Müdür odasına tabla	1	20	20
Toplam			1038

İdadinin yukarıdaki tamiratları göz önünde bulundurulduğunda 3 Haziran 1909 tarihinde de yeni bir tamirata ihtiyaç duyduğunu anlıyoruz. Mektebin onarılması için keşif maksadıyla kalfa Pavli Efendi görevlendiriliyor¹⁶⁵. 9 Haziran 1909 tarihinde de Maarif Nezareti Kalfası Pavli Efendi Manisa'ya hareket ediyor¹⁶⁶. Maarif Salnamesinde mimar olarak adı geçen Pavli Efendi hakkında elimizde yeterli bilgi yok. Ancak Pavli Efendi'nin idadinin tamiri için görevlendirilmesi idadi planlarından sorumlu olduğu düşünülebilir¹⁶⁷.

1.2.6.7. Döşeme ve Kiremitlerin Tamiri

İdadinin döşeme tahtaları çürüyüp çökmeye başlamıştır. Bu tamiratın yapılması için gerekli keşifler yapılarak 23 Mayıs 1902 tarihinde Aydın Vilayetinden bu tamiratın yapılması için izin talep ediliyor¹⁶⁸. İlerleyen günlerde döşeme tahtalarının yanı sıra kiremitlerden duvarlara akan yağmur sularının tesiriyle ana borular bozulmuştur. Bunun üzerine nafia ve belediye mühendisleri tarafından keşif yapılıyor. Yapılan keşfe göre 10230 kuruş masrafın olacağı beyan ediliyor. Daha sonra götürü olarak 9 bin kusur kuruşa bir müteahhide ihale ediliyor¹⁶⁹.

¹⁶⁵ BOA, MF. MKT., 1125/ 54.

¹⁶⁶ BOA, MF. MKT., 1127 /38.

¹⁶⁷ 1316 Maarif Salnamesi, s. 494.

¹⁶⁸ BOA, İ.MF., 8/8.

¹⁶⁹ BOA, ŞD, 217/42.

İKİNCİ BÖLÜM

OKULUN EĞİTİM-ÖĞRETİM KADROSU

Okullarda Eğitim- öğretim kadrosunun donanımlı olması ve disiplinin sağlanması okul başarısını artırmada önemli etkenlerdendir. Bu kadronun başında idareciler ve öğretmenler gelmektedir. Bu anlamda okul personeli ve görevleri şöyledir:

2.1. OKUL MÜDÜRÜ

1894-1898 tarihli talimata göre leylî ve nehari idadiler maarif nezareti tarafından tayin edilen müdürün idaresinde olacaktır¹⁷⁰. Talimatnameye göre okul müdürünün görevleri şunlardır¹⁷¹:

1. Okulun birinci derecede idaresinden sorumludur.
2. Öğrencinin terbiyesine, okulun asayişine ve eğitimin iyi gitmesine dikkat etmek.
3. Okul personelinin görevlerini düzgün yapmalarını kontrol etmek.
4. Okulun demirbaş eşyalarını ve araç-gereçlerinin korunmasını sağlamak.
5. Müdür okul idarecisi olarak görevini tam anlamıyla yapmayan öğretmen ve diğer personel hakkında gerekli uyarıyı yapmak zorundadır. Eğer uyarılar dikkate alınmaz ise yazılı olarak maarif müdürüne iletilecektir. Gerekirse, olağanüstü sebeplere dayanarak ve acil görür ise sorumluluğu alarak muallim veya memura işten el çektirebilir. Maarif müdürüne bildirir. Bu durum maarif müdürünün onayına bağlıdır.
6. Her ayın sonunda ders programı cetvellerini, muallim ve memurun devam durumlarını gösteren pusulayı maarif müdürüne gönderecektir. Bu defterler sınavlar ve maaşlar içinde geçerli olup, müdür tarafından mühürlenecektir. Bu belgeleri maarif idareleri Maarif Nezareti'ne özel inceleme ekleriyle gönderecektir.
7. Müdür her öğretim yılı sonunda öğretmenler ile görüşme yapacak. Derslerle ve idari konularla ilgili düzenleme gerektiren hususları gerekli yerlere bildirecektir.

¹⁷⁰ Hasan Ali Yücel, Türkiye'de Orta Öğretim, Ankara 1994, s. 96.

¹⁷¹ Mahmud Cevad İbnü'ş- Şeyh Nâfi, Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı (Haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sabahattin Arıbaş, H. Hüseyin Dilaver), s. 321-322.

2.2. ÖĞRETMEN KADROSU

İdadi talimatnamesine göre muallimler hiçbir sebep ve bahane ile derslerini terk edemezler. Terk ettikleri halde maaşlarından o derse isabet eden miktarı kesilir. Mektebe gelemeyecek durumda hasta olanların yerine o derse girebilecek vekil tayin edilir. Vekil öğretmene yarım veya üçte bir hesabiyle vekâlet maaşı verilir. Vekil tayin edilmediği veya bulunmadığı zamanda dahi yarım maaş kesilecektir. Mazeret devam ettiği takdirde ilgili kuruma durum bildirilir. Bahsedilen bu kaideler okulun diğer görevlileri için de geçerli olacaktır. Ayrıca geçerli mazereti olmadan üç defa derse gelmeyen memur ve müstahdemin görevinden el çektirilir¹⁷².

1891 yılında hazırlanan kararnameye göre idadilerde müdür ve öğretmenlerin benimseyeceği hususlar şu şekilde yer almıştır: idareci ve öğretmenler sadık olacak, öğretmenler öğrencilerine devlete sadık olmayı öğretecekler. Dini bilimleri öğretmede özen gösterecekler. Sadece dersleri ile ilgilenecekler. Maarif Nezareti tarafından denetleneceklerdir¹⁷³. Tanzimat döneminde rüştiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla 1848 yılında İstanbul'da "Darümuallimin" adıyla öğretmen okulu açılmıştır. 1868 tarihinde "Darümuallimin-i Sıbyan açılmıştır. Böylece ilkokullara da öğretmen yetiştirilmeye çalışılmıştır. II. Abdülhamid döneminde öğretmen okulları vilayet merkezlerinde yaygınlaştırılmıştır. Fakat bu gelişmelere rağmen darümualliminler dışında öğretmen ihtiyacını karşılayacak farklı kaynaklar bulunmuştur. Bunların başında medreseliler, memurlar, idadi mezunları, subaylar, gayr-i müslimler ve din görevlileri geliyordu¹⁷⁴.

2.3. MANİSA İDADİSİNDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLER VE OKUTULAN DERSLER

Manisa İdadisi'nde bulunan öğretmenlerin kimler olduğu ve bu öğretmenlerin girdikleri dersler liste halinde verilmiştir.

1304 (1886-1887) yılına ait idadi öğretmenleri ve girdiği dersler aşağıda verilmiştir.

¹⁷² Maârif-i Umûmiye Nezâreti, Leyli ve Nehari Mekâtib-i İdâfîyeye Mahsus Olarak Mukaddeman Tanzim ve Bu Def'a Tadil ve Tashih Edilen Ders Programlarıyla Talimattır, Dersaadet 1318, s. 274-275.

¹⁷³ Akyüz, a.g.e., s. 253-254.

¹⁷⁴ Kodaman, a.g.e., s. 145-155.

Ata Bey¹⁷⁵ : Okulun müdürü aynı zamanda Tarih-i Osmanî, Tarih-i Umumi, Hesap ve Hendese derslerine girmektedir¹⁷⁶.

Osman Efendi¹⁷⁷:Arabî, Farsî ve Türkçe

Halil Hulusi Efendi: Coğrafya-ı Osmanî, umumi ve Sınaî

Nizamettin Bey: Tarih-i Tabii, Hikmet-i Tabiiye

Haim Efendi: Fransızca

Mustafa Efendi: Resim

İdadi mübassırları Mustafa ve Ahmet Efendilerdir. Öğrenci mevcutları şu şekilde belirtiliyor.

Sınıf-ı evvel: 21 Sınıf-ı sani: 25 Sınıf-ı salis: 12 Toplam: 58 öğrenci bulunmaktadır¹⁷⁸.

1305 (1887-1888) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Ata Bey: Okul müdürlüğüne devam etmektedir. Tarih-i Osmanî, Tarih-i Umumi, Hesap ve Hendese derslerine girmektedir.

Osman Efendi: Arabî, Farsî ve Türkçe

Nuri Bey¹⁷⁹:Coğrafya-yı Osmanî, Umumi ve Sınaî

Süleyman Naim Efendi¹⁸⁰:Kavanin Mülkiye

İsmail Efendi¹⁸¹(vekâleten): Cebir, Kimya

¹⁷⁵ Ata Bey mülkiye mektebi mezunudur. BOA, DH. MKT., 1692/45.

¹⁷⁶ 24 Temmuz 1888 tarihinde Ata bey'in başarılı çalışmalarından dolayı kendisine rütbe verilmesi talep edilmiştir. BOA, MF. MKT., 100/ 7.

¹⁷⁷ Osman Efendi'nin tam isminin Osman Nuri olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Osman Nuri 15 sene rüştiyede muallimlik yapmış. Beş sene de idadide Arapça, Farsça ve Osmanlıca derslerini okutmuştur. Osman Nuri Efendi 27 Aralık 1890'da Aydın'da açılan idadiye müdür olmak istemiştir. Ancak idadi mekteplerine mekatib-i aliye mezunları tayin edildiğinden bu talebin yerine getirilemeyeceği 5 Ocak 1891' de ifade edilmiştir.BOA, MF.MKT., 124/71.

¹⁷⁸ Aydın Vilayet Salnamesi, 1304, s. 313

¹⁷⁹ Nuri Bey bu okula coğrafya muallimi olarak 1 Ocak 1889 tarihinde tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 104/109.

¹⁸⁰ Süleyman Naim Efendi Manisa Bidayet Mahkemesi ceza reisi olup idadide Kavanin-i Hususiye ve Mülkiye muallimliği yapmaktadır. BOA,MF.,VRK., 8/143.

¹⁸¹ Manisa İdadisi Kimya ve Cebir muallimliklerine ileride başka birisi tayin olunmak üzere geçici olarak İsmail Hakkı Efendi 29 Ocak 1889 tarihinde tayin edilmiştir. BOA. MF. MKT., 105/94.

Nizamettin Bey: Tarih-i Tabii, Hikmet-i Tabiiye ve Tabakat'ül Arz

Haim Efendi: Fransızca

Mustafa Efendi: Resim

4 Mayıs 1889 tarihli belgede Coğrafya dersi için Leon Efendi'nin tayin edildiği belirtiliyor. Salnamelerde ve diğer belgelerde bu isim geçmediği için muhtemelen göreve başlamadığı anlaşılmaktadır¹⁸².

İdadi mubassırları Mustafa ve Ahmet Efendilerdir. Öğrenci mevcutları şu şekilde veriliyor.

Birinci sene: 4 İkinci sene:15 Üçüncü sene: 14 Dördüncü sene: 7 Toplam: 40 öğrenci bulunmaktadır.¹⁸³

1306 (1888-1889) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Ata Bey¹⁸⁴: Okul müdürü, Tarih-i Osmanî, Tarih-i Umumi, Hesap ve İlm-i Servet-i Milli

Osman Efendi: Arabî, Farisi ve Türkçe

Nuri Bey: Coğrafya-yı Osmanî, Umumi ve Sinaî

Süleyman Naim Efendi: Kavanin-i Mülkiye ve Hususi

İsmail Efendi: Cebir, Kozmoğrafya, Makine ve Müsellesat

Nizamettin Bey: Tarih-i Tabii, Hikmet-i Hıfzıssihha

Haim Efendi: Fransızca

Mehmed Efendi: Kimya, Coğrafya, Hendese

Mustafa Efendi: Resim¹⁸⁵

¹⁸² BOA, MF. MKT, 108/102.

¹⁸³ Aydın Vilayet Salnamesi, 1305, s. 125

¹⁸⁴ Ata Bey Mülkiye Mektebi mezunu olması, iyi hizmetleri ve liyakati nedeniyle kaymakam olarak istihdam edilmesini 25 Ocak 1890 tarihinde talep ettiği arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. BOA, DH. MKT., 1692/45.

¹⁸⁵ Aydın Vilayet Salnamesi,1306, s. 160-161

İdadi mubassırları Ahmet ve Mustafa Efendiler görevlerine devam etmektedirler. Okulun hademeleri Mustafa ve Yusuf Ağalardır. Bu sene öğrenci sayıları şunlardır.

Birinci sene: 4, İkinci sene: 7, Üçüncü sene: 3, Dördüncü sene: 6, Beşinci sene: 5. Toplam: 25 öğrenci bulunmaktadır.¹⁸⁶

1307 (1889-1890) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Mehmet Efendi¹⁸⁷: Okul müdürü, Kimya ve Hendese

Tevfik Efendi¹⁸⁸: Hesap, Coğrafya, Hıfzıssıhhat

Cazım Bey: Tarih-i Tabii ve Hikmet-i Tabiyye

Hayri Efendi: İlmi Servet, Cerr-i Eskâl, Tarih-i Umumi

Tahsin Efendi: Kavânin-i Mülkiye ve Hususiye

İsmail Efendi: Müsellesat, Heyet, Cebir

Mubassırlar: Mustafa Efendi ve Ahmet Efendi'dir.

Hademeler: Yusuf Ağa ve İbrahim Ağadır¹⁸⁹.

1308 (1890-1891) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Mehmet Efendi: Okul müdürü, Hendese ve Kimya

Besim Efendi¹⁹⁰: Okul müdürü

Osman Efendi: Arabî ve Farisi, Lisan-ı Osmanî, Hat

Mehmet Hayri Efendi: Tarih-i Umumi, Cerr-i Eskâl ve İlmi Servet

Mehmet Cazım Efendi: Hikmet, Tarih-i Tabii

İsmail Efendi: Heyet ve Müsellesat, Cebir

¹⁸⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi,1306, s.161

¹⁸⁷ BOA, MF. TLY., 8/50.

¹⁸⁸ BOA, MF. MKT., 150/125.

¹⁸⁹ BOA, MF. TL., 6/62.

¹⁹⁰ Dedeâğaç Mekteb-i İdadisi müdürü iken 17 Aralık 1892 tarihinde Manisa İdadi müdürlüğüne becayiş ile tayin olmuştur. BOA., MF.MKT., 158/96.

Tevfik Efendi: Hesap ve Coğrafya

Mustafa Efendi: Resim

Haim Efendi: Fransızca

Mubassırlar: Mustafa Efendi, Ahmet Efendi

Hademe Nefer: 2, öğrenci sayısı 123'tür¹⁹¹.

1309 (1891-1892) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Abdi Namık Efendi: Okul müdürü

Neşet Efendi¹⁹²: Müdür Vekili

1310 (1892-1893) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Abdi Namık Efendi¹⁹³: Okul müdürü

Tevfik Efendi¹⁹⁴: Hesap muallimi

İsmail Efendi¹⁹⁵: Hesab-ı Coğrafya ve Usul-i Defteri

Mehmed Efendi¹⁹⁶: Malumat-ı Fenniye Muallimliği

İsmail Hakkı Efendi¹⁹⁷: Müsellesat, Cebir ve Hendese

¹⁹¹ Aydın Vilayet Salnamesi,1308, s. 261-262.

¹⁹² Tatil bitiminde görevi başında olmak şartıyla Manisa Mekteb-i İdadisi müdür vekili Neşet Efendi'ye izin verilmiştir. BOA, MF. MKT., 178/157; BOA, MF. MKT., 178/99.

¹⁹³ 10 Haziran 1893 tarihinde Erzurum idadisi müdürlüğünden Manisa idadisine tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 172 /93; BOA, MF. TLY., 22/293.

¹⁹⁴Manisa İdadisi Hesap Muallimi Tevfik Efendi Maarif Nezareti'ne gönderdiği 10 Eylül 1892 tarihli dilekçesinde 2 yıldır Manisa'da çalıştığını belirterek, yeni programın tatbik edilmesinden dolayı maaşının düşüğünü ve yetmediğini ifade ederek başka uygun bir idadiye müdürlük tayini talep etmiştir. Diğer belgelerden anlaşıldığına göre bu talebi maarif meclisi kararı ile uygun görülmüş ve. 27 Eylül 1892 tarihinde Sivas müdür muavinliğine 1100 kuruş maaşla tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 150/125; BOA, MF. TLY., 10/146.

¹⁹⁵ 3 Aralık 1892 tarihli belgeye göre Hesap dersi 200 ve Coğrafya dersi için 200 kuruş, Usul Defteri dersi için 150 kuruşla İsmail Efendi tayin edilmiş. BOA, MF. MKT., 155/80.

¹⁹⁶ 3 Aralık 1892 tarihli belgeye göre Malumat-ı Fenniye dersi için 200 kuruşla Mehmet Efendi tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 155/80.

¹⁹⁷ BOA, MF. MKT., 211/38.

1311 (1893-1894) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Abdi Namık Efendi¹⁹⁸: Okul müdürü aynı zamanda Fransızca, Hendese, Malumat-ı Fenniye derslerine girmektedir.

Ömer Şaban Efendi: Ulum-ı Diniye, Lisan-ı Osmanî

Osman Nuri Efendi¹⁹⁹: Tarih, Farsî

İsmail Efendi: Coğrafya, Usul Defteri, Hesap

Halil Efendi: Arapça

Nuri Bey: Hüsn-i Hat

Mustafa Efendi: Resim

İdadi mubassırı Mustafa Efendi'dir. Bu sene öğrenci sayısının 132 olduğunu görmekteyiz.²⁰⁰

1312 (1894-1895) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Abdi Namık Efendi: Okul müdürlüğüne devam etmektedir. Fransızca, Hendese, Malumat-ı Fenniye derslerine girmektedir.

Ömer Şaban Efendi: Ulum-ı Diniye, Lisan-ı Osmanî

Osman Nuri Efendi: Tarih, Farsî

İsmail Efendi: Coğrafya, Usul Defteri, Hesap

Halil Efendi: Arapça

Nuri Bey: Hüsn-i Hat

Mustafa Efendi: Resim

¹⁹⁸ Mekteb-i Mülkiye mezunu olup, Manisa Mekteb-i İdadi Müdürlüğü'nde bulunan Abdi Namık Bey 1985'te kaymakamlık görevi talep etmiş ancak bu talebi uygun görülmemiştir. BOA, DH. MKT., 427/10.

¹⁹⁹ Osman Nuri Efendi 12 Ağustos 1893 tarihinde Midilli Mekteb-i İdadisi müdür muavinliğine tayin için talepte bulunmuş ancak kabul edilmemiştir. BOA, MF. MKT., 177/111.

²⁰⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1311, s. 235.

İdadi mubassırı Mustafa Efendi görevine devam etmektedir. Bu sene öğrenci sayısı artarak 139 olmuştur.²⁰¹

1313 (1895-1896) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Abdi Namık Efendi²⁰²: Okul müdürlüğüne devam etmektedir. Fransızca, Hendese, Malumat-ı Fenniye derslerine girmektedir.

Ömer Şaban Efendi: Ulum-ı Diniye, Lisan-ı Osmanî

Osman Nuri Efendi: Tarih, Farisi, İnşa ve Kitabet

İsmail Efendi: Coğrafya, Usul Defteri, Hesap

Halil Efendi: Arapça

Nuri Bey: Hüsn-i Hat

Mustafa Efendi: Resim

İdadi mubassırı Mustafa Efendi'nin yanında bevab İbrahim ve Osman Efendileri görmekteyiz. Öğrenci sayısı 159 olmuştur.²⁰³

1314 (1896-1897) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

İrfan Bey²⁰⁴: Okul müdürü aynı zamanda Fransızca, Hendese, Malumat-ı Fenniye derslerine girmektedir.

Ömer Şaban Efendi: Ulum-ı Diniye, Lisan-ı Osmanî

Osman Nuri Efendi²⁰⁵: Tarih, Farisi, İnşa ve Kitabet

İsmail Efendi: Coğrafya, Usul Defteri, Hesap

Halil Efendi: Arapça

²⁰¹ Aydın Vilayeti Salnamesi,1312, s. 389.

²⁰² Manisa İdadisi Müdürü Abdi Namık Efendi İzmir İdadisi müdürü Veysi Efendi'nin vefatı üzerine 1897-1898 öğretim yılından itibaren İzmir idadisine müdür olarak tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 322/6.

²⁰³ Aydın Vilayeti Salnamesi,1313, s. 373.

²⁰⁴ İrfan (Ali İrfan) Bey Galatasaray Sultanisi mezunudur. Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir Fikir ve Sanat Adamları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 55; Manisa idadisi müdürlüğüne Eylül 1896'da tayin edilmiştir. BOA, MF. MK.T, 332/17. ; BOA, MF. MKT., 408/23.

²⁰⁵ Osman Nuri Efendi'nin 1899 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. 3 Temmuz 1905 tarihinde ailesine maaş bağlanması için girişimlerde bulunulmuştur. BOA, MF. MKT., 867/70.

Nuri Bey: Hüsn-i Hat

Mustafa Efendi: Resim

İdadi mubassırını Mustafa Efendi'dir. Bevvablar İbrahim ve İsmail Efendilerdir. Bu yılda öğrenci sayısı azalmış ve 116 olmuştur²⁰⁶.

1315 (1897-1898) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

İrfan Bey: Okul müdürü aynı zamanda Fransızca, İnşa ve Kitabet, Malumat-ı Fenniye, Usul Defteri ve Cebir derslerine girmektedir.

İsmail Efendi: Coğrafya, Hesap, Farisi

Hakkı Efendi ²⁰⁷:Tarih, Hendese, Türkçe

Şaban Efendi: Akaid, Fıkıh, Türkçe

Halil Efendi: Arapça

Mustafa Efendi: Resim

Nuri Bey: Hüsn-i Hat

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 118 öğrenci bulunmaktadır.²⁰⁸

1316 (1898-1899) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

İrfan Bey: Okul müdürü, Fransızca, İnşa ve Kitabet, Malumat-ı Fenniye, Usul Defteri ve Cebir derslerine girmektedir.

İsmail Efendi: Coğrafya, Hesap, Farisi

Hakkı Efendi: Tarih, Hendese, Türkçe

Şaban Efendi: Akaid, Fıkıh, Türkçe

Halil Efendi: Arapça

Mustafa Efendi: Resim

²⁰⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi,1314, s. 369

²⁰⁷ İsmail Hakkı Efendi Rodos'a gitmek istemiştir. Fakat oraya ancak becayış yoluyla gidebileceği belirtilerek şu anda becayış yapılabilecek bir kişinin olmadığı ifade ediliyor. BOA., MF. MKT., 363 /7.

²⁰⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1315, s. 390-391.

Nuri Bey²⁰⁹:Hüsn-i Hat

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 122 öğrenci bulunmaktadır²¹⁰.

1317 (1899-1900) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

İrfan Bey: Okul müdürlüğüne devam etmekte, Fransızca, İnşa ve Kitabet, Malumat-ı Fenniye, Usul Defteri ve Cebir derslerine girmektedir.

İsmail Efendi: Coğrafya, Hesap, Farisi

Hakkı Efendi: Tarih, Hendese, Türkçe

Şaban Efendi²¹¹:Akaid, Fıkıh, Türkçe

Halil Efendi: Arapça

Mustafa Efendi: Resim

Salim Efendi²¹²: Hüsn-i Hat

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 112 öğrenci bulunmaktadır²¹³.

1318 (1900-1901) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Mehmet Hamdi²¹⁴: Okul Müdürü:

Halil Efendi: Mehmet Hamdi Efendi'nin kaymakam olmasından sonra müdür olmuştur. Türkçe, Fransızca, Usul Defteri, Cebir, İlmi Eşya, Hıfzıssıhha derslerine girmiştir.

²⁰⁹ Hüsn-i Hat muallimi Nuri Bey 1899 tarihinde görevinden ayrılmıştır. BOA, MF. MKT., 431/54.

²¹⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1316, s. 371-372

²¹¹ Manisa İdadisi Ulum-ı Diniyye ve Lisan-ı Osmanî Muallimi Ömer Şaban Efendi 1900 Şubatında Bağdad Rüşdiyesi Muallim-i Evvelliği'ne tayin edilmiştir. Ömer Şaban Efendi 1256 (1840) yılında doğmuş, 7 Z 1284'de (31 Mart 1868) darülmualliminden 2. derece ile mezun olmuş, Haziran 1284'de (Haziran 1868) 590 kuruş maaşla Trabzon'da göreve başlamış, 1289'da (1873) Çorum'a ve 28 TS 1290 (10 Aralık 1874) tarihinde de Manisa rüştiye mektebine tayin edilmiştir. Ömer Şaban Efendi 1900 Şubatında Bağdad Rüşdiyesi Muallim-i Evvelliği'ne tayin edilene kadar Manisa İdadisinde görev yapmaktaydı. BOA, MF. MKT., 486/1.

²¹² Hüsn-i Hat muallimi Nuri Bey'in 1899 tarihinde görevinden ayrılmasıyla yerine Süleyman Paşa Mekteb-i İbtidaisi Muallimi Mehmed Salim Efendi tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 431/54.

²¹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1317, s. 335-336

²¹⁴ Manisa İdadî Mektebi Müdürlüğü'ne Denizli İdadî Mektebi Müdürü Mehmet Hamdi tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 494/6; Kısa bir süre burada görev yaptıktan sonra Mehmet Hamdi Efendi Haziran 1900'de Demirci Kazası Kaymakamlığı'na atanmıştır. BOA, MF. MKT., 507/26.

Feyzullah Efendi: Ulum-ı Diniye, Türkçe

İsmail Efendi: Hesap, Türkçe, Hendese, Ahlak

İsmail Hakkı Efendi: Farsça, Coğrafya, Tarih

Salim Efendi: Hüsn-i Hat

Mustafa Efendi: Resim

Halil Efendi: Arapça²¹⁵

1319 (1901-1902) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Halil Efendi²¹⁶: Okul müdürü aynı zamanda Fransızca, İnşa ve Kitabet, Malumat-ı Fenniye, Usul Defteri ve Cebir derslerine girmektedir.

İsmail Efendi: Coğrafya, Hesap, Farsî

Hakkı Efendi: Tarih, Hendese, Türkçe

Hacı Feyzullah²¹⁷: Akaid, Fıkıh

Halil Efendi: Arapça

Mustafa Efendi: Resim

Salim Efendi: Hüsn-i Hat

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 159 öğrenci bulunmaktadır²¹⁸.

²¹⁵ BOA, MF. MKT., 540/53, lef-20, lef-45.

²¹⁶ Demirci Kazası Kaymakamlığı'na atanan Manisa Mekteb-i İdadisi müdürü Hamdi Efendi'nin yerine Haziran 1900'de Samsun Mekteb-i İdadisi Müdürü Halil Efendi tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 507/26 ; BOA, MF. MKT. , 507/57. Daha sonra Halil Efendi, 11 Temmuz 1903 tarihinden itibaren Kıbrıs İdadî mektebi müdürlüğüne atanmıştır. BOA, MF. MKT., 526/ 77, lef 15 ; BOA, MF.MKT., 569/2. Atama esnasında kendisine İngiliz sefaretî tarafından 12 İngiliz lirası maaş ve 20 lira harcırah verileceği belirtilmiştir. BOA, MF. MKT., 526/ 77, lef 15; BOA, KB. MAAFE., 3/21, lef 3-4.

²¹⁷ Manisa İdadisi Ulum-ı Diniyye ve Lisan-ı Osmanî muallimi Ömer Şaban Efendi 1900 Şubatında Bağdad Rüşdiyesi Muallim-i Evvelliği'ne tayin edilmesi üzerine yerine Feyzullah Efendi tayin edilmiştir. BOA, MF.MKT., 486/1

²¹⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1319, s. 293-294.

1320 (1902-1903) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Rauf Bey²¹⁹: Okul müdürü aynı zamanda Fransızca, İnşa ve Kitabet, Malumat-
1 Fenniye, Usul Defteri ve Cebir derslerine girmektedir.

İsmail Efendi: Coğrafya, Hesap, Farisi

İsmail Hakkı Efendi: Tarih, Hendese, Türkçe

Mehmet Sait Efendi (vekil) : Akaid, Fıkıh

Halil Efendi: Arapça

Mustafa Efendi: Resim

Salim Efendi: Hüsn-i Hat

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 667 öğrenci bulunmaktadır²²⁰.

1321 (1903-1904) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Rauf Bey: Okul müdürü, Fransızca, İnşa ve Kitabet, Türkçe

İsmail Efendi: Coğrafya ve Tarih

İsmail Hakkı Efendi: Arapça ve Türkçe

Halil Efendi: Akaid, Fıkıh

Mustafa Efendi: Resim

Salim Efendi: Farisi, Hüsn-i Hat²²¹

Halis Efendi: Usul Defteri, Cebir, Malumat, Hesap ve Hendese

Rauf Bey: Ziraat

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 167 öğrenci bulunmaktadır²²².

²¹⁹ Daha önce İzmir İdadisi Memurin-i Sanisi olan Rauf Efendi 29 Nisan 1902 tarihinde Manisa İdadisine atanmıştır. BOA, MF. MKT., 561/9.

²²⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1320, s. 297.

²²¹ BOA, MF. MKT., 747/42.

²²² Aydın Vilayeti Salnamesi, 1321, s. 283.

1322 (1904-1905) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Rauf Bey: Okul müdürü²²³.

1321 ve 1323 yıllarına ait salnamede adı geçen derslerin ve öğretmenlerinin aynen devam ettiği görülmektedir. 1322 yılına ait salname olmadığı için 1322 yılında öğretmenleri ve dersleri aynıdır.

1323 (1905-1906) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Rauf Bey: Okul müdürü, Fransızca, İnşa ve Kitabet, Türkçe

İsmail Efendi: Coğrafya ve Tarih

İsmail Hakkı Efendi: Arabî ve Türkçe

Halil Efendi: Akaid, Fıkıh ve Ahlak

Mustafa Efendi: Resim

Salim Efendi: Hüsn-i Hat ve Farisi

Halis Efendi²²⁴:Usul Defteri, Cebir, Malumat-ı Hesap ve Hendese

Rauf Bey: Ziraat

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 197 öğrenci bulunmaktadır²²⁵.

1324 (1906-1907) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Ömer Fevzi Efendi²²⁶: Okul Müdürü, kitabet, Türkçe, Hesap

Hulusi Efendi²²⁷: Müdür muavini

Mehmet Ali Efendi²²⁸:

²²³ BOA, İ.TAL., 343/7.

²²⁴ Halis Efendi Darülmuaallimin-i Aliye mektebi fen kısmından iyi derece ile mezun olmuş ve Manisa İdadisinde göreve başlamıştır. BOA, MF. MKT., 926/6, lef-1; Mayıs 1906'da da gece mekteplerinden (mekatib-i leyliye) birine müdür muavini olarak tayin talep etmiştir. BOA, MF. MKT., 926/6, lef-3.

²²⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi,1323,s.277

²²⁶ BOA, MF. MKT., 1090/38, lef -11.

²²⁷ BOA, MF. MKT., 1051 /39, lef-5-1.

²²⁸ Mehmet Ali Efendi Mayıs 1906'da Gümülcine Mekteb-i İdadisinden Manisa'ya tayin edilmiştir. BOA, MF. MKT., 926/29.

Mehmet Hulusi Efendi²²⁹: Riyaziye

1326 (1908-1909) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Ömer Fevzi Efendi²³⁰: Okul müdürü ve aynı zamanda Türkçe, İnşa, Kitabet, Hesap derslerine girmektedir.

Mehmed Halis Efendi: Fransızca, Hendese, Hesap

İsmail Hakkı Efendi: Tarih ve Coğrafya

Halil Hilmi Efendi: Ulum-ı Diniyye ve Ahlak

Mehmed Rauf Efendi: Ziraat Dersleri.²³¹

Mustafa Efendi: Resim

Salim Efendi: Hüsn-i Hat ve Farisi

Okulda 1 mubassır, 2 hademe ve 232 öğrenci bulunmaktadır²³².

1327 (1909-1910) yılında ders öğretmenleri ve okutulan dersler

Bahaeddin Efendi²³³: Okul müdürü

Nuri Bey (Yörükoğlu): Arapça ve Türkçe öğretmenliğine vekil olarak başlamıştır. İki ay kadar kalarak öğretmenin gelmesiyle 3 Ocak 1908 tarihinde ayrılmış. 1Şubat 1909 tarihinde Matematik öğretmenliği yapmıştır. Bir yıldan fazla görevde

²²⁹ Mehmet Hulusi Efendi Gümüşhaneli olup, 1901 tarihinde Darümuallim-i Fünun şubesine kayıt olmuş ve 1903'te çok iyi derece ile okuldan mezun olmuştur. BOA, MF. MKT., 993/64.

²³⁰ Ömer Fevzi Efendi'nin Ankara'ya müdür olarak atanmasından sonra, Manisa İdadisine Bahaeddin Efendi atanmıştır. BOA, MF. MKT., 1090/38.

²³¹ İdadi programından daha sonra ziraat dersleri kaldırılmış olup Mehmet Rauf Efendi Malumat-ı Medeniye dersi muallimliğine atanmıştır. BOA. MF. MKT., 1104/58.

Manisa İdadisinde müfredatta olan ziraat dersinin kaldırılması üzerine Manisa Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası dersin kaldırılmasından rahatsız olmuş ve tekrar konulmasının daha iyi olacağını belirtmiştir. Ülkenin önemli bir kısmının ziraatle uğraşması ve verimli arazilerin bulunmasından dolayı ziraatin geliştirilmesi bilinçli üreticilerin olması için bu dersin önemli olduğu ifade edilerek müfredata tekrar alınması hususunda görüş bildirilmiştir. Ayrıca bu dersin ehemmiyetinden dolayı diğer idadilerde de olmasının daha iyi olacağı ifade edilmiş. (23 Aralık 1908) Belgenin arkasına düşülen 25 Kanun-ı evvel 1324 (7 Ocak 1909) tarihli notta ziraat dersinin tekrar müfredata konulmasıyla ilgili olarak; hazırlanan programlar bir seneye mahsus olarak hazırlanıldığı için bu ders ancak ilerleyen süreçte müfredata alınması konusunda değerlendirmeye alınacağı ifade edilmiştir. BOA. MF. MKT., 1094/26.

²³² Aydın Vilayeti Salnamesi, 1326, s. 569

²³³ BOA, MF. MKT., 1090/38.

kalmıştır. 1910 Eylül ayında Tarih ve Coğrafya öğretmenliği vekilliği yapmıştır. Asil öğretmenin gelmesiyle görevi sona ermiştir. Nuri Bey İdadide tekrar boşalan Tarih ve Coğrafya dersleri öğretmenliğine talip olmuştur. Bu derslerin öğretmeni olmak isteyenler için açılan sınavı kazanan Nuri Bey asil öğretmen olarak atanmıştır. 25 Kasım 1910 tarihinden 1916 Ağustos ayının sonuna kadar idadide görev yapmıştır²³⁴.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre her vilayetin merkezi olan şehir ve kasabalarda sultani açılması kararlaştırılmıştır²³⁵. Sancakta bulunan idadiler dokuz sınıfa çıkarılarak "Sultani" adını almıştır. 1916 yılında Manisa İdadisi bir devreli dokuz sınıflı sultaniye dönüştürülmüştür²³⁶.

Manisa Sultanisi'nde ser muhterem olan Nuri Bey 1922- 1923 öğretim yılında Tarih ve Coğrafya öğretmenliği yapmıştır²³⁷. Bu dönemin Hüsn-i Hat muallimi Salim Efendi'dir²³⁸.

1912-1913 eğitim-öğretim yılında Manisa İdadisi'ne 57 öğrenci kaydedilmiştir. 91 öğrenci okuldan ayrılmıştır. Ayrılan bu öğrencilerden 1'i vefat etmiş, 4'ü ihraç edilmiş, 40 talebe nakil olmuştur. 46 ise öğrenci çeşitli nedenlerle okuldan ayrılmıştır. İmtihan öncesi mevcut olan talebe sayısı 166'dır. 29 talebe ücretli olup, 135 talebe ise ücretsizdir. Bunların dışında 2 talebe Musevi'dir. Ve ücretlidir. İdadide bulunan bu öğrencilerden 1., 2., 3. sınıf talebelerinin sayısı (1. 46, 2. 36, 3. 38) 120'dir. Tali kısım olan 4. 5. sınıf talebe mevcudu ise 46'dır. Bu talebelerin 26'sı 4. sınıf olup, 20'si ise 5. sınıftır.

İdadide yapılan umumi imtihan neticesinde 17 öğrenci Müslüman olup şahadetname almıştır. Bir üst sınıfa geçen öğrenci sayısı 100'dür. Bu öğrencilerden 98'i Müslüman, 2'si Musevi'dir. Sınıflarında tekrar eden talebe sayısı ise 39'dur.

İmtihan öncesi mevcut olan talebe sayısı 166 olduğunu belirtmiştik. Bu talebelerin pederlerinin hangi iş alanında meşgul oldukları şöyle belirtilmiştir: Ulema

²³⁴ Kamil Su, Manisa'lı Tarihçi M. Nuri Yörükoğlu (Hayatı ve Eserleri 1884-1928) , Manisa Halk Kütüphanesi, T.Y., s. 11.

²³⁵ Reşat Özalp-Aydoğan Ataunal, a.g.e., s. 557.

²³⁶ Yücel, a.g.e., s. 623.

²³⁷ Su, a.g.e., s.11-15.

²³⁸ Salim Efendi yazarın sultani üçüncü sınıfında okurken hüsnühat öğretmenidir. Salim Efendi'nin iyi, saygı değer birisi olduğunu ve kendisinin sayılıp sevildiğini ifade ediyor. Salim Efendi'nin yaşlı olması ve güçsüz olması nedeniyle okula eşekle geldiğini belirtiyor. Yunan işgali neticesinde Manisa'da çıkan yangından zarar gören Karaköy Camii daha sonra Yunan esirlere tamir ettiriliyor. İşte bu camii kitabesini Salim Efendi yazıyor. Bkz. Kamil Su, a.g.e., s. 30.

10, memur 44, ziraat 34, tüccar 6, sanatkar 23, meslek-i fen erbabından 1, bunların dışında işle meşgul olanlar 48'dir. Dönemin eğitim kadrosuna baktığımızda idare heyeti 3, ders veren 8, hademe 2 olmak üzere 13 kişi olarak belirtilmiştir. Muallimlerin meslek yılları ise şu şekilde belirtilmiştir; 20-25: 1, 25-30: 2, 30-40: 6, 40-50: 1.

Bu dönemde ders veren muallimler çeşitli okullardan mezun olmuşlardır. Bu okullar şöyledir:

Darülfünun Tıp Fakültesi: 1, Mekteb-i Arabiye: 1, Mekteb-i İdadi. 2, Darulmuallimin-i Aliye Edebiyat şubesi: 1, Mekteb-i saireden: 5

İdadide derse giren öğretmenlerin girdikleri ders itibariyle miktarı şöyledir: Ulum-ı Diniye ve Fıkhiye: 1, Türkçe ve Kitabet:1, Riyaziyat: 1, Ulum-ı Tabiiyye ve Sıhhiye ve Hekimiye: 1, Tarih ve Coğrafya: 1, Fransızca: 1, Malumat-ı Medeniye ve Hukikiye: 1, Resim ve Resim Hattı. 2, Terbiye-i Bedeniye: 1²³⁹.

1913- 1914 yılı eğitim yılında mektebe kaydedilen talebe mevcudu 48'dir. Bunların 47'si Müslim, 1'i Rum'dur. 94 öğrenci mektebi terk etmiştir. Terk edenlerin 91'i Müslim, 1'i Rum, 2'si ise Musevi'dir. Mektebi terk eden öğrencilerin 35'i nakil olmuştur. 59 öğrenci ise farklı nedenlerle okuldan ayrılmıştır.

1913-1914 eğitim yılında imtihan öncesi öğrenci sayısı 120'dir. Öğrencilerin 34'ü ücretli, 86'sı ücretsizdir. İdadide bulunan bu öğrencilerden 1., 2., 3. sınıf talebelerinin sayısı (1. 31, 2. 21, 3. 22) 74'tür. Tali kısım olan 4. 5. sınıf talebe mevcudu ise 46'dır. Bu talebelerin 25'i 4. sınıf olup, 21'i ise 5. sınıftır. 1913-1914 senesi öğretim yılında yapılan umumi imtihan neticesine göre 21 öğrenci şهادetname almıştır. 87 öğrenci bir üst sınıfa geçmiştir. 12 öğrenci ise okulu terk etmiştir.

İmtihan öncesi mevcut olan talebe sayısı 120 olan mektebin talebelerinin pederlerinin hangi iş alanında meşgul olduklarını şöyle belirtebiliriz: Ulema 16, memur 48, ziraat 24, tüccar 4, sanatkar 18 bunların dışında işle meşgul olanlar 10'dur. Dönemin eğitim kadrosuna baktığımızda idare heyeti 3, ders veren 8, hademe 2 olmak üzere 13 kişi olarak belirtilmiştir. Muallimlerin meslek yılları ise şu şekilde belirtilmiştir; 20-25: 1, 25-30: 2, 30-40: 6, 40-50: 1.

²³⁹ İhsaiyat Mecmuası (1328-1329), Matba-i Amire, İstanbul 1334, s. 20-27.

Bu dönemde ders veren muallimler çeşitli okullardan mezun olmuşlardır. Bu okullar şöyledir:

Darülfünun Tıp Fakültesi: 1, Mekteb-i Harbiye: 1, Darul Muallimin-i Aliye: 1, Mekteb-i Sultaniye ve İdadiye: 3, Mekteb-i Rüştîye: 1, Mekteb-i Hususiye:1, Memalik-i Ecnebiye Mektebi:1, 1 kişi de farklı bir alandan derse girmektedir.

İdadideki öğretmenlerin girdikleri dersler şöyledir: Ulum-ı Diniye, Arabi, Farisi: 1, Türkçe ve Kitabet:1, Usul Defteri: 1, Ulum, Terbiye, Ders-i Eşya, Ziraat: 1, Tarih ve Coğrafya: 1, Fransızca: 1, Malumat-ı Medeniye, Ahlak ve Hukukiye: 1, Resim ve Resim Hattı:1, Hüsn-i Hat: 1, Terbiye-i Medeniye:1²⁴⁰

18 Haziran 1914 tarihinde Manisa İdadisi'ne İzmir Sultani Mektebi Coğrafya muallimi Ziya Bey seçilmiştir²⁴¹. 23 Ocak 1917 tarihinde Avusturya tebaasından olan Rudolfo Efendi Manisa Sultanisi'ne Almanca muallimi olarak atanmıştır²⁴².

2.4. DİĞER PERSONEL

2.4.1. İdadi Mubassır ve Hademeleri

Mekteb-i İdadi talimatnamesine göre, nehari idadilerinde gerektiği kadar mubassır ve hademe bulunacaktır. Buna göre eğitim-öğretimin bir parçası olan mubassırlar teneffüslerde öğrencinin yanında bulunarak düzenin sağlanmasından ve öğrencilerin devamından sorumluydu²⁴³. Manisa İdadisi'nde görev yapmış mubassır ve hademeler aşağıda belirtilmiştir.

²⁴⁰ İhsaiyat Mecmuası (1329-1330), Matba-i Amire, İstanbul 1336, s. 50-58.

²⁴¹ BOA, MF. MKT., 1199/ 3.

²⁴² BOA, BEO, 4451/333794; MV, 246/72; İ.DUİT, 55/106.

²⁴³ Cevad, a.g.e., s. 320-327.

Tablo 2.1: Manisa İdadisi'nde Bulunan Hademeler ve Mubassırlar ²⁴⁴

MUBASSIR ²⁴⁵	MAAŞ	GÖREVE BAŞLAMA TARİHİ	HADEMELER	MAAŞ	GÖREVE BAŞLAMA TARİHİ
Mustafa Efendi	200 kuruş	1 Eylül 1303	Ağa Bey		?
Ahmet Efendi	200 kuruş	1 Eylül 1303	Talip Ağa		1303
Mehmet İshak Efendi		25 Teşrin-i sani 1309 ²⁴⁶	Acem Hacı Mehmet Ağa	125 kuruş	?
Hacı Mustafa Efendi ²⁴⁷		1 Haziran 1318	Hacı Mehmet Ağa	125 kuruş	
			Çerkez Mustafa		1303
			Yusuf Ağa ²⁴⁸	125	1 Teşrinisani 1304
			İbrahim Ağa ²⁴⁹	125	8 Nisan 1307
			Mustafa Ağa		?
			Zülfikar Ağa		1 Mayıs 1318
			İbrahim Ağa		1 Şubat 1317
			Ahmet Ağa		1 Şubat 1316
			Giritli Mustafa Ağa		1 Teşrin-i sani 1316
			Ali Ağa		1 Şubat 1317
			Mehmet Ali Ağa		1 Mayıs 1318
			Ahmet İhsan Ağa		?
			İsmail Ağa		1 Mart 1320
			Salih Ağa		1 Mart 1320
			Osman Ağa		1 Mart 1319

²⁴⁴ BOA, MF. MKT., 99/67; 523/3; 649/56; 811/59; 302/55.

²⁴⁵ Abdullah Yeğin, Yeni Lûgat, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 440.

²⁴⁶ BOA, MF. MKT., 196/66.

²⁴⁷ Manisa İdadisi mubassırlığına Hacı Mustafa Efendi'nin tayini. BOA, MF. MKT., 684/4; 677/71.

²⁴⁸ BOA, MF. TLY., 6/62.

²⁴⁹ Aynı belge.

2.5. PERSONEL MAAŞLARI

2.5.1. Öğretmen Maaşları

Tablo 2.2: 1302 (1886) Senesine ve Devam Eden Senelere Ait Manisa İdadisi'nde Çalışan Müdür, Muallim, Mubassır ve Hademelerin İsimleri, Göreve Başlama Tarihleri, Maaşları ve Muallimlerin Girdikleri Dersler Hakkında Bilgi Veren Defter²⁵⁰

Adı	Görevi	İşe Başlama Tarihi	Girdiği Dersler	Maaş
Mehmet Bey	Müdür	30 Mayıs 1306 (11 Haziran 1890)	Kimya ve Hendese	750 +700= 1450
Osman Efendi	Muallim	22Kanunuevvel 1302 (3 Ocak 1887)	Lisan-ı Arabî ve Farisi ve Osmanî, Hüsnü Hat	850
Cazım Bey	Muallim	13 Eylül 1306 (25 Eylül 1890)	Tarih-i Tabii ve Hikmet-i Tabiiyye	800
İsmail Efendi	Muallim	1 Teşrinisani 1305 (13 Kasım 1889)	Müsellesat, Heyet, Cebir	700
Hayri Efendi	Muallim	15 Eylül 1306 (27 Eylül 1890)	İlmi Servet, Cerr-i Eskâl, Tarih-i Umumi	900
Tevfik Efendi	Muallim	6 Mart 1307 (18 Mart 1891)	Coğrafya, Hesap, Hıfzıssıhhat	700
Haim Efendi	Muallim	1 Eylül 1303 (25 Eylül 1887)	Fransızca	600
Mustafa Efendi	Muallim	1 Eylül 1303 (25 Eylül 1887)	Resim	250
Tahsin Efendi	Muallim	31 Teşrinievvvel 1306 (25 Ekim 1890)	Kavânin-i Mülkiye ve Hususiye	400
Mustafa Efendi	Mubassır	8 Eylül 1306 (20 Eylül 1890)		200
Ahmet Efendi	Mubassır	16 Kânunusani 1302 (28 Ocak 1887)		200
Yusuf Ağa	Hademe	1 Teşrinisani 1304 (13 Kasım 1888)		125
İbrahim Ağa	Hademe	8 Nisan 1307 (20 Nisan 1891)		125

İdadi programında 4. ve 5. sınıf talebelerinin ders programında Kavanin-i Hususiye ve Mülkiye dersi yer almaktadır. Bu dersin boş kaldığı gerekçesiyle dönemin dava vekillerinden olan Hasan Tahsin Bey bu derse girebileceğini belirterek gerekli iznin verilmesini talep etmektedir. Dava Vekili Hasan Bey bu istekte bulunurken mesleğinin göz önünde bulundurulmasını ve hukuk konusunda yeterli olduğunu

²⁵⁰ Aynı belge.

belirtmiştir. 25 Ekim 1890 tarihli belgeye baktığımızda alanında uzman olan bazı kişilerin mekteplerde boş kalan derslere girebildiklerini anlıyoruz²⁵¹.

3 Aralık 1892 tarihli belgeye göre öğretmen maaşları

İsmail Efendi: Hesap ve coğrafya Muallimliği 400 kuruş ve Usul Defteri muallimliği 150 kuruş.

Mehmet Efendi: Malumat-ı Fenniye Muallimliğine atanarak 200 kuruş maaş almışlardır²⁵².

13 Ocak 1892 tarihli belgeye göre sınıf mevcudu az olan sınıfların kapatıldığını görüyoruz. Maarif meclisinin daha önce aldığı kararı gereğince idadide sınıf mevcudu 5 olan sınıfların kapatılması gerekmektedir. Sebep olarak 1 öğrenciyle tedrise devam etmek muallime ödenen maaşın ve masrafın değişeceği ayrıca en önemlisi de meclisin kararına aykırı bir davranış olacağı gerekçesiyle sınıfın kapatılması ve 4. sınıfla birleştirilmesi uygun görülmüştür²⁵³. Bu konuyla ilgili bir gelişme de 31 Mayıs 1892 tarihinde yapılan yazışmada görülmektedir. Mekteb-i idadiye idaresine göre 5'ten az öğrencisi olan sınıflar kapatılıyordu. Ancak bu sınıfa ders veren muallimin maaş talebinde bulunmayacağı derse fahri olarak gireceği belirtiliyor. Okul idaresinin verdiği karar göre 9 muallim imtihan zamanına kadar bu talebeye fahri ders verecektir. Bu nedenle sınıfın kapatılmasına gerek kalmadığı belirtiliyor.²⁵⁴

²⁵¹ BOA, MF. TLY.,1/134; BOA, MF. TLY., 1/503.

²⁵² BOA, MF. MKT., 155/80.

²⁵³ BOA, MF.TLY., 4/95; BOA, MF.TLY., 7/8.

²⁵⁴ BOA, MF.MKT., 142/ 42;BOA, MF.TLY., 7/141.

Tablo 2.3: 1900 Yılı Öğretmenlerin Girdiği Dersler ve Aldığı Maaşlar

İSİM	DERSİN ADI	KAÇ SAAT GİRDİĞİ	ALDIĞI MAAŞ	İSİM	DERSİN ADI	KAÇ SAAT GİRDİĞİ	ALDIĞI MAAŞ
Müdür	Müdürlük		350 kuruş	Müdür	Müdürlük		350 kuruş
	Türkçe	5	90 kuruş		Türkçe	3	90 kuruş
	Fransızca	10	270 kuruş		(Sene 1304-1305)	10	270 kuruş
Halil Efendi	Usul Defteri	2	90 kuruş	Halil Efendi	Fransızca	1	70 kuruş
	Cebir	2	90 kuruş		Usul Defteri	2	90 kuruş
	Malumat-1	5	180 kuruş		Cebir	5	120 kuruş
	Nafia				İlmi Eşya	2	70 kuruş
		24 saat	1070 kuruş		Hıfzıssıhha		
						23 saat	1060 kuruş
Feyzullah Efendi	Ulum-1	15	180 kuruş	Feyzullah Efendi	Ulum-1	15	180 kuruş
	Diniye	7	150 kuruş		Diniye	8	150 kuruş
	Türkçe				Türkçe		
		22 saat	330 kuruş		Sene 1302		
						23 saat	330 kuruş
İsmail Efendi	Hesap	9	180 kuruş	İsmail Efendi	Hesap	9	180 kuruş
	Coğrafya	10	220 kuruş		Türkçe	6	150 kuruş
	Türkçe	10	180 kuruş		Hendese	4	130 kuruş
					Ahlak	4	100 kuruş
		29 saat	580 kuruş			23 saat	560 kuruş
İsmail Hakkı Efendi ²⁵⁵	Farsça	5	100 kuruş	İsmail Hakkı Efendi	Farsça	7	100 kuruş
	Hendese	4	140 kuruş		Coğrafya	10	200 kuruş
	Tarih	8	220 kuruş		Tarih	8	180 kuruş
		17 saat	460 kuruş			25 saat	480 kuruş
Salim Efendi	Hüsnü Hat	6	100 kuruş	Salim Efendi	Hüsnü Hat	6	100 kuruş
Mustafa Efendi	Resim	5	140 kuruş	Mustafa Efendi	Resim	5	140 kuruş
Halil Efendi	Arapça	9	180 kuruş	Halil Efendi	Arapça	10	190 kuruş
		TOPLAM	2860			TOPLAM	2860

Tabloda yan tarafta derse giren öğretmenlerin bazılarının ders saatleri değişmiş yeni düzenlemeye göre aldığı maaşları ve girdiği dersler gösterilmiştir. Ayrıca muallimlerin idadide işe başlama tarihi 1 Kânunuevvel 1316 (14 Aralık 1900) olarak verilmiştir. Okul müdürünün Halil Efendi olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁶.

Maaşlar konusunda 11 Mayıs 1901 tarihli belgeye göre maaş hesaplamasında yanlış anlaşılma olduğunu görüyoruz. İdadinin Türkçe muallimi İsmail Efendi'nin maaşı 150 kuruş iken pusulada 120 kuruş olarak gösterilmiştir. Bunun sebebi

²⁵⁵ BOA, MF. MKT., 540/53, lef-29.

²⁵⁶ BOA, MF. MKT., 540/53, lef-20, lef-45.

araştırılmış, sonuçta maaşın ilk 120 kuruşa anlaşıldığı daha sonra 150 kuruşa çıkarıldığı belirtilmiştir²⁵⁷.

Tablo 2.4: 14 Ekim 1902 Yılı Manisa İdadî Mektebi Öğretmenlerinin Maaşları²⁵⁸

Muallim	Dersler ve Ders adedi	Maaş	Yekûn
Müdür Rauf Bey	12 Fransızca 1 Usul Defteri 3 Ulum-ı Diniye 4 Kitabet 2 Cebir 22	300 100 100 150 120	770
Batumlu İsmail Efendi	8 Farisi 13 Coğrafya 3 Türkçe 24 adet	230 300 50	580
Sirozlu İsmail Efendi	11 Hesap 5 Hendese 6 Türkçe 22 adet	300 140 140	580
Mehmet Sami Efendi	18 Ulum-ı Diniye ve Ahlak	280	280
Salim Efendi	8 Türkçe 7 Hüsni Hat 15 adet	200 140	340
Mustafa Efendi	6 Resim	160	160
Halil Efendi	12 Arabî	220	220
Halkalı ziraat mektebi mezunlarından Manisa ziraat memuru Rauf Efendi	6 Malumat-ı Ziraiye 8 Tarih	200 130	200 130
		Toplam: 3260	

30 Aralık 1908 yılında Manisa İdadisi müdürü olan ve aynı zamanda Türkçe, kitabet, hesap derslerine giren Ömer Fevzi Efendi'ye ait maaş pusulası şöyle verilmiştir.

Ömer Fevzi Efendi müdürlükten 861 kuruş, kitabet dersinden 84 kuruş, Türkçe dersinden 3. ve 4. seneler 160 kuruş, hesap dersinden 1., 2., 3. seneler ise 120 kuruşla toplam 1225 kuruş maaş aldığını görüyoruz²⁵⁹.

²⁵⁷ BOA, MF. MKT., 540/53-9.

²⁵⁸ BOA, MF. MKT., 608/44, lef-5.

²⁵⁹ BOA, MF. MKT., 1090/38, 1-11.

Tablo 2.5: 26 Temmuz 1910 Tarihli Belgeye Göre Manisa İdadisi'nde Bulunan Öğretmenlerin Girdiği Dersler ve Maaşlarını Belirten Teşkilat Defteri²⁶⁰.

İsmi	Vazifesi	Maaşı
Zeki Efendi	Müdür Ahlak, Malumat-ı Medeniye, İktisadiye	1300
Muallimi-i sani Salim Efendi	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniye,	800
Muavin-i sabık Mehmet Ziya Efendi	Arapça ve Türkçe	800
Muallimi-i sani İbrahim Fevzi Efendi	Ulum-ı Riyaziye	800
Doktor Ahmet Ömer Bey	Ulum-ı Tıbbiye	800
Rafeal Amato Efendi	Fransızca	600
Boş	Tarih ve Coğrafya	600
Muallimi-i sani Mustafa Efendi	Resim	300
Boş	Jimnastik	300
Boş	Kitabet ve Hüsni Hat	400
Hacı Mustafa Efendi	Mubassır	300
Mustafa Ağa	Hademe	150
Besim Ağa	Hademe	150

O dönemde maarif mevzuatına baktığımızda günümüzde olduğu gibi tatilde olan muallimin maaşının tamamını aldığı görülmektedir. Bu duruma kanıt 16 Eylül 1896 tarihli belgedir. Belgeye göre tatil zamanında izin kullanan maarif memurlarına tam maaş verilmesi gerektiğinden Manisa Mekteb-i İdadisi müdürü Ali İrfan Efendi'ye, Rodos idadisi müdürlüğü sırasında izinliyken 257 kuruş maaş almıştır. Yapılan tetkikten sonra 260 kuruş 10 para maaş alması gerektiği belirtilmiştir. Yapılan uzun süreli yazışmalardan bu duruma çok ehemmiyet gösterdiklerini anlıyoruz²⁶¹. Ayrıca izinli memurun izin fazlası günler için maaş alamadığını 19 Aralık 1894 tarihli belgeden anlıyoruz. Şöyle ki Manisa İdadisi müdürü Namık Efendi izinli olduğu günler için yarım maaş alması gerektiği ve izin fazlası günler için bir şey verilmemesi bildirilmiştir²⁶².

²⁶⁰ BOA, MF. TLY., 241/453.

²⁶¹ BOA, MF. MKT., 237/57, lef-1, lef-2, lef-3, lef-4, lef-5, lef-6, lef-7, lef-8.

²⁶² BOA, MF. MKT., 243/37, lef-1, lef-2.

2.6. PERSONELİN ÖDÜLLENDİRİLMESİ

2.6.1. Öğretmenlerin Ödüllendirilmesi

Devlet yararına üstün başarı gösteren, hizmet edenleri onurlandırmak amacıyla takdim edilen ve göğse takılan alamete “Nişan” denirdi. Nişanlar devletin güç sembolü sayıldığından önemliydi ve değerli taşlarla süslü idi. Nişan Osmanlı Devleti’nde ilk defa III. Selim döneminde İngiliz Amiraline verilmiştir²⁶³. II. Mahmut döneminde yaygınlaşmaya başlayan nişanlar daha sonra gelenek haline gelmiştir. 1872 yılında Padişah Abdülmecit’in adına izafetle “Mecidi Nişanı” yapılmıştır. Mecidi Nişanı’nın beş derecesi ve murassası vardır. Devlete hizmet edenleri ödüllendirmek amacıyla hazırlanan bu nişandan; birinci rütbesinden 50, ikinciden 150, üçüncüden 800, dördüncüden 300 ve beşinciden 600 olmak üzere toplam 10.000 adet basılmasına karar verilmiştir²⁶⁴.

Abdülaziz döneminde 1862 tarihinde bu nişanlar geliştirilerek dört rütbe ve murassadan oluşan Osmanî nişanı II. Abdülhamid ve ondan sonra gelen Sultan Reşat döneminde de verilmeye devam edilmiştir²⁶⁵.

Mecidi Nişanı’nı almayı hak eden Manisa İdadi Mektebi öğretmenlerinin özverili çalışmalarını takdir etmek amacıyla bazı öğretmenlerin ödüllendirildiğini belgelerden anlıyoruz.

Hizmetlerinden dolayı nişan alması istenilen muallimlerden biri Arapça muallimi Osman Efendi’dir²⁶⁶. Yine Mekteb-i Mülkiye mezunu olan ve Manisa İdadi müdürü olan Ata Bey’e hizmetlerinden dolayı rütbe verilmesi 27 Ağustos 1888 tarihinde talep ediliyor. Bu talep yerinde bulunuluyor. 7 Eylül 1888 tarihinde Bab-ı Ali Sadaret Dairesi’nden Maarif Nezareti’ne gönderilen yazıyla bu rütbe tevcihi Ata Bey’e tebliğ ediliyor²⁶⁷.

²⁶³ Ahmet Gündüz, “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M.1879-1909)”, History Studies International Journal of History Academic Journal Volume 3/3, Samsun 2011, s. 134.

²⁶⁴ Kemal Hakan Tekin, “Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science”, S:28, Adıyaman 2014, s. 393-396.

²⁶⁵ Gündüz, a.g.m., s. 135.

²⁶⁶ BOA, MF.MKT., 100/28; BOA, MF.MKT., s. 311/42.

²⁶⁷ BOA, İ.DH., 1094/85790; BOA, MF.MKT., 101/4.

İdadinin Ulum-ı Tabiiyye muallimi Doktor Nizameddin Bey'in öğrenciler üzerindeki etkisi, imtihanlarda gösterdiği başarılar ayrıca kendisinin maarif meclisi azası olmasından dolayı takdir topladığı için Saruhan Mutasarrıfı Şakir Bey'in imzası ile Maarif Nezareti'ne 9 Ağustos 1888 tarihinde Nizameddin Bey'e dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilmesi teklif edilmiştir. Ödül teklifinin uygun görülmesiyle Bab-ı Ali Sadaret Dairesinden Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıyla bu rütbe tevcihi Doktor Nizameddin Bey'e 20 Aralık 1888 tarihinde tebliğ edilmiştir. Kendisine dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilmiştir²⁶⁸. 22 Aralık 1888 tarihli gazete haberine göre de Manisa sancağı maarif meclisi azasından idadi muallimi Doktor Nizameddin Bey'e dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verildiği belirtilmiştir²⁶⁹.

Dördüncü dereceden Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmesi talep edilen muallimlerden birisi de Süleyman Naim Efendi'dir. Kendisi aynı zamanda Manisa Bidayet Mahkemesi ceza reisi olup, Manisa İdadi Mektebi'nde Kavânin-i Hususiye ve Mülkiye muallimidir. Süleyman Naim Efendi'nin başarılı bir öğretmen olduğu ve öğrencilerin başarılı olması konusunda büyük gayret sarf ettiği belirtilerek, 7 Ocak 1890 tarihinde Süleyman Naim Efendi'ye çalışmalarından dolayı 4. Mecidi Nişan-ı Zîşan-ı ile ödüllendirilmesi istenmektedir²⁷⁰.

Mecidi Nişanı verilmesi uygun görülen bir başka muallim de idadi müdürü Abdi Namık Efendi'dir. 23 Ocak 1894 tarihli belgeye göre Aydın Vilayeti Maarif Müdürü İsmail Nail Efendi Manisa İdadisi'ne teftişe gitmiştir. Bu teftiş raporuna göre Manisa civarındaki köylerden 40 kadar iptidaiye ve sıbyan mektebi mualliminin Manisa merkeze getirildiği ve bunlar için idadi bitişğinde bir Darülmualimin (öğretmenevi) tesis edildiği anlaşılmaktadır. Merkeze getirilen öğretmenlere idadi müdürü Abdi Namık Efendi yeni usul eğitim ile ilgili bilgiler vermiştir. Hem bu öğretmenlere yeni usul eğitim ile ilgili yaptığı çalışmalar, hem de diğer iyi hizmetlerinden dolayı dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilmesi uygun görülmüştür²⁷¹.

Manisa İdadi Mektebi'nde, görevlilere iyi hizmetlerinden dolayı ödül vermek amacıyla bir tören düzenleniyor. Törene Manisa'nın ileri gelen memurları, ulema ve halktan önemli kişiler davet ediliyor. Mükâfat töreni 3 Kasım 1895 tarihinde

²⁶⁸ BOA, MF.MKT., 102/49; BOA,İ.DH., 1112/87049; BOA, MF.MKT., 104/71.

²⁶⁹ Hizmet, nr: 215 (10 Kanun-ı evvel 1304- 22 Aralık 1888), s. 1.

²⁷⁰ BOA, MF.VRK., 8/143.

²⁷¹ BOA, MF. MKT., 205/41, lef-1, 2.

(Teşrinievvelin 22. Pazar günü) Manisa'nın ileri gelenlerinin katılımıyla gerçekleşiyor. Ayrıca törende padişah için duada bulunuluyor²⁷².

2.7. ÖĞRENCİLERİN ÖDÜL TÖRENLERİ

2.7.1. İdadide Yapılan Mükâfat Törenleri

İdadide her sene mükâfat dağıtım törenleri yapılması gelenek haline gelmiştir. Okulu bitiren talebelere şadadename verilmiştir. 1313-1314 (1898-1899) eğitim-öğretim dönemine ait tören 27 Temmuz 1898 Çarşamba günü yapılmış ve okulu bitiren 8 öğrenciye diplomaları verilmiştir²⁷³. Bir başka ödül töreni de 12 Temmuz 1900 Perşembe gününde yapılmıştır. Tören Manisa'nın devlet erkânı ve şehrin ileri gelenlerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Tören sonrasında mezun olan 11 talebeye diploma verilmiştir²⁷⁴. Bir başka mükâfat töreni de 1 Kasım 1901 Cuma günü yapılmıştır²⁷⁵.

1317-1318 eğitim-öğretim döneminde Cuma günü 18 Temmuz 1902 tarihinde ödül töreni yapılmıştır. Tören Manisa'nın ileri gelen memurları, üst düzey askerleri, ulema ve halkın katılımıyla gerçekleşmiştir²⁷⁶.

1321-1322 eğitim-öğretim döneminde de 14 Ekim 1906 tarihinde okulda mükâfat töreninin yapıldığını görüyoruz²⁷⁷.

2.7.2. Diploma

İdadilerden mezun olan öğrencilere şadadename adı verilen diploma verilirdi. Beş yıllık idadilerin ilk üç yılı rüştiye, diğer iki yılı idadi derecesinde idi. Bu gibi okullarda beş yıl eğitim tamamlayanlara verilen idadi diplomasında sadece iki yıllık öğrenim kaydedilir, fakat yedi yıllık idadilerin yedinci ve Dersaadet idadilerinin dördüncü senelerini tamamlayanlara tam idadi diploması verilirdi²⁷⁸. İdadi diplomaları usulüne göre mektep idaresince düzenlenirdi. Vilayet ve livalarda önce maarif ve okul

²⁷² BOA, MF. MKT., 189/144, 234/51, 296/74.

²⁷³ BOA, MF. MKT., 410/47, lef-1, 3.

²⁷⁴ BOA, MF. MKT., 519/37, lef-3 ,4.

²⁷⁵ BOA, MF. MKT., 596/21, lef-1, 2.

²⁷⁶ BOA, MF. MKT., 654/62, lef-1.

²⁷⁷ BOA, MF. MKT., 965/16.

²⁷⁸ Cemil Öztürk, "İdadi", DİA, C. 21, s. 465.

müdürleri ile öğretmenler tarafından düzenlendikten sonra okul vilayet merkezinde ise valiye, liva merkezinde ise mutasarrıfa tasdik ettirilirdi²⁷⁹.

---

²⁷⁹ Cevad, a.g.e., s. 340.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDADİLERDE EĞİTİM- ÖĞRETİM PROGRAMLARI

3.1. OKUTULAN DERSLER

Tablo 3.1: 1869 Tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 38. Maddesine Göre İdadilerin Öğretim Süresi 3 Yıl Olarak Belirlenmiş Olup İdadi Programına Göre Verilen Dersler²⁸⁰

Mükemmel Türkçe ve kitabet (Yazı)	Hikmet-i Tabiiye (Fizik)
Fransızca	Mebâdi-i İlm-i Servet-i Mîlîl (Ekonomi)
Kavânin-i Osmaniye (Osmanlı Kanunları)	Coğrafya
Mantık	Tarih-i Umumi
Cebir	İlm-i Mevâlid (Fen Dersleri)
Hesap ve Defter Tutma Usûlü (Matematik ve Ticari Aritmetik)	Kimya
Hendese ve İlm-i Mesaha (Geometri ve Ölçme)	Resim

Mutlakiyet döneminde 1882-1890 yılları arasında taşrada idadilerin sayısı arttırılmıştır. Bu idadiler rüştiyeyi de içinde barındırarak vilayetlerde 7, sancak merkezlerinde ise 5 yıllık idadiler olarak yer almıştır²⁸¹.

Tablo 3.2: Vilâyet-i Şâhâne ile Liva Merkezlerinde Bulunan Leyli ve Nehari Mekatib-i İdadiyenin Maarif Nezareti Celilesince Ta'dilen Kaleme Alınan Ders Programları Sûreti²⁸²

BİRİNCİ SENE

Dersler	Haftalık ders saati
Ulûm-ı Diniye	3
Arabî	3
Türkçe Kıraat	4
Lûgat ve İmlâ	2
Hesap	2
Coğrafya	2
Hüsn-i Hat	1
Resim	1
Yekûn	18

²⁸⁰ Reşat Özalp-Aydoğan Ataünel, a.g.e., s. 556-557.

²⁸¹ Akyüz, a.g.e., s. 232.

²⁸² Cevad, a.g.e., s. 317-320.

Tablo 3.2: (devam) Vilâyet-i Şâhâne ile Liva Merkezlerinde Bulunan Leyli ve Nehari Mekatib-i İdadiyenin Maarif Nezareti Celilesince Ta'dilen Kaleme Alınan Ders Programları Sûreti

İKİNCİ SENE

Dersler	Haftalık ders saati
Ulûm-ı Diniye	3
Arabî	3
Farisi	2
Türkçe Kıraat	2
Kavâid-i Osmaniye	2
Hesap	2
Coğrafya	2
Tarih-i İslam	2
Hüsn-i Hat	1
Resim	1
Yekûn	20

ÜÇÜNCÜ SENE

Dersler	Haftalık ders saati
Ulûm-ı Diniye	2
Arabî	3
Farisi	2
Kavâid-i Osmaniye ve Kıraat	2
Fransızca	4
Tarih-i Osmanî	3
Coğrafya-yı Osmanî	2
Hesap	2
Hendese-i Hattiyeye	2
Resim	1
Hüsn-i Hat	1
Yekûn	24

DÖRDÜNCÜ SENE

Dersler	Haftalık ders saati
Akaid ve Fıkıh	1
Arabî	3
Farisi	2
Usûl-ı İnşa ve Kitabet	2
Tarih-i Umumî	2
Coğrafya-yı Umumî	2
Hesab-ı Nazari	3
Hendese-i Sathiyeye	2
Fransızca	6
Hüsn-i Hat	1
Resim	1
Yekûn	25

Tablo 3.2: (devam) Vilâyet-i Şâhâne ile Liva Merkezlerinde Bulunan Leyli ve Nehari Mekatib-i İdadiyenin Maarif Nezareti Celilesince Ta'dilen Kaleme Alınan Ders Programları Sûreti

BEŞİNCİ SENE

Dersler	Haftalık ders saati
Akaid ve Fıkıh	1
Arabî	2
Usûl-ü İnşa ve Kitabet	3
Tarih-i Umumî	2
Coğrafya-yı Umumî	2
Hendese-i Mücesseme ve Usûl-ü Mesaha	3
Ma'lumat-ı Fenniye ve Mebâdi-i Ulûm-ı Tabiiye	3
Usûl-ü Defteri	2
Fransızca	6
Resim ve Hüsn-i Hat	1
Yekûn	25

Tablo 3.3: Vilâyet-i Şâhâne Merkezlerinde Bulunup İlk Beş Senesinin Tedrisatı Liva İdadileri Tedrisatına Muvafık Bulunan Yedi Senelik Mekâtib-i İdadiyenin Son İki Sınıfının Ders Programı

ALTINCI SENE

Dersler	Haftalık ders saati
Akaid ve Fıkıh	1
Belâgat	2
Fransızca	6
Tarih-i Umumî	2
Coğrafya-yı Umumî	2
Cebir	2
Hendese	2
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya	3
Kavânin	2
Usûl-ü Defteri	2
Resim	1
Yekûn	25

Tablo 3.3: (devam) Vilâyet-i Şâhâne Merkezlerinde Bulunup İlk Beş Senesinin Tedrisatı Liva İdadileri Tedrisatına Muvafık Bulunan Yedi Senelik Mekâtib-i İdadiyenin Son İki Sınıfının Ders Programı

YEDİNCİ SENE

Dersler	Haftalık ders saati
Akaid ve Fıkıh	1
Edebiyat ve Ahlâk	2
Fransızca	3
Tarih-i Umumî	2
Cebir	1
Hendese	2
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya	2
İlm-i Mevâlid	3
Cerr-i Eskal	2
Kozmoğrafya	2
Kavânin	2
Resim	1
Yekûn	23

3.2. LEYLİ VE NEHARİ İDADİLERDE ZAMAN ÇİZELGESİ

Leyli idadilerde talebeler zevalden ²⁸³ beş veya altı saat önce kalkarak hazırlıklarını yaparak derslerine başlarlar²⁸⁴.

Tablo 3.4: Leyli İdadilerde Zaman Çizelgesi

Dakika	Saat	
	2	Müzâkere (Giyine-yıkanma) Kısa günler 1.5 saat
30	0	Teneffüs ve sûd (Nehari öğrenci toplanır ve yoklama edilir.)
	1	Birinci ders
30	0	Teneffüs
	1	İkinci ders
30	1	Namaz ve taam ve teneffüs
	1	Üçüncü ders
30	0	Teneffüs
	1	Dördüncü ders
30	0	Namaz ve teneffüs (Nehari öğrenci evlerine gider)
30	1	Müzâkere
15	1	Namaz ve taam ve teneffüs
	2	Gece müzâkeresi (Gece uzunluğunda 3 saat olup bu süreden sonra yatsı namazı kılıp yatışa geçilir.)

Nehari İdadilerde okul zevalden dört saat önce açılır.

²⁸³ Zeval: Güneş'in başucunda bulunması, öğle vakti. Devellioğlu, a.g.s., s. 1422.

²⁸⁴ Cevad, a.g.e., s. 349.

Tablo 3.5: Nehari İdadilerde Zaman Çizelgesi

Dakika	Saat	
30	1	Sabah müzâkeresi ve yoklama
15	0	Teneffüs (Teneffüs saatleri yazın yarım saat olabilir.)
	1	Birinci ders
15	0	Teneffüs
	1	İkinci ders
30	1	Namaz
	1	Üçüncü ders
30	0	Teneffüs
	1	Dördüncü ders

3.3. DERSLERDE OKUTULAN KİTAPLAR

Elimizdeki belgeye göre idadilerde 4. 5. 6. ve 7. sınıflarda okutulan dersleri ve bu derslerde hangi kitapların kullanıldığını ve kitapların yazarları ile kitapların fiyatını gösteren bir tablo hazırlandığını görüyoruz. Tablomuzda yazarlar dışında diğer bilgileri aşağıda tabloda görebiliriz.

Tablo 3.6: Mekteb-i İdadiye Mahsus Ders Kitaplarının İsmi ve Fiyat Cetveli²⁸⁵.

4. Sınıf			
Dersler	Kitabın adı	Fiyatı (Para- Kuruş)	
Ulum-ı Diniye	Derikta Şerhi	20	1
Ulum-ı Diniye	Mevaid-i Enam	20	1
Arabî	Almeşzab		2
Lisan-ı Osmanî	Fenni İnşa	4	4
Lisan-ı Osmanî	Kıraat	20	3
Farisi	Gülistan	20	1
Fransızca	Teşhil El Lisan	10	2
Fransızca	Lektüre		3
Fransızca	Hüsnü Hat Defteri		1
Hesap	Ameli ve Nazari İlmi Hesap		5
Usul Defteri	Usul Defteri		4
Hendese	Talim Hendese	20	2
Coğrafya	Coğrafyayı Umumi		8
Tarih	Muhtasar-ı Tarih Umumi	ücretsiz	
Malumat-ı Nafia	Malumat-ı Nafia		9
Resim	Resim Kitabı		6

²⁸⁵ BOA, MF. MKT., 22/411.

Tablo 3.6: (devam) Mekteb-i İdadiye Mahsus Ders Kitaplarının İsmi ve Fiyat Cetveli

5.Sınıf			
Dersler	Kitabın adı	Fiyatı (Para- Kuruş)	
Ulum-1 Diniyye	Mecmua-i Zehadiye		4
Arabî	Nahv Cümlesi	15	
Arabî	Mantıktan İşagocu Risalesi	10	
Lisan-1 Osmanî	Fenni İnşa		4
Lisan-1 Osmanî	Kıraat		4
Fransızca	Teşhil El Lisan	30	1
Fransızca	Lecture		3
Hesap	Amali ve Nazari İlmi Hesap		5
Cebir	İlmi Cebir		6
Hendese	Tali, m Hendese	10	3
Coğrafya	Coğrafyayı Umumi		5
Tarih	Muhtasar-1 Tarih Umumi	ücretsiz	
Hıfzıssihha	Hıfzıssihha		9

6. Sınıf			
Dersler	Kitabın adı	Fiyatı (Para- Kuruş)	
Ulum-1 Diniyye	Mecmua-i Zehdiye		4
Lisan-1 Osmanî	Osmanlı Edebiyatı	20	5
Fransızca	Gramer		5
Fransızca	Livre Dor	20	2
Kavanin	Telhis Hukuk Mevzu		5
İlmi Servet	Muhtasar İlmi Servet		-
İlmi Ahlak	İlmi Ahlak		2
Cebir	İlmi Cebir		6
Hendese	Talim Hendese		4
Hikmet-i Tabiiye	Muhtasar-1 Hikmet-i Tabiiyye		9
Kimya	Kimyayı Gayrı Uzvi		14
Mevalid	Tarih-i Tabii	20	9
Coğrafya	Coğrafyayı Osmanî	20	9
Tarih	Tarih-i Devlet-i Aliye Osmaniye	20	7

Tablo 3.6: (devam) Mekteb-i İdadiye Mahsus Ders Kitaplarının İsmi ve Fiyat Cetveli

7. Sınıf			
Dersler	Kitabın adı	Fiyatı (Para- Kuruş)	
Ulum-ı Diniyye	Mecmua-i Zehdiye		2
Lisan-ı Osmanî	Osmanlı Edebiyatı	20	5
Fransızca	Gramer		5
Fransızca	Livre Dor	10	4
Kavanin	Telhis Hukuk Mevzu		5
İlmi Servet	Muhtasar İlmi Servet	-	
Ahlak	İlmi Ahlak		2
Müsellesat	Tatbikatlı Müsellasat Müsteviye	20	2
Kozmoğrafya	Kozmoğrafya	20	7
Makine	Fenni Mehanik		6
Hikmet-i Tabiiyye	Muhtasar-ı Hikmet-i Tabiiyye		9
Kimya	Kimyayı Uzvi		12
Mevalid	Tarih-i Tabii	20	9
Coğrafya	Coğrafyayı Umran		12
Tarih	Tarih-i Devlet-i Aliye Osmaniye		9

3.4. ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLER TARAFINDAN YAZILAN KİTAPLAR

Manisa İdadisi'ndeki öğretmenler ve talebeler tarafından çeşitli konularla ilgili kitaplar telif veya tercüme eserler yazdıkları olmuştur. Öğretmen ve öğrenciler hazırladıkları bu çalışmalarını bastırmak ve yayınlamak istemişlerdir. Bu amaçla çalışmalarının değerlendirilip, yayınlanması hususunda Aydın Valiliğinden izin talep ettiklerini görmekteyiz²⁸⁶. Bunlardan Manisa İdadi Mektebi öğrencilerinden Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Cavit Paşa'nın oğlu Ferit Bey Fransızcadan **“Mehasin-i Ahlak”**²⁸⁷ adlı kitabı Türkçeye tercüme etmiş ve bunun basılması için izin istemiş. Belgeden kitabın yazarının da mektep talebesi olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla kitabın hem yazarı ve hem de çevireni talebe olduğu gerekçesiyle kitabın basılmasına müsaade edilmemiştir. Çünkü bununla ilgili 29 Nisan 1895 tarihine ait padişah iradesi vardır.²⁸⁸

Manisa İdadisi Müdürü Ali İrfan Efendi tarafından **“Medhal-i Mantık”**²⁸⁹ isimli kitap hazırlanmıştır. Kitabın basılmasına izin verilerek 13 Eylül 1897 tarihinde Aydın Vilayetinden Maarif Nezareti'ne gönderilen yazı ile “Medhal-i Mantık” isimli risaleden 5 nüsha gönderilmesi ve kaç tane basıldığı ile ilgili bilgi verilmesi

²⁸⁶ BOA, MF. MKT., 260/36.

²⁸⁷ “Mehasin-i Ahlak” (güzel ahlak), Yeğin, a.g.s., s. 373.

²⁸⁸ BOA, MF. MKT., 260/36.

²⁸⁹ “Medhal-i Mantık” (mantığa giriş) Yeğin, a.g.s., s. 394.

istenmektedir.²⁹⁰ Buradan anlaşıldığına göre okul müdürü Ali İrfan Bey'in idareciliği yanında mantık ile ilgili kitap yayınladığı ve mantık ilmine önem verildiği görülmektedir. Bunların yanında Ali İrfan Efendi **“El-Mülahas yahud Teshil-i Tahsil-i Arabî” ile “Mükemmel Nahv-ı Fransevi”** adlı kitapların basım ve yayımına ruhsat verilmesini istemiştir. Adı geçen üç kitap incelenmiştir. “Muhtasar Hıfzıssıhha ve Hadi-i İdame-i Hayat-ı Beşer”²⁹¹ kitabının incelenmek üzere Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne gönderildiğini görmekteyiz²⁹².

Manisa İdadisi muallimlerinden olan İsmail Hakkı Efendi **“Fezailü Hademeti'l-Iyal ve Tercüme-i Vesaya-yı Nebi li Ali ibn-i Ebi Talib”**²⁹³ adlı kitaplarının basım ve neşri için ruhsat verilmesini talep etmiş. Fakat kitaplardaki hatalar yüzünden kitapların basımına izin verilmediği 9 Haziran 1898 tarihli belgeden anlaşılmaktadır²⁹⁴.

3.5. OKUTULMASI YASAKLANAN KİTAPLAR

Farsça olan **“Gülistan”** adlı kitap daha önce mekteplerde okutulurken 31 Aralık 1905 tarihli belgeye göre okutulması yasaklandığı için Manisa İdadisi ders programından çıkarılmıştır. Belgede hangi gerekçe ile yasaklandığı hakkında bilgi bulunmamaktadır²⁹⁵. Önemli yer edinen bu eser Fars edebiyatının önemli isimlerinden olan Sadi Şirazi tarafından 13.yüzyılda mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. “Bostan ve Gülistan” adıyla değişik dillere tercüme edilmiştir. Osmanlı Medreselerinde okutulan bu eser, ahlaki ve eğitici mesajlar içermesinden dolayı Türk eğitim tarihinde önemli bir yer edinmiştir²⁹⁶. Gülistan okullarda Farsçanın kolay öğrenilmesi amacıyla ders gereci olarak kullanılmıştır. II. Abdülhamid döneminde bu amaçla Cafer Tayyar bin Ahmet

²⁹⁰ BOA, MF. MKT., 372/55.

²⁹¹ “El-Mülahas yahud Teshil-i Tahsil-i Arabî” ile “Mükemmel Nahv-ı Fransevi”(Özetlenmiş veya Kolay Arapça Öğrenimi ve Kurallarıyla Mükemmel Fransızca), “Muhtasar Hıfzıssıhha ve Hadi-i İdame-i Hayat-ı Beşer” (Sihhati Korumak ve İnsan Hayatını Devam Ettirmesi) a.g.e., s. 480-722-526-450.

²⁹²BOA, MF. MKT., 412/11.

²⁹³ “Fezailü Hademeti'l-Iyal ve Tercüme-i Vesaya-yı Nebi li Ali ibn-i Ebi Talib” (Faziletli Hizmetler ve Ebu Talip'in Oğlu Ali'den Öğütler) Yeğin, a.g.s., s .15, 183, 763.

²⁹⁴ BOA, MF. MKT., 399/24.

²⁹⁵ BOA, MF. MKT., 903/1.

²⁹⁶ Hatice Kayhan - Fatoş Sılman, “Sadî Şirazî'nin Bostan Ve Gülistan Eserlerinin Yönetimsel Açıdan İncelenmesi”, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/6, Ankara 2017, s. 535.

Salim tarafından hazırlanan “Zübde-i Gülistan” ve “Rehber-i Gülistan” adlı kitaplar bastırılmıştır²⁹⁷.

Sa’di-i Şirazi tarafından kaleme alınan “Bostan” 655/1257 yılında Atabek Ebu Bekir Zengi’ye takdim edilmiştir. “Gülistan” 1258 yılında yazılmıştır²⁹⁸. “Bostan”, bir önsözden ve on ayrı bölümden oluşmaktadır. Adalet, ihsan, aşk, tevâzu, rıza, kanaat, terbiye, şükür, tövbe, münacat bölümlerinden oluşan eser kapanış bölümüyle sona erer. “Gülistan” ise 8 bölümden oluşmaktadır. Bu eserde Allah’a yalvarma ve Hz. Muhammed’e övgü, idarecilerin tavrı, derviş ahlâkı, kanaat ve yetinmenin erdemleri, susmanın faydaları, aşk ve gençlik, güçsüzlük ve ihtiyarlık, eğitim ve öğretim ve sohbetin kurallarını konu alan sekiz ayrı bölümden oluşmaktadır²⁹⁹. Mekteplerde dini ve mistik konularda “Gülistan” kitabından seçilen parçalar okutulurdu. 1875 yıllarına ait bir yazarın anısına göre rüştiyelerde üçüncü ve dördüncü senelerde ise dört bab okutulurdu. Özellikle aşk ve gençlik bölümünde yasaklama getirdiklerini ifade etmektedir³⁰⁰.

Gülistan adlı Farsça eser içerik olarak ahlaki bir eser olduğundan dolayı Türk eğitim tarihi açısından önemlidir.1928 yılına kadar okullarda Farsça öğretimi için ders kitabı olarak okutulmuştur³⁰¹.

3.6. İDADİLERE GİRİŞ ŞARTLARI

Talebelerin idadi mekteplerine giriş şartları 1898 tarihli talimatnamede şu şekilde izah edildiğini görmekteyiz. Yedi senelik idadilerin ilk üç senesi rüştiye derecesindedir. Buradan mezun olan bir öğrenci yedi yıllık idadinin birinci sınıfına alınır. Beş senelik idadiden mezun olan talebeler şهادetnameleri ile yedi yıllık idadilerin altıncı senelerine ve İstanbul idadilerinin üçüncü senesine kabul edilir³⁰². Beş senelik idadi mekteplerinin ilk üç senesi rüştiye derecesinde olup diğer iki senesi idadi ise de, bu tür mekteplerde beşinci seneyi bitiren talebeye şهادetname yalnız iki senenin

²⁹⁷ Oğuz Ergene, “Sibicabi'nin Gülistan Çevirisi” , Çukurova Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Prof.Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Adana 2012, s. 635.

²⁹⁸ Hatice Kayhan - Fatoş Silman, a.g.m., s. 539.

²⁹⁹ Ahmet Zeki Güven, “Gülistan Ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6, Ankara 2014, s. 508.

³⁰⁰ Akyüz, a.g.e., s. 115.

³⁰¹ Güven, a.g.m., s. 509.

³⁰² Yücel, a.g.e., s. 103-104.

tahsili kaydedilirdi. Ayrıca mektebi rüştiye ile idadilerin rüştiye kısımlarından şahadetname alanlar imtihansız dördüncü seneye kayıt yaptırabilirlerdi³⁰³.

İdadi mekteplerinde okumak isteyenler aşı kâğıdı, sağlık raporu, Osmanlı tezkiresi (Nüfus kâğıdı), bitirdikleri okulun diplomasıyla başvurabilirler Kayıt yaptıracak öğrenci on beş yaşını geçmemiş olması gerekmektedir. Maarif vergisi veren gayrimüslim çocuklar da idadilere kayıt yaptırabilirler³⁰⁴.

Parasız alınan yatılı talebenin miktarı, toplam yatılı talebenin 1/3'ünü geçmemesi gerekiyordu. Mektebin ücreti on iki Osmanlı lirasıdır. Ücret üç taksitte ödenir. Gündüzlü talebe öğle yemeğini okulda yemek isterse ayda elli kuruş ödeyecekti. Belli sürede ücretini ödeyemeyen öğrenci okulu terk eder veya gündüzlü devam edecek olursa verdiği taksitler geri ödenmezdi. Fakir öğrencilerden okul ücreti alınmazdı³⁰⁵.

3.7. ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN DİSİPLİNİ

3.7.1. Mükâfat ve Cezalar

Okula devam eden, terbiyeli ve çalışkan öğrencilere bu özelliklerinden dolayı “Aferin”, “Tahsin”, “İmtiyaz” adıyla üç türlü mükâfat verilirdi. Bu mükâfat belgeleri matbu olurdu. Üzerinde talebenin adı yazar ve hangi nedenle bu belgeyi aldığı öğretmeni tarafından yazılır ve imzalanırdı³⁰⁶.

Ödül kâğıtları önem derecesine göre farklı renklerde bulunurdu. Bu ödül kâğıtları Aferin, Tahsin ve Tahsinname, imtiyaz, Levha-i iftihar, Mükâfat gibi belgelerden oluşmakta idi. Üç mükâfat alan talebe memur tarafından bütün öğrencilerin önünde talebeyi övücü sözler söylerdi. Bu mükâfat belgesini alan öğrencinin sağ kolunun üzerinde sarı şerit bulunurdu³⁰⁷.

İdadilerde öğrencinin işlediği suça göre gittikçe ağırlaşan cezalar bulunmakta idi. Devamsızlık, derslere çalışmamak, okul içi ve dışında terbiye sınırlarına aşmak gibi davranış sergileyen öğrencilere şu cezalar uygulanıyordu: Tenbih ve Tekdir. Bu ikisi

³⁰³ Salman, a.g.t., s. 28.

³⁰⁴ Kodaman, a.g.e., s. 127.

³⁰⁵ Salman, a.g.t., s. 28-29.

³⁰⁶ Cevad, a.g.e., s. 334.

³⁰⁷ Sefa Salih Aydemir, “Antalya İdadisi”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 2, Adıyaman 2009, s. 41.

müdürler tarafından öğrenciye uyarı mahiyetinde idi. Bunların dışında Nişane-i tevbih, Tevkif, İzinsizlik, Tekdir-i Aleni, İhrac-ı Muvakkat, İhrac-ı Katî³⁰⁸. İhraç cezaları dışında diğer suçlar bazen affa uğrayabiliyordu. Ancak öğrencinin aldığı ödül belgeleri geri alınıp öğrenciler önünde yırtılması ile gerçekleşiyordu. Öğrencinin işlediği suça göre ihtar ve tenbih bir aferin, tevkif cezası bir Tahsin veya dört aferin belgesinin geri alınıp iptal edilmesi ile gerçekleşiyordu³⁰⁹.

1894 tarihli talimatnameye göre 60. maddeye göre öğrenci disiplin cezaları ve uygulanışı şu şekilde belirtilmiştir:

Nişane-i Tevbih derslerine devam etmeyen, muayyen saatlerde özürsüz okulda bulunmayanlara uygulanan cezadır. Bu cezayı alan öğrencin cezayı almayı hak ettiğine dair sınıf defterinde isminin yanına işaret konurdu. Tevkif cezası alan öğrenciye dinlenme ve teneffüs zamanlarında bir saat kadar yazı yazdırılırdı. İzinsizlik cezası alan eğer leyli (yatılı) öğrenci ise hafta sonu evine gidemezdi. Nehari (gündüzlü) talebe ise bakılan bir yerde bir gün boyunca her teneffüs ayakta bekletilirdi. Tekdir-i aleni cezası, ceza alan öğrencinin eğitim heyeti ile öğrenci huzurunda açık olarak gerekli sebepler raporu okunarak olay genel sicile işlenirdi. İhrac-ı muvakkat cezası alan öğrenci bir haftadan fazla olmamak kaydıyla ailesinin yanına gönderilirdi³¹⁰. İhrac-ı Kati cezası alan öğrenci iki yıl sınıfı geçememek, bir yıl içinde iki defa ihrac-ı Muvakkat cezası almak, okul düzenini bozmak, amir ve öğretmenlerine karşı gelmek, amir ve öğretmenlerine küfretmek ve şiddet eğilimi göstermek, namus, adaba aykırı davranma ve cinayet gibi suçlardan verilen cezadır³¹¹.

Manisa İdadisi'nde 9 Nisan 1893 yılında okulda disiplin konusunda sıkıntılar yaşandığını görülüyor. Okul disiplininden ve düzenin sağlanmasından müdür yanında mubassırların da yer aldığını daha önceki belgelerden anlıyoruz. Bu konuyla ilgili sıkıntılar gözlemlenerek şu şekilde dile getirilmiştir. Manisa Mekteb-i İdadisi'nde bulunan mubassırın görevini tam olarak yerine getiremediği öğrencilere gerekli durumlarda bile uyarıda bulunmaktan çekindiği görülmüştür. Hatta Midilli müdürü Hamit Bey duruma hâkim olmak için okula gittiğinde vaziyetin pek de iç açıcı

³⁰⁸ Cevad, a.g.e., s. 334.

³⁰⁹ Akyüz ,a.g.e., s. 234-235.

³¹⁰ Yücel, a.g.e., s. 131.

³¹¹ Kamil Uygun, Karesi İdadisi ve Sultanisi, Yüksek Lisans Tezi, A.K.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 66.

olmadığını bildirmiştir. Etraftan da aynı konuda sıkıntılar gelmiştir. Okulda disiplinden okul müdürünün sorumlu olduğu belirtilerek okul müdürü yanında bir de muavin makamında bulunan mubassırların okulda disiplini daha iyi sağlayacağı düşünülerek uygun olanlardan birinin tayin edilmesi istenmiştir³¹².

3.7.2. İdare ve Öğretmenler Arasında Meydana Gelen Vakalar

Mekteb-i İdadide öğrenci olayları dışında idareci ile öğretmenler arasında vuku bulan tatsız olayların da yaşandığını görüyoruz. 28 Şubat 1901 tarihli belgeye göre idadide şöyle bir hadise cereyan ediyor: Okul müdürü Halil Efendi, Ulum-ı Diniye ve Türkçe muallimi Feyzullah Efendi hakkında görevini suiistimal ettiği gerekçesi ile maarife şikâyet ediyor ve hakkında tahkikat yapılmasını talep ediyor.

Feyzullah Efendi 15 gün önce 1. ve 2. talebelerini Ulum-ı Diniye ve Türkçe derslerinden imtihan yapar. Feyzullah Efendi imtihan cetvellerini ve evraklarını okul müdürü Halil Efendi'ye teslim eder. Müdür sınav evraklarını incelediğinde soruları yeterli görmez ve imtihanın yeniden yapılmasını ister. Bunun için öğretmenlerden İsmail Efendi'yi görevlendirir. Bunu haber alan Feyzullah Efendi derste öğrencilere “ Ben sizin imtihanınızı yaptım. Müdür sizi tekrar sınav yapmak istiyor. Kesinlikle sınav olmayınız” der. Bunun üzerine öğrenciler tahtaya “ Biz imtihan olduk. Bir daha imtihanı kabul etmeyiz.” İbaresini yazarlar. Durumu öğrenen Halil Efendi öğrencilerin tahtaya yazıyı Feyzullah Efendi'nin teşviki ile yazdıklarını söyler. Aynı zamanda öğrencilerden müderris Cevdet Efendi'nin oğlu Kemal Efendi'yi müdürün olmadığı bir sırada odasından evrak aldırılmaya teşvik ettiğini ifade eder. Bu gerekçelerle Feyzullah Efendi'nin memuriyetinde daha fazla kalmaması gerektiğini ifade eder. Feyzullah Efendi tüm uyarılara rağmen vazifesine devam eder. Müdürün talimatıyla hizmetliler kendisini dersten çıkarmışlardır. 40 öğrencinin durumdan etkilenip Feyzullah Efendi ile birlikte okulu terk etmesi ihtimaline karşılık Feyzullah Efendi'nin idadide çalışması münasip görülmemiştir. Bu gerekçe ile Feyzullah Efendi'nin Mekri rüştiyesi³¹³ muallim-i evvelliğine naklinin uygun olacağı belirtilmiştir. Gelişmeler neticesinde okul

³¹² BOA ,MF.TLY., 21/118.

³¹³ Mekri (Fethiye) kazası, Menteşe Sancağı'na bağlıdır. Serdal Soyuer, “XX. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağının İdari ve Nüfus”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt: 1, S: 3, İzmir 2006, s. 111.

müdürü Halil Efendi de suçlu bulunmuştur. Okulu iyi idare edemediği bu sebeple Manisa idadisinin ıslaha ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir.

Okulda yaşanan bu hadise neticesinde 5 Mart 1901 tarihli belgeye göre Halil Efendi Feyzullah Efendi'nin 6 aydan beri okulda sıkıntı yarattığını ifade ediyor. Öğrencileri de olumsuz etkilediğini dile getirerek mevzuat gereği görevine son verildiğini belirtiyor. Bu nedenle maarif müdüriyetine gerekli şikâyeti yaptığını söylüyor. Maarif müdürü yapılan şikâyet üzerine Manisa'ya gelerek soruşturma başlatıyor. Neticede Feyzullah Efendi'nin okulda kalmasının uygun olmadığı gerekçesi ile Mekri kazası rüştiyesine nakline karar veriliyor. Ancak Halil Efendi, Feyzullah Efendi'nin 40-50 kadar öğrenci üzerinde tesiri olduğunu belirterek onları evine topladığını ve bazı evraklara mühür batırdığını ifade diyor. Hatta birkaç kişinin mutasarrıfa gidip yaptıkları açıklamalar neticesinde Feyzullah Efendi hakkında olumlu karar çıkmıştır. Halil Efendi bu durum karşısında Feyzullah Efendi'nin mağdur hale düşürülmüş gibi bir izlenim yaratıldığını söyleyerek durumun acayip bir hale getirildiğini ifade ediyor.

Olayın bu şekilde sonuçlanması ve Halil Efendi'nin de suçlu bulunması neticesinde Halil Bey kendisini şu şekilde savunuyor: Uzun zamandan beri leyli ve nehari okullarda ve birçok görevlerde bulunduğunu ifade ediyor. Bu süre içerisinde iyi hizmetlerde bulunduğunu söylüyor. Ayrıca iyi derecede İngilizce bildiğini belirterek Kıbrıs idadisine tayin edilmesini talep ediyor³¹⁴.

Okul müdürü Halil Efendi kötü idaresinden dolayı görevinden el çektirilmiştir. Halil Efendi yerine vekâleten önce (mekteb-i mülkiye mezunu) Cemal Bey tayin edilmiştir. 6 Şubat 1901 tarihinde yapılan yazışmaya göre müdürlük görevi için iyi idare edebilecek birisinin tayin edilmesi talep edilmiştir. Bu talep yerinde bulunmuş İzmir İdadisinden Rauf Efendi 7 Nisan 1901 tarihinde Manisa idadisine atanmıştır³¹⁵.

³¹⁴ BOA, MF.MKT., 561/9, lef-12, lef-19.

³¹⁵ BOA, MF.MKT., 561/9, lef-5, 9, 15.

3.8. SINAV SİSTEMİ

3.8.1. İmtihanlar

İdadi mekteplerinde sınavlar İmtihan-ı Hususi ve İmtihan-ı Umumi ve olmak üzere ikiye ayrılıyordu.

İmtihan-ı Hususi: Üçer ay ara ile iki imtihandan oluşur. İmtihanlar yazılı olup bir hafta içinde icra edilir³¹⁶. Bu imtihan ders öğretmeni tarafından yapılır³¹⁷.

İmtihan-ı Umumi: Sene sonunda idarenin belirlediği ve ders öğretmeni dışında mümeyyizler vasıtasıyla yapılan imtihandır. Talebeye on gün önceden sınav tarihi duyurulur. Öğrenciler sınava hazırlanır. Öğrencinin aldığı not asla değiştirilemezdi³¹⁸.

İmtihan-ı Umumide üst sınıfa geçmek isteyen bir öğrencinin her dersten en az dört alması gerekiyordu. Not ortalaması ise beş olmalıydı. Şehadetname alabilmek için not ortalaması ise altı olmalıydı. Not ortalamasının beş ve üzeri durumunda talebenin eğer iki dersten notu dörtten az ise sene sonu iki dersten imtihan edilirdi. İmtihan neticesinde talebe başarısız olunca sınıfta bırakılırdı³¹⁹.

İmtihanlar neticesinde öğrencilerin başarısına göre verilen notlar şu şekildedir³²⁰.

Tablo 3.7: İmtihanlar Neticesinde Öğrencilerin Başarısına Göre Verilen Notlar

9-10	Aliyyülâlâ (Pekiye)
8	Âlâ (iyi)
6-7	Karib-i Âlâ (iyiye yakın)
5	Vasat (orta)
4	Karib-i Vasat (Ortaya yakın)
3	Zayıf
1-2	Edna (Pek Zayıf)

Leyli ve nehari mektep talebeleri belirli günlerde imtihanlara gelmez iseler o imtihandan kalmış sayılacak. Ancak hastalık gibi mazereti var ise bu talebeler imtihanlara alınabilecek. Mazeret gösteremeyenler imtihandan kalmış sayılıyordu. Özü

³¹⁶ Cevad, a.g.e., s. 336.

³¹⁷ Akyüz, a.g.e., s. 236.

³¹⁸ Sefa Salih Aydemir, a.g.m., s. 41.

³¹⁹ Salman, a.g.t., s. 30.

³²⁰ Akyüz, a.g.e., s. 236.

olan talebe sene başında imtihana girebilecek aksi takdirde bir üst sınıfa geçemezdi. Ders yılı içerisinde devam müddetinin yarısından fazla mektebe gelmeyen öğrenci sınavlara kabul edilmezdi³²¹.

3.8.2. Okulların Çalışma Süreleri ve Tatil Düzeni

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre okulların kapanması ağustosun birinde başlayıp yirmi ikisine kadar sürüyordu. Dersler temmuz ayında bitmiş oluyordu. On beş günlük bir müzakereden sonra temmuzun sonuna kadar imtihanlar (1-15 arası müzakere, 15-31 arası imtihanlar) yapılıyordu. Sınavlardan sonra okul kapanıyor ve 23 Ağustos'ta okullar açılıyordu. Müslüman okullar Ramazan ayının 3. haftası sonuna ve Şevval ayının ilk haftası sonuna kadar 15 gün tatil ediliyordu. Ayrıca okullar kurban bayramı münasebetiyle bir hafta daha tatil edildiği gibi kandil günleri ve cuma günleri de tatil sayılıyordu. Gayrimüslim okulları ise kendi inançları gereği özel günleri ve bayramlarında tatil ediliyordu. Tüm okullar ise padişahın tahta çıkışı ve doğum günü münasebetiyle tatil ediliyordu³²².

İmtihanlar ile ilgili 1 Haziran 1893 tarihli belgeye göre idadilerde imtihanların bir önceki sene de olduğu gibi, Haziran'ın 15'inde başlayıp Temmuz'un 15'inde bittiğini ve İmtihanlardan sonra idadinin tatile girip Ağustos'un 15'inde açıldığını görüyoruz³²³.

3.8.3. İmtihan Cetvelleri

Manisa Mekteb-i İdadisi'nin 1303-1304 (1888-1889) eğitim-öğretim yılında yapılan imtihan çizelgesi aşağıda verilmiştir.

³²¹ Mahmud Cevad, a.g.e., s.338-339.

³²² Mahmud Cevad, a.g.e., s.300.

³²³ BOA, MF.MKT., 170/29.

Tablo 3.8: İdadinin 1303-1304 Sene-i Tedriyesi 1. Sınıfının İmtihan-ı Umumi Cetveli

No	İsim	Arabî	Farisi	Lisan-ı Osmanî	Hesap	Hendese	Tarih-i Osmanî	Coğrafya	Fransızca	Resim	Hüsnü Hat	Yekûn
86	Mehmet Efendi	10	10	10	10	10	10	10	5	7	10	92
31	İbrahim Efendi	10	10	10	8	9	10	7	8	10	8	90
52	İbrahim Efendi	9	9	10	7	8	10	5	8	10	8	84
41	Edhem Efendi	8	10	10	8	7	10	7	5	9	7	81
93	Ahmet Efendi	10	7	10	7	9	7	8	5	6	8	77
55	İsmet Efendi	8	9	7	7	3	7	5	5	9	7	77
90	Ali Bayram Efendi	10	8	10	4	7	6	5	4	5	8	67
60	Abdurrahman Efendi	9	6	10	5	8	4	5	4	6	7	64
57	Mustafa Efendi	7	6	8	5	7	7	4	5	5	7	61
91	Ahmet Efendi	3	4	6	3	2	4	4	0	7	7	

Tablo 3.9: İdadinin 1303-1304 Sene-i Tedriyesi 2. Sınıfının İmtihan Umumi Cetveli

No	İsim	Hayvanat	Tarih-i Umumi	Coğrafya	Hesap	Hendese	Lisan-ı Arabî	Lisan-ı Farisi	Lisan-ı Osmanî	Fransızca	Resim	Yekûn
79	Hüsameddin Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	8	9	97
2	Haim Efendi	10	10	10	8	10	10	9	10	10	10	97
18	Mehmet Efendi	8	9	8	8	8	10	10	9	9	8	87
23	Ahmet Efendi	8	9	8	8	8	9	9	9	6	10	84
6	İsmail Efendi	7	8	8	8	5	10	10	10	10	8	84
15	Neşet Efendi	4	9	9	6	9	10	10	10	7	9	83
16	Niyazi Efendi	7	9	9	6	4	10	9	10	8	8	80
10	Manok Efendi	6	8	8	6	4	9	7	10	8	10	74
19	Hasan Efendi	5	7	6	6	6	9	10	9	8	8	74
1	Faik Efendi	5	9	8	5	3	10	10	10	5	7	72
5	Mustafa Efendi	6	6	6	7	5	7	8	9	9	5	68
32	Arif Efendi	3	8	8	3	5	9	9	9	6	5	65
20	Mehmet Efendi	3	6	5	5	3	9	9	9	10	6	65
24	Galip Efendi	0	5	4	3	2	5	6	9	4	5	
4	Ahmet Efendi	0	5	4	5	2	7	8	9	7	8	

Tablo 3.10: İdadinin 1303-1304 Sene-i Tedriyesi 3. Sınıfının İmtihan Umumi Cetveli

No	İsim	Tarih-i Umumi	Nebat	Hikmet-i Tabiiyye	Lisan-ı Arabî	Lisan-ı Osmanî	Hendese	Hesap	Fransızca	Coğrafya	Tabakat-ı Arz	Resim	Yekû
81	Ahmet İhsan Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	110
82	Abdullah Ali Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9	109
62	Halil Efendi	10	8	10	10	10	5	10	10	10	10	10	103
63	Hasan Efendi	5	10	10	10	10	4	10	8	8	8	10	93
67	Murat Efendi	7	7	8	9	10	4	10	10	6	8	10	89
76	Hasan Efendi	7	8	10	10	10	6	10	7	6	10	6	89
77	İbrahim Efendi	6	7	7	9	8	4	10	6	5	8	8	78
80	Abdullah Efendi	6	0	0	7	7	3	8	5	5	7	8	

1303-1304 eğitim-öğretim döneminde 4 sınıf bulunmakta olup, bu sınıflarda eğitim gören öğrenci sayısı 41'e çıkmıştır. Bunlardan 4. sınıf talebesi 7 ve 3. sınıf talebesi 15'dir. Peyderpey gelecekler hariç olmak üzere 2. sınıf 15, 1. sınıf ise 4 talebeden oluşmaktadır³²⁴.

3.9. DEVAM –DEVAMSIZLIK

Okula devamın önemi göz önünde bulundurulduğunda leyli ve nehari öğrencinin okula devamı şu şekilde belirlenmiştir. Leyli talebe tatil günleri dışında okulda bulunmaları gerekmektedir. Okuldan ayrılmaları ve evlerine gitmeleri durumunda öğrenci velisi mektep idaresine ilmühaber kâğıdı getirdiği takdirde izin verilirdi. Nehari talebe ise tatil günleri dışında okuldan ayrılmaları okul idaresinin iznine bağlıydı³²⁵. Leyli ve nehari talebe tatil günleri dışında okula gelmedi ise velileri tarafından hasta veya bir özrü olduğuna dair idareye ilmühaber getirmeleri gerekiyordu. Ancak bu durumda şüpheli bir durumla karşılanırsa idare gereğini yapardı. Ders yılı içerisinde derslerinden üçte bir devamsızlığı bulunan öğrenci, sebep beyan etse de devamsızlıktan sınıfta bırakılırdı.³²⁶

³²⁴ BOA, MF. TLY., 1/96.

³²⁵ Cevad, a.g.e., s. 344.

³²⁶ Salman, a.g.t., s. 38.

Manisa İdadisi'nde 18 Şubat 1890 tarihli belgeye göre mektebe mazeretsiz üç ay devam etmeyen öğrenciler hakkında gerekli işlemin yapılması istenmektedir. Ayrıca 3 ay boyunca devamsızlık yapan öğrencilerin kayıtlarının silinmesini ve devamsızlık yapan öğrencilerin listesinin maarife bildirilmesi gerektiği belirtilmiştir³²⁷. Aşağıda verilen cetvelleri incelediğimizde devam- devamsızlık defterlerinin tutularak okula devamın önemi vurgulanmıştır.

Tablo 3.11: İdadinin 3 Şubat 1892 Tarihli Kayıt Defteri³²⁸

1. Sene Şakirdanı Bakayası 22 Teşrinisani 1307 (4 Aralık 1891)

Kayıt No	İsim	Tarih
106	Mehmet Efendi	1305
120	Mehmet Efendi	1305
131	İzzet Efendi	1306
139	Hacı Ömer Efendi	1306
150	Rasim Efendi	1306
168	Ali Rıza Efendi	1306
171	Tevfik Efendi	1306
172	Hasan Efendi	1306
174	Malik Efendi	1306
194	Şerif Mehmet Efendi	1306
196	Tevfik Efendi	1306
199	Mehmet Efendi	1306
200	Arif Efendi	1306
210	Mustafa Efendi	1306
217	Agâh Efendi	1307
219	Halit Efendi	1307
220	Bahaeddin Efendi	1307
221	Raşit Efendi	1307
223	Mustafa Efendi	1307
224	Mustafa	1307
225	Ziya Efendi	1307
226	İzzet Efendi	1307
227	Mustafa Efendi	1307
229	Ali Efendi	1307
230	Nikol Efendi	1307
231	Sütiro Efendi	1307
232	Vangel Efendi	1307
233	Hacı İlyâ Efendi	1307
236	Bahor Efendi	1307
239	Hafız Emin Efendi	1307
241	Sami Efendi	1307
232	Cemil Efendi	1307
245	Mehmet Nuri Efendi	1307
246	Mustafa Efendi	1307
267	Ömer Efendi	1307
248	İbrahim Efendi	1307
249	Halit Efendi	1307

³²⁷ BOA, MF. TLY., 5/127, 5/132.

³²⁸ BOA, MF.TLY., 6/62.

Tablo 3.11: (devam) İdadinin 3 Şubat 1892 Tarihli Kayıt Defteri

250	Mehmet Efendi	1307
251	Ahmet Efendi	1307
252	Mehmet Ali Efendi	1307
253	Nuri Efendi	1307
254	Cemil Efendi	1307
255	Kamil Efendi	1307
256	Avni Efendi	1307
257	Latif Efendi	1307
258	Ahmet Efendi	1307
259	Mehmet Efendi	1307
161	Neşhet Raşit	1306
260	Ahmet Efendi	1307
261	Mustafa Efendi	1307
262	İsmail Efendi	1307
263	Ahmet Efendi	1307
264	Hasan Efendi	1307
243	Ali Ramiz Efendi	1307
134	Mehmet Efendi Efendi	1306 1aydan beri devam etmiyor
146	Tahsin Efendi	1306
195	Yakub Efendi	1306
143	Mustafa Ali Efendi	1306
144	Mehmet Efendi	1306 3aydan beri devam etmiyor
116	Ali Efendi	1306
117	Mehmet Efendi	1306
133	Mustafa Efendi	1306
198	Sami Efendi	1306
152	Cemil Efendi	1306
204	Ethem Efendi	1306
207	Kamil Efendi	1306
211	İbrahim Efendi	1306 3aydan beri devam etmiyor
178	Mehmet Efendi	1306
216	İsmail Efendi	1307
218	Abdullah Efendi	1307

2. Sene Şakirdanı Bakayası

Kayıt No	İsim	Tarih
113	Harun Efendi	1306
114	Mehmet Efendi	1306
118	Şevki Efendi	1306
119	Habip Efendi	1306
130	Mehmet Efendi	1306
135	Ali Efendi	1306
136	Hamit Efendi Efendi	1306
122	Mehmet Ali Efendi	1306
138	Latif Efendi	1306
147	Ahmet Efendi	1306
148	Arif Efendi	1306
149	Süreyya Efendi	1306
154	Ali Efendi	1306

Tablo 3.11: (devam) İdadinin 3 Şubat 1892 Tarihli Kayıt Defteri

156	Şemseddin Efendi	1306
162	Mehmet Emin Efendi	1306
145	Hamdi Efendi	1306
165	Şerif Ali Efendi	1306
182	Eşref Efendi	1306
189	Mustafa Efendi	1306
197	Vahib Efendi	1306
201	Hasan Efendi	1306
203	Mehmet Efendi	1306
213	Mehmet Efendi	1306
222	Kazım Efendi	1307
228	Hristaki Efendi	1307
234	Hristo Efendi Efendi	1307
235	Hadi Efendi	1307
240	Mustafa Efendi	1307
265	Ferit Velid Efendi	1307
212	Vasfi Efendi	1302 2 aydan beri devam etmiyor.
123	Muharrem Efendi	1306 2 aydan beri devam etmiyor.

3. Sene Şakirdanı Bakayası.

Kayıt No	İsim	Tarih
105	Kiryakos Efendi	1304
91	Ahmet Efendi	1304
110	İsmet Efendi	1304 3 aydan beri devam etmiyor.
111	Cemil Efendi	1306
112	İrfan Efendi	1306
115	Ömer Efendi	1306
121	Ahmet Efendi	1306
124	Hayreddin Efendi	1306
126	Kenan	1306
159	İsmail Efendi	1306
163	Hayreddin Efendi	1306
179	Hasan Fehmi Efendi	1306
180	Halil Efendi	1306
237	Faik Efendi	1307

4. Sene Şakirdanı Bakayası.

Kayıt No	İsim	Tarih
86	Fevzi Efendi	1303
57	Mustafa Efendi	1302
4	Ahmet Efendi	1302
48	Mahir Efendi	1302
55	İsmet Efendi	1302

5. Sene Şakirdanı Bakayası.

Kayıt No	İsim	Tarih
15	Neşet Efendi	1302

Tablo 3.12: Manisa İdadisi'nden Şehadetname Alan ve Geçen Sene Terfi-i Sınıf Eden ve Sınıfta Kalanlar ile Bu Sene Kayıt Olunan Efendilerin ve Memurin ve Muallimin Mektebin Miktar ve Esamiyesini Mabeyn Defteri³²⁹

Talebinin Miktarı	Terfi Sınıf Edenlerin Derecatı			Sınıfta Kalan	Bu Sene Kayıt Olunan	Esami, Sınıf	1306Senesinde Şehadetname Alan	Mektebin Tarihi Küşadı	Mülahazat
	Aliyelala	Ala	Garibel ala						
76	-	1	-	-	75	1.sene	5	1302	123 neferin 27'si mektebi terk edip elyevm mektepte 96 nefer mevcuttur.
31	1	1	3	1	25	2.sene			
5	1	-	-	-	4	3.sene			
6	-	3	2	1	-	4.sene			
5	2	2	1	-	-	5.sene			
123	4	7	6	2	104	Yekun	5		

Tablo 3.13: 17 Şubat 1895 Tarihli Belgeye Göre Manisa İdadisi'nden Yıllara Göre Mezun Olan Öğrenci Sayısı

<p>1308: 1 1309: 6 1310: 3 mezun olarak şehadetname almışlardır³³⁰.</p>
---

³²⁹ Aydın Vilayet Salnamesi, 1308, s. 262.

³³⁰ BOA, MF. MKT., 249/ 16, lef-3, lef-17.

Tablo 3.14: Vilayet-i Şahanedeki Nehari Mekteb-i İdadiye (Manisa İdadisi'nin Yıllara Göre Öğrenci Sayısı)³³¹

1310-1311 Sene-i sabıkadan müdür ve talebe			1310-1311 Dersiyesi nihayetine kadar duhul edenler			1310-1311 Dersiyesi nihayetine kadar lasebep maktebi terk edenler			1310-1311 Bil imtihan şahadetname ahz edenler			1311-1312 sene-i dersiyesine deveran kalanlar		
Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn
89	5	94	25	9	49	27	1	28	9	0	9	78	8	86
Memur ve muallim 15			Mektebin Tarih-i Küşadı 1302											

Tablo 3.15: Vilayet-i Şahanedeki Nehari Mekteb-i İdadiye (Manisa İdadisi'nin Yıllara Göre Öğrenci Sayısı)³³²

1311-1312 Sene-i sabıkadan müdür ve talebe			1311-1312 Dersiyesi nihayetine kadar duhul edenler			1311-1312 Dersiyesi nihayetine kadar lasebep maktebi terk edenler			1311-1312 Bil imtihan şahadetname ahz edenler			1312-1313 Sene-i dersiyesine devren kalanlar		
Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn	Müslim	Gayri Müslim	Yekûn
78	8	86	34	3	37	53	3	56	7	1	8	52	7	59
Memur ve muallim 8			Mektebin Tarihi Küşadı 1302											

29 Kasım 1907 tarihli belgeye göre idadinin öğrenci sayısı aşağıda tabloda verilmiştir³³³.

³³¹ Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi İstatistiki (1310-1311), Dersaadet, T.y., s. 26.

³³² Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi İstatistikî (1311-1312), Darülhilafetül Aliyye Matbaa-i Amire, 1318, s. 26.

³³³ BOA, MF. MKT., 1051 /39, lef1-1.

Tablo 3.16: Manisa İdadisi'ne Devam Eden Talebenin Sayısı (1323 Senesine Ait)

1.sene	75
2.sene	66
3.sene	29
4.sene	37
5.sene	25
Toplam	232

Yukarıdaki tabloya baktığımızda Manisa İdadi Mektebinde talebe sayısı 232'dir. Bu kadar talebenin zabtının zor olduğu ve bir mubassırın yetişemeyeceği belirtiliyor. Bunun için Darülmualimin-i Âliye mezunu olup aynı zamanda ahlaken takdir gören Halil Efendi'nin belli miktar maaşla müdür muavinliğine getirilmesi isteniyor. Konuyla ilgili 3 Aralık 1907 tarihinde yazışma yapılıyor. Böylece öğrencilerin daha rahat kontrol edilmesi düşünülüyor³³⁴.

³³⁴ BOA, MF. MKT., 1051 /39, lef 2-1.

3.9.1. Manisa İdadisi İdare Heyeti ve Öğrencilerin Devam-Devamsızlık Cetveli

Tablo 3.17: Manisa İdadisi'nde 1307 Senesi Eylül, Ekim, Kasım Aylarına Ait İdare Heyetinin ve Sınıfların Devam-Devamsızlık Cetveli³³⁵

İsim	Bir Hafta Zarfında Kaç Defa Olduğu	Eylül		Teşrinievvel (Ekim)		Teşrinisani (Kasım)	
		Devam	Terk	Devam	Terk	Devam	Terk
Müdür	-	26	-	26	-	26	-
Kimya Muallimi	4	16	-	16	-	16	-
Hendese Muallimi	8	32	-	32	-	32	-
Arabî Muallimi	10	40	-	40	-	40	-
Lisan-I Osmanî Muallimi	8	32	-	32	-	32	-
Farisi Muallimi	3	12	-	12	-	12	-
Hat Muallimi	1	4	-	4	-	4	-
Lisan-I Fransevi Muallimi	10	40	-	40	-	40	-
Tarih Muallimi	8	32	-	32	-	22	-
İlmi Servet Muallimi	2	8	-	8	-	8	-
Cerr-i Eskal	2	8	-	8	-	8	-
Hesap Muallimi	5	20	-	19	1	20	-
Coğrafya Muallimi	5	20	-	19	1	20	-
Hıfzı Sıhhat Muallimi	1	4	-	4	-	4	-
Hikmet-İ Tabiye Muallimi	4	16	-	16	-	16	-
Tarih-ı Tabii Muallimi	4	16	-	16	-	16	-
Tabakat-ul-Arz Muallimi	1	4	-	4	-	4	-
Heyet Muallimi	2	8	-	8	-	8	-
Müsellesat Muallimi	2	8	-	8	-	8	-
Cebir Muallimi	2	8	-	8	-	8	-
Kavanin-i Mülkiye Muallimi	2	8	-	8	-	8	-
Kavanin-i Hususiye Muallimi	2	8	-	8	-	8	-
Resim Muallimi	5	20	-	20	-	20	-
Mubassır-ı Evvel	-	26	-	27	-	26	-
Mubassır-ı Sani	-	26	-	27	-	26	-
Hizmetçi	-	Tam	-	Tam	-	Tam	-
Diğer	-	Tam	-	Tam	-	Tam	-

5. Sınıf Şakirdani

Kayıt No	İsim	Pederinin Adı	Eylül		Ekim		Kasım	
			Devam	Terk	Devam	Terk	Devam	Terk
15	Neşet Efendi	Hafız Mehmet Efendi	24	2	27	-	23	3

³³⁵ BOA, MF. TLY., 4/147.

Tablo 3.17: (devam) Manisa İdadisi'nde 1307 Senesi Eylül, Ekim, Kasım Aylarına Ait İdare Heyetinin ve Sınıfların Devam-Devamsızlık Cetveli

4. Sınıf Şakirdanı

Kayıt No	İsim	Pederinin Adı	Eylül		Ekim		Kasım	
			Devam	Terk	Devam	Terk	Devam	Terk
86	Mehmet Fevzi Efendi	Mehmet Efendi	18	8 mazareti var	27	-	26	-
57	Mustafa Efendi	Musa Bey	26	-	27	-	25	1
4	Ahmet Efendi	Halil Efendi	26	-	25	2	26	-
48	Mahir Efendi	Osman Efendi	26	-	27	-	26	-
55	İsmet Efendi	Abdullah Efendi	24	2	25	2	26	-

3. Sınıf Şakirdanı

Kayıt No	İsim	Pederinin Adı	Eylül		Ekim		Kasım	
			Devam	Terk	Devam	Terk	Devam	Terk
179	Hasan Fehmi Efendi	Hacı Mustafa Efendi	26	-	27	-	26	-
180	Halil Efendi	Hacı Mustafa Ağa	20	6 mazereti var	27	-	26	-
121	Ahmet Efendi	Abdullah Efendi	26	-	27	-	26	-
111	Cemil Efendi	Sadık Ağa	20	6 mazereti var	27	-	26	-
237	Faik Efendi	Ahmet Ağa	26	-	26	1	26	-
159	İsmail Efendi	Ali Efendi	21	5	26	1	26	-
112	Arif Efendi	Ali Efendi	26	-	27	-	26	-
124	Hayrettin Efendi	Ömer Efendi	19	7	27	-	24	2 mazereti var
126	Kenan Efendi	Sadullah Efendi	26	-	27	-	26	-
163	Hayrettin Efendi	Raşit Ağa	26	2	27	-	26	-
91	Ahmet Efendi	Hacı Şerif Efendi	24	24	15	12	-	26
105	Kiryakos Efendi	Anikis Yasi Efendi	2	-	25	2	-	26
115	Ömer Efendi	Mustafa Ağa	26	26	20	7	21	5
125	Ali Efendi	Şakir Ağa	2	24	-	27	-	26
110	Esat Efendi	Necip Ağa	15	11	-	27	-	21

Tablo 3.17: (devam) Manisa İdadisi'nde 1307 Senesi Eylül, Ekim, Kasım Aylarına Ait İdare Heyetinin ve Sınıfların Devam-Devamsızlık Cetveli

2. Sınıf Şakirdanı

Kayıt No	İsim	Pederinin Adı	Eylül		Ekim		Kasım	
			Devam	Terk	Devam	Terk	Devam	Terk
122	Mehmet Ali Efendi		26	-	27	-	26	-
201	Hasan efendi		26	-	25	2	23	3
135	Ali efendi		26	-	27	-	23	-
189	Mustafa Efendi		26	-	27	-	26	-
136	Ahmet Efendi		26	-	23	4	24	2
113	Harun Efendi		-	26	15	12	16	10
154	Ali efendi		26	-	20	7	19	7
114	Mehmet Efendi		26	10	27	-	18	8
182	Eşref Efendi		26	-	27	-	26	-
138	Latif Efendi		26	-	24	3	25	1
118	Şevki Efendi		26	-	27	-	26	-
156	Şemseddin Efendi		20	6	27	-	23	3
203	Mehmet Efendi		18	8	24	3	26	0
197	Vehbi Efendi		26	0	27	-	23	3
145	Hamdi Efendi		-	26	20	7	26	0
119	Cemil Efendi		20	6	27	-	24	2
130	Mehmet Efendi		16	10	22	5	21	5
213	Mehmet Efendi		19	7	26	1	20	6
148	Arif Efendi		18	8	20	7	26	-
165	Şerif Ali Efendi		20	6	22	5	26	-
149	Süreyya Efendi		15	11	2	25	8	18
162	Mehmet Emin Efendi		11	-	27	-	26	
228	Hırstaki Efendi		20	-	24	7	22	4
222	Kazım Efendi		26	-	27	-	26	-
234	Hırsto Efendi		19	-	23	4	23	3
235	Hadi Efendi		19	-	27	-	26	-

Tablo 3.17: (devam) Manisa İdadisi'nde 1307 Senesi Eylül, Ekim, Kasım Aylarına Ait İdare Heyetinin ve Sınıfların Devam-Devamsızlık Cetveli

147	Ahmet Efendi		17	9	27	-	26	-
240	Mustafa Efendi		-	-	18	-	26	-
265	Feridun Efendi			-	-	-	24	-
212	Vasfi Efendi		1	25	-	27	-	26
123	Muharrem Efendi		2	24	-	27	-	26

1. Sınıf Şakirdanı (7 Kanun-ı evvel 1307- (19 Aralık 1891)

Kayıt No	İsim	Pederinin Adı	Eylül		Ekim		Kasım	
			Devam	Terk	Devam	Terk	Devam	Terk
168	Ali Rıza Efendi		22	4	26	1	26	-
199	Mehmet Efendi		26	-	26	1	26	-
150	Rasim Efendi		23	3	23	4	26	-
196	Tevfik Efendi		24	2	26	1	26	-
171	Tevfik Efendi		10	16	24	3	26	-
174	Malik Efendi		20	6	22	5	25	1
194	Şerif Mehmet Efendi		26	-	27	-	26	-
120	Mehmet Efendi		20	6	24	3	24	2
131	İzzet Efendi		22	26	15	12	26	-
139	Hacı Ömer Efendi		23	4	27	-	23	3
200	Arif Efendi		20	3	27	-	26	-
106	Mehmet Efendi		26	6	27	-	26	-
210	Mustafa Efendi		26	-	22	5	21	5
217	Agâh Efendi		26	26	20	7	26	-
219	Halit Efendi		26	-	27	-	26	-
220	Bahaeddin Efendi		26	-	27	-	26	-
221	Raşit Efendi		26	-	22	5	24	2
223	Mustafa Efendi		26	-	26	1	26	
224	Mustafa Efendi		26	-	23	4	26	-
225	Ziya Efendi		26	-	26	1	26	
226	İzzet Efendi		22	4	25	2	23	3
227	Mustafa Efendi		26	-	27	-	26	-
230	Nikos Efendi		19	-	24	3	22	4
229	Ali Efendi		21	-	27	-	26	-
231	Sütiro Efendi		19	-	24	3	22	4

Tablo 3.17: (devam) Manisa İdadisi'nde 1307 Senesi Eylül, Ekim, Kasım Aylarına Ait İdare Heyetinin ve Sınıfların Devam-Devamsızlık Cetveli

232	Vangel Efendi		19	-	24	3	22	4
233	Hacı İlyâ		19	-	24	3	22	4
236	Bahor Efendi		19	-	25	2	22	4
239	Emin Efendi		4		26	1	26	-
241	Sami Efendi		4		26	1	26	-
242	Cemal Efendi		4		27	-	26	-
243	Ali Ramiz Efendi		2		27	-	26	-
245	Mehmet Nuri Efendi		-	-	3	-	26	-
246	Mustafa Efendi		-	-	3	-	26	-
247	Ömer Efendi		-	-	3	-	26	-
248	İbrahim Efendi		-	-	3	-	26	-
249	Halit Efendi		-	-	3	-	26	-
250	Mehmet Efendi		-	-	1	-	26	-
251	Ahmet Efendi		-	-	1	-	26	-
252	Mehmet Ali Efendi		-	-	1	-	26	-
253	Nuri Efendi		-	-	1	-	26	-
254	Cemal Efendi		-	-	1	-	26	-
255	Kemal Efendi		-	-	1	-	26	-
256	Avni Efendi		-	-	1	-	26	-
257	Mustafa Efendi		-	-	1	-	24	2
258	Ahmet Efendi		-	-	1	-	26	-
161	Mehmet Raşit Efendi		-	-	1	-	26	-
259	Mehmet Efendi		-	-	-	-	26	-
260	Ahmet Efendi		-	-	-	-	26	-
261	Ragıp Efendi		-	-	-	-	26	-
262	İsmail Efendi		-	-	-	-	26	-
263	Ahmet Efendi		-	-	-	-	26	-
264	Hasan Efendi		-	-	-	-	23	-
172	Hasan Efendi		-	-	-	-	23	-
266	İbrahim Efendi		-	-	-	-	23	-
134	Mehmet Efendi		15	11	3	24	-	26
146	Tahsin Efendi		2	24	-	27	-	26
195	Yakup Efendi		-	26	-	11	-	26

Tablo 3.17: (devam) Manisa İdadisi'nde 1307 Senesi Eylül, Ekim, Kasım Aylarına Ait İdare Heyetinin ve Sınıfların Devam-Devamsızlık Cetveli

143	Mustafa Ali Efendi		-	26	-	11	-	26
144	Mehmet Efendi		-	26	-	11	-	26
116	Ali Efendi		-	26	-	11	-	26
117	Mehmet Efendi		-	26	-	11	-	26
133	Mustafa Efendi		-	26	-	11	-	26
152	Cemil Efendi		-	26	-	11	-	26
198	Sami Efendi		-	26	-	27	-	26
204	Ehram Efendi		-	26	-	27	-	26
207	Kamil Efendi		-	26	-	27	-	26
211	İbrahim Efendi		-	26	-	27	-	26
177	Vehbi Efendi		-	26	-	27	-	26
178	Mehmet Efendi		-	26	-	27	-	26
216	İsmail Efendi		-	26	-	27	-	26
218	Abdullah Efendi		-	26	-	27	-	26

Osmanlı maarif tarihinde teftiş kavramı ilk defa rüştiyelerin açılması ile ilgili 1838 yılında tasarı ile ortaya çıkmıştır. 1838'de Meclis-i Umur-ı Nafia'nın kurulmasıyla eğitim işlerinin düzenlenmesi ile ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Buna göre "Sıbyan ve mahalle mekteplerinin durumlarının incelenmesi için müfettişler tarafından denetlenmesi" belirtilmiştir³³⁶. 1847 yılında yayınlanan sıbyan okulları öğretmenleri ile ilgili talimatnamede okulu teftiş ve öğretmenlere yol gösterecek bir memurdan bahsedilerek bu görevliye "muin" adı verilmiştir³³⁷. Ancak bir yıl sonra muinliğin gerekli görülmediği gerekçesi ile kaldırıldığı belirtilse de 1869 "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" yayınlanıncaya kadar teftiş işleri "muin" adı verilen görevlilerin sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir³³⁸. 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi'nde eğitim için zorunlu olan ve okulları devamlı denetleyecek bir teftiş kurulunun yokluğunun sakıncalı doğurduğu belirtilerek teftişin önemi vurgulanıyor. 1875 yılına ait nizamnamede eğitim işlerinin denetlenmesinde rehberlik ön plana çıkmıştır. II.

³³⁶ Nurhayat Çelebi - H. Tezer Asan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitimde Denetim Anlayışı (1923-1946)", Uluslararası Sosyal Bilgiler Dergisi, S: 27, İstanbul 2016, s. 20.

³³⁷ Kodaman, a.g.e., s. 49.

³³⁸ Hasan Yıldız, "Tanzimat'tan Günümüze Maarif Müfettişliği İle İlgili Düzenlemeler Bağlamında Etik İlkeler", Türkiyat Mecmuası, C: 24, İstanbul 2014, s. 267.

Abdülhamid döneminde teftiş kurulları oluşturulmuştur³³⁹. 1876 yılında Maarif Meclisi'nin talimatı teftiş ile ilgili en eski belge niteliğindedir. Talimatnamede kimlerin teftiş için görevlendirileceği, haftada bir defa şu konularda teftiş edilmesi gerekiyordu. Bu konular: Öğrenci ve idari personelin okula devamları, öğrencilerin eğitim durumu, öğrencilerin terbiyesi, öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri gibi konulardı³⁴⁰.

28 Teşrinisani 1306 (10 Aralık 1890) tarihinde Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Cavit Paşa³⁴¹ tarafından Manisa İdadisi teftiş edilmiştir. Teftiş raporuna göre mutasarrıfın durumdan çok da memnun olmadığını görmekteyiz. Mutasarrıf Cavit Paşa raporunda şu tespitlerde bulunmuştur:

- Mektep inşaatı süreci nasılsa şu andaki genel durumun da pek farklı olmadığını belirtiyor.

- Mektepte 40-50 kadar talebe olduğunu ve bunların iptidai mekteplerinden toplandığını belirterek okuma yazma konusunda sıkıntılar yaşandığını ifade etmiştir. Öyle ki talebeler ellerine verilen kâğıdı okuyamamışlardır. Devletin eğitim için bu kadar para harcamasına rağmen böyle bir başarısızlık karşısında üzüntü duyduğunu ifade ediyor.

- Okul müdürü ile görüşen mutasarrıf dâhili nizamnamenin olmadığını öğrenmiş ve bu nizamnamenin diğer olmayan idadilere de gönderilmesini istemiştir³⁴².

3.10. İDADİDE FAKİR ÖĞRENCİLERE YARDIM

Manisa Mutasarrıflığı idadideki fakir öğrencilere 20 kat elbise diktirip bağışlamıştır. Manisa idadi müdürlüğünce mutasarrıflığa yapılan yardımlardan dolayı 12 Teşrinisani 1306 (24 Kasım 1890) tarihinde teşekkür yazısı yazılmıştır³⁴³. Bu dönemde okul müdürünün Ata Bey, Mutasarrıfın Cavit Paşa olduğunu görmekteyiz³⁴⁴.

³³⁹ Nurhayat Çelebi - H. Tezer Asan, a.g.m., s. 20.

³⁴⁰ Akyüz, a.g.e., s. 192.

³⁴¹ Aydın Vilayet Salnamesi, 1306, s. 156.

³⁴² BOA, MF. MKT., 123/138.

³⁴³ BOA, MF. MKT., 123/57.

³⁴⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1306, s. 160-156.

3.11. OKULLAR ARASINDA YARDIMLAŞMA

9 Mart 1908 yılında yapılan yazışmaya göre okullar arasında ihtiyaca göre yardımlaşmanın yapıldığını görüyoruz. Bu durumu destekleyen bir örneğe rastlıyoruz. Şöyle ki, İzmir Mekteb-i İdadisi Edebiyat dersi Mekteb-i Mülkiye mezunu Veli Efendi'ye, birinci sınıf Türkçe dersi bahsi geçen Mektep Kâtibi Hatem Süleyman Efendi'ye verilmiştir. Türkçe muallimliğinden 70 kuruş, Edebiyat muallimliğinden 120 kuruş tasarruf edilmiştir. Tasarruf edilen 190 kuruşun Manisa Mekteb-i İdadisi müdür muavini Hulusi Efendi uhdesine tahsis edilmiştir³⁴⁵.

3.12. MANİSA SULTANİSİ

1868 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile açılması planlanan³⁴⁶ sultanilerin ilki 1 Eylül 1868'de açılan Galatasaray Sultanisi'dir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde sultanilerin ülke genelinde yayılması ve bu okulların açılma esasları belirtilmişti. Vilayet merkezlerinde açılması planlanan bu okulların yaygınlaşması istenilen seviyede olmadı. Ancak sultaniler ülke genelinde II. Meşrutiyet'ten sonra yayılmaya başlamıştır. Taşra idadileri üzerinde de düzenlemeye gidilerek bazı idadiler sultaniye dönüştürülmüştür³⁴⁷. Bir kısım vilayetlerde birinci devre üç, ikinci devre de üç sınıflı olmak kaydıyla altı senelik sultaniler açıldı. Bu okullara altı senelik ilk mektepten mezun olanlar girebiliyordu. Böylece sultaniler on iki yıl oluyordu. 1912 yılında şube ayrımı olmadan açılan sultaniler 1913-1914 öğretim yılında yeniden düzenlendi. Yapılan düzenlemeye göre iptidai kısım beş, tali kısım ise yedi sınıftan oluşuyordu. Tali kısım birinci devre dört, ikinci devre üç sınıf olmak üzere ikiye ayrılıyordu. İkinci devre ise Fen ve Edebiyat şubelerinden oluşmakta idi³⁴⁸.

Sultanilerin öğrenim süresini daha net olarak şöyle gösterebiliriz:

³⁴⁵ BOA, MF. MKT., 1051 /39, lef-5-1, 2.

³⁴⁶ Akyüz, a.g.e., s. 273.

³⁴⁷ Aydemir, a.g.m., s. 44-45.

³⁴⁸ Yücel, a.g.e., s. 17.

Tablo 3.18: Sultanilerin Öğrenim Süresi

İptidai Kısım	Tali Kısım	
	Birinci Devre	İkinci Devre
1	6	10
2	7	11
3	8	12
4	9	Fen ve Edebiyat Şubesi
5		

Sultanilere 1922'den sonra lise denilmeye başlanmıştır³⁴⁹.

1913 ve 1915 yıllarında sultanilerde birinci devre, ikinci devrede okutulan ders programı şöyledir³⁵⁰:

Tablo 3.19: 1913 Yılında Sultanilerin Birinci Devre Ders Programı

DERSLER	6. YIL	7. YIL	8. YIL	9. YIL
Ulûmu Diniye	1	1	2	2
Lisanı Osmanî	5	5	4	4
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Malûmât-ı Tabiiye ve Sıhhiye	2	2	-	1
Hikmet-ı Tabiiye	-	-	2	2
Kimya	-	-	1	1
Hesap Ve Cebir	2	2	2	2
Usulü Defteri	-	-	-	1
Hendese	2	2	2	2
Resim ve Resim Hattı	2	2	2	2
Arabî	5	5	4	3
Farisi	-	-	1	1
Lisanı Ecnebi (Fransızca, İngilizce, Almanca)	5	5	4	4
Terbiye-İ Bedeniye	2	2	2	2
Gına (Müzik)	1	1	1	-
TOPLAM	30	30	30	30

³⁴⁹ Akyüz, a.g.e., s. 273.

³⁵⁰ Yücel, a.g.e., s. 151-155.

Tablo 3.20: 1913 Yılında Sultanilerin İkinci Devre Ders Programı

DERSLER	10.YIL		11.YIL		12. YIL	
	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat
Ulûmu Diniye	2	2	2	2	1	1
Lisani Osmanî	4	4	3	3	3	5
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Hayvanat	-	-	1	1	} 2	} 2
Nebatat	-	-	-	-		
İlmülarz	-	-	-	-		
Hıfzıssıhha	-	-	-	-	1	1
Hikmet-İ Tabiiye	2	2	2	2	2	-
Kimya	2	2	2	2	2	-
Cebir ve Hesab-ı Nazari	3	2	2	1	2	-
Müsellat-İ Müsteviye	-	-	2	1	-	-
Hendese	3	1	2	-	-	-
Kozmografya	-	-	-	-	2	2
Mihanik	-	-	-	-	2	-
Mantık ve Felsefe	-	-	1	1	1	2
Resim ve Resmi Hattı	2	1	1	1	1	1
Arabî	0	4	-	4	0	4
Farisi	0	1	-	1	0	2
Lisani Ecnebi	5	5	5	5	4	4
Terbiye-İ Bedeniye	2	2	2	2	2	2
Tatbikat-ı Fenniye	2	1	2	1	2	1
TOPLAM	30	30	30	30	30	30

Tablo 3.21: 1915 Yılında Sultanilerin Birinci Devre Ders Programı

DERSLER	6. YIL	7. YIL	8. YIL	9. YIL
Ulûmu Diniye	2	1	1	-
Siret-i Nebeviye	-	-	-	2
Lisani Osmanî	5	5	4	3
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Malûmat-ı Tabiiye ve Sıhhiye	2	2	-	1
Fizik	-	-	2	2
Kimya	-	-	1	1
Hesap ve Cebir	3	2	2	2
Usulü Defteri	-	-	-	1
Resimi Hattı ve Hendese	1	3	3	3
Arabî	5	5	5	4
Farisi	-	-	1	1
Lisani Ecnebi (Almanca, Fransızca, İngilizce)	5	5	4	4
Resim	1	1	1	1
Terbiye-İ Bedeniye	2	2	2	2
Gına (Müzik)	1	1	1	-
TOPLAM	30	30	30	30

Derslerin süresi birer saattir.

Tablo 3.22: 1915 Yılında Sultanilerin İkinci Devre Ders Programı

DERSLER	10.YIL		11.YIL		12. YIL	
	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat
Ulûm-u Diniye	2	2	2	2	1	1
Lisanı Osmanî	4	4	3	3	3	5
Tarih-i Kadim	-	1	-	1	-	1
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Hayvanat	-	-	2	2	-	-
Nebatat	-	-	-	-	2	2
İlmülarz	1	1	-	-	-	-
Hıfzıssihha	-	-	-	-	1	1
Fizik	2	2	2	2	2	2
Kimya	2	2	2	2	2	-
Cebir ve Hesabı Nazari	3	2	2	1	2	-
Müsellat-ı Müsteviye	-	-	1	1	-	-
Hendese ve Resimi Hattı	3	1	3	-	3	-
Kozmografya	-	-	-	-	2	2
Mihanik	-	-	-	-	2	-
Mantık ve Felsefe	-	-	1	1	2	2
Resim	1	1	1	1	-	-
Arabî	-	4	-	4	-	4
Farisi	-	1	-	1	-	2
Lisan-ı Ecnebi	5	5	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	1	1	1	1	1	1
Tatbikat-ı Fenniye	4	1	3	1	2	1
TOPLAM	31	31	31	31	31	31

Sultanilerin 1921’de Maarif Nezareti’nin kararıyla tekrar eğitim-öğretim süresi değiştirilmiştir. Buna göre sultanilerin süresi ilk sekiz yılı birinci devre, son üç yılı da ikinci devre olmak üzere on bir yıla indirilmiştir. 1923 yılında Birinci Heyet-i İlmiye’nin kararıyla sultanilerin adı değiştirilerek “Lise” denilmeye başlanmıştır. Liselerin öğrenim süresi on bir yıl olmuştur. Bunun dört senesi iptidai, dört senesi lise birinci devre, üç senesi de lise ikinci devre olarak kabul edilmiştir. İkinci devre ise fen ve edebiyat olarak ikiye ayrılmıştır³⁵¹.

Manisa İdadisi, sultani olmadan önce, üçü rüştiye ikisi idadi olmak üzere beş senelik sancak idadisi idi. 1916 yılında sancak idadileri sultaniye dönüştürüldü. Manisa İdadisi’nin sultani olması ile ilgili olarak 5 Eylül 1916 tarihli gazete haberi şöyledir:

³⁵¹ Yücel, a.g.e., s. 17-184.

Açılacak olan Manisa Sultanisi için vilayet tahsisatından alınacak gerekli malzemenin tedariki için pazarlık suretiyle satın alınması maarif müdüriyetinden talep edildi³⁵². Bu sürede Manisa İdadisi de sultani adını alarak bir devreli dokuz sınıflı sultani oldu.³⁵³ 1921-1922 öğretim yılı başlarında Manisa, Aydın, Ödemiş'te sultaniler kapatıldı. Bunun yerine beş yıllık idadiler açılmıştır. Bu sultanilerden Manisa Sultanisi binası 23 Ağustos 1921 -13 Eylül 1921 tarihleri arasında meydana gelen Sakarya Savaşı'ndan önce boşaltıldı. Sultani binası Yunan hastanesi haline getirildi³⁵⁴.

Manisa Sultanisi 1923 yılında lise adını alarak, bir devreli lise halinde eğitimine devam etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararıyla iki devreli liseler lise adıyla devam ederken bir devreli liseler ortaokul adını almıştır. Bu karar neticesinde bir devreli olan Manisa Lisesi "Manisa Ortaokulu" adını almıştır. 1924 yılında da leyli hale getirilmiştir³⁵⁵.

Ortaokula dönüştürülen idadi binası iki katlıydı. Bina bodrum üzerine yapılmıştı. Ortasında üstü açık bir avlu bulunuyordu. Açık koridorlar ile kapıları buraya açılan sınıflar vardı. Kuzey tarafı idare bölümüydü. Güney tarafında ise öğrencilerin kullandığı merdivenli bahçe kapıları vardı. Kışın sınıflar ayaklı mangalla ısıtılıyordu. Binanın bacası yoktu. Manisa dışında çevrede ortaokul olmadığı için bahçeye bina eklenerek okul yatılı hale getirilmişti. Ortaokulun bahçesinde öğrencilerin su içebileceği bir çeşme bulunuyordu. Ayrıca doğu tarafında bahçe duvarına bitişik kız ve erkek öğrencilerin kullanabileceği tuvaletler bulunuyordu. İdadi binası birçok öğrenci yetiştirdikten sonra yıkılarak yerini Şehitler Ortaokuluna bıraktı³⁵⁶.

Manisa Lisesi hakkında Tezcan Karadanışman şu bilgileri veriyor:

Manisa Ortaokulunun 1945 yılında liseye dönüştürüldüğünü ve lisenin hem yatılı hem de gündüzlü olduğunu belirtiyor. 1950 yılında gözlemlerine göre okulun büyük bir kapısı vardı. Merdivenleri mermer idi. Kapının girişinde sağında ve solunda birer oda vardı. Bu odalar müdür ve muavin odası idi. İki tarafta bulunan ahşap merdivenle üst kata çıkılıyordu. Binanın içinde iç avlu vardı. Avlunun içinde havuz

³⁵² Ahenk, 23.8.1332 (1916), s. 2.

³⁵³ Yücel, a.g.e., s. 623.

³⁵⁴ Kamil Su, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981 Ankara, s. 42-45.

³⁵⁵ Kamil Su, Manisa'lı Tarihçi M. Nuri Yörükoğlu, s. 15.

³⁵⁶ Nusret Köklü, "Orta Okul Yılları ve Akılda Kalanlar", Manisa Dergisi, c:13, Manisa, 1997. s. 5-7.

bulunuyordu. Yerlerde taş (kayrak taşı – tabii taş) döşeliydi. Batı ve doğu tarafında 3'er sınıf bulunuyordu. Tam karşıda güneyde iki oda vardı. Müzik odası ve piyano bulunuyordu. Üst katın planı alt katın planı gibiydi. Ancak üst kat yatakhane olarak kullanılmıştı. Güneydeki tarafta mescit vardı. Fakat burası yatakhane olarak kullanılıyordu. Koridorlar mermerle döşenmişti. Güney tarafında iki çıkış kapısı bulunuyordu. Okulun daha önce bir müştemilatı vardı. Ancak müştemilat zamanla yıkılmıştır.

Lise binası 1958 yılında yıkılıyor. Ancak okul yıkılmadan önce kuzeyden batıya doğru ek bina yapılıyor. Eğitim bu binada devam ediyor. Üst katta kütüphane bulunuyor. Daha sonra bu bina da yıkılıyor. Yeni bina inşa ediliyor. Şu anda Şehitler Ortaokulunun olduğu yerde eskiden idadi binası vardı. İdadi binası eski Saray-ı Amire arsası üzerine yapılmış ve 55 dönümlük bir arsaya sahipti³⁵⁷.

1922-1923 eğitim döneminde öğrenci listesi ve o dönemde okutulan dersler aşağıda verilmiştir³⁵⁸.

1338-1339 (1922-1923) SENESİ MANİSA İDADİSİ ÖĞRENCİ LİSTESİ

9. SINIF

1. Mehmet Ali Efendi	(okul no: 46)
2. Hafız Fikri Efendi	(okul no: 110)
3. Mehmet Rıza Efendi	(okul no: 116)
4. Mehmet Şerif Efendi	(okul no: 169)

OKUTULAN DERSLER:

Din, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Arabî, Farsî, Hendese, Resim-Hat, Cebir, Hikmet, Kimya, Neşri, Usul Defteri, Resim, Fransızca

³⁵⁷ Tezcan Karadaşman, 27.07.2018 tarihli Sözlü Mülakat, (Tezcan Karadaşman 1937 Manisa doğumlu, kendisi esnaftır. Ayrıca Mesir Derneği Başkanlığı yapmıştır. "Manisa Bizimdir" adlı kitabın yazarıdır.)

³⁵⁸ Manisa Lisesi Arşivi 1338-1339 (1922-1923) Senesi Manisa İdadisi Öğrenci Listesi.

8. SINIF

1. İsmet Sacit Efendi (okul no: 170)

OKUTULAN DERSLER:

Din, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Arabî, Farsî, Hendese ve Resim-Hat, Fransızca, Hikmet, Kimya, Hesap, Resim.

7. SINIF

1. Mehmet Naci Efendi (okul no: 5)

2. Mehmet Tefik Efendi (okul no: 15)

3. Hasan Efendi (okul no: 16)

4. Mehmet Ekrem Efendi (okul no: 17)

5. Mustafa Sacit Efendi (okul no: 41)

6. Ali Faiz Efendi (okul no: 83)

7. Mehmet Salim Efendi (okul no: 84)

8. Rıza Kemaleddin Efendi (okul no: 90)

9. Mehmet Nuri Efendi (okul no: 159)

10. Azat Efendi (okul no: 174)

OKUTULAN DERSLER:

Din, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Arabî, Hesap, Hendese ve Resim-Hat, Fransızca, Nebat, Tabakat Ve Hareket, Resim.

6. SINIF

1. Ahmet Şinasi Efendi (okul no: 2)

2. İsmail Hakkı Efendi (okul no: 7)

3. Şerif Hakkı Efendi (okul no: 12)

4. Ahmet Kamil Efendi (okul no: 80)

5. Sami Necati Efendi (okul no: 122)
 6. Ahmet Hamdi Efendi (okul no: 125)
 7. Mehmet Selahaddin Efendi (okul no: 145)

OKUTULAN DERSLER:

Din, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Arabî, Hesap, Hendese ve Resim-Hat, Fransızca, Hayvanat, Resim.

16 Cemaziyülevvel 1339 (26 Ocak 1921)

Müdür İsmail Hakkı Efendi

1339-1340 SENESİ (1923-1924) ÖĞRENCİ LİSTELERİ

8. SINIF

1. Mehmet Naci Efendi (okul no: 5)
 2. Mehmet Tevfik Efendi (okul no: 15)
 3. Hasan Efendi (okul no: 16)
 4. Mehmet Ekrem Efendi (okul no: 17)
 5. Niyazi Efendi (okul no: 83)
 6. Mehmet Salim Efendi (okul no: 84)
 7. İzzet Efendi (okul no: 174)
 8. Ulvi Efendi (okul no: 184)

OKUTULAN DERSLER:

Din, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Arabî, Hesap, Hendese, Resim-Hat, Fransızca, Hikmet, Kimya, Resim, Hüsnü Hat.

7. SINIF

1. Ahmet Şinasi Efendi (okul no: 2)
 2. İsmail Hakkı Efendi (okul no: 7)

3.Şerif Hulusi Efendi	(okul no: 12)
4.Ahmet Kamil Efendi	(okul no: 80)
5.Yahya Necati Efendi	(okul no: 122)
6.Mehmet Selahaddin Efendi	(okul no: 145)
7.Mahmut Efendi	(okul no: 168)

OKUTULAN DERSLER:

Din, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Arabî, Hesap, Hendese, Resim-Hat, Fransızca, Nebatat, Tabakat, Resim, Hüsnü Hat.

6. SINIF

1.Ahmet Sabri Efendi	(okul no: 8)
2.Ahmet Refik Efendi	(okul no: 14)
3.Fethi Efendi	(okul no: 18)
4.Ahmet Nadir	(okul no: 20)
5.Mehmet Ali	(okul no: 22)
6.Mehmet Tarık Efendi	(okul no: 23)
7. Mehmet Şakir Efendi	(okul no: 42)
8.Hasip Fazlı Efendi	(okul no: 57)
9.Mehmet Nusret Efendi	(okul no: 58)
10.Mustafa Niyazi Efendi	(okul no: 65)
11.Şükrü Cemal Efendi	(okul no: 74)
12.Hasan Basri Efendi	(okul no: 82)
13.Mehmet Efendi	(okul no: 158)
14.Mehmet Efendi	(okul no: 180)

OKUTULAN DERSLER:

Din, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Arabî, Hesap, Hendese, Resim-Hat, Fransızca, Hayvanat, Resim, Hüsnü hat.

Manisa Ortaokulu 1924 yılında leylî hale getirilmiştir. 1932-1933 eğitim-öğretim yılında 269 erkek, 56 kız öğrencisi bulunmaktadır. Bunlardan 4 kız ve 64 erkek öğrenci mezun olmuştur³⁵⁹.

Tablo 3.23: 1338-1339 (1922-1923) Ders Yılında Manisa Sultanisinde Öğrenci Mevcudu³⁶⁰

İptidai	Birinci devre	Yekûn
156	22	178

Tablo 3.24: 1339-1340 (1923-1924) Ders Yılında Manisa Lisesinde Öğrenci Mevcudu³⁶¹

Talebe			Memur ve muallimler						
İptidai kısım	Birinci devre		Genel Toplam: 216	Memurlar		İptidai kısım Muallimleri		Tali kısım Muallimleri	
Nehari	Meccani	Ücretli		Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil
187	13	16		2	1	6	-	10	1
Toplam:187		Toplam: 29		Genel Toplam:		Asil: 18		Vekil: 2	

1924 öğretim yılında Manisa Ortaokulu'nda 27 öğrenci vardır. Bunların 18'i ücretsiz, 9'u ise ücretlidir. Öğrencilerden 17'si hastadır. 15 öğrenci normal hasta olup, 2 öğrenci ise ağır hastadır. Okula devam etmeyen öğrenci iptidai kısmından 12, tali kısmından ise 6'dır. Muallimlerden 8'i asil, 2'si vekildir. Memurlardan ise 3'ü asildir. Manisa Ortaokulu devlet okuludur. Okul taştan yapılmış ve bina sağlamdır. Binanın kıymeti 60.000 liradır. Okulun bahçesi vardır. Genişliği (mesahası) 6000'dir³⁶².

1925- 1926 öğretim yılında okulun idare heyeti 5'tir. İdare heyetinin 4'ü asil, 1'i vekildir. Birinci Devre muallim sayısı 10'dur. Muallimlerin 8'i asil, 2'si vekildir. Bu dönemde (Birinci Devre) öğrenci mevcudu 76'dır. Bu öğrencilerin 10'u ücretsiz olup, 66'sı ücretlidir. İmtihandan önce talebe mevcudu 77'dir. İmtihana 76 öğrenci katılmış, 1 öğrenci ise katılmamıştır. Umumi imtihanda 43 öğrenci geçerken, 8 öğrenci ikmale kalmıştır. 13 öğrenci sınıfta kalmıştır. Başarısız olan 2 öğrenci ise okuldan ayrılmıştır.

³⁵⁹Yücel, a.g.e., s. 623.

³⁶⁰ Türk, a.g.m., s. 364.

³⁶¹ Maarif-i Umumiye Vekâleti İhsaiyat Mecmuası 1339-1340, Matbaa-i Amire, İstanbul 1927, s. 43.

³⁶² İhsaiyat Mecmuası 1340- 1341 (1924-1925), , Matbaa-i Amire, İstanbul 1340, s. 44, 45, 76.

İkmalde kalan 8 öğrenci barılı olup sınıfı geçmiştir. İmtihan ve ikmalde başarılı olup şehadetname alan öğrenci sayısı 10'dur. Bu öğrencilerden 8'i Aliyyülâlâ (Pekiyi), 2'si ise Âlâ (iyi) derecesiyle mezun olmuştur. Mektepte bulunan öğretmenlerden 4'ü Darülfünun, 1'i lise, 1'i orta, 3'ü ilk muallim, 1'i diğer alanlardan mezun olmuştur³⁶³.

Manisa İdadisi şu anda Manisa'da bulunan Şehitler Ortaokulu binasının bulunduğu yerde yapılmıştır³⁶⁴. Zamanla Manisa'da bir lisenin bulunmasının birçok açıdan faydalı olacağı düşünülmüş. Özellikle gençlerin sosyal ve kültürel gelişimine katkısı açısından önemli görülmüştür³⁶⁵. Daha sonra uzun uğraşlar neticesinde Manisa Ortaokulu 1945 yılında "Manisa Lisesi" ne dönüştürülmüştür³⁶⁶.

³⁶³ Maarif-i Umumiye Vekâleti İhsaiyat Mecmuası 1925-1926, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 38-49.

³⁶⁴ Su, a.g.e., s. 8.

³⁶⁵ Mustafa Dümer, "Ah, Bir Lise" Gediz, (Manisa Halkevi Aylık Dergisi), S. 1, Manisa 1937, s.1-2.

³⁶⁶ Necdet Bilgi, "Manisa Dergisi: Bizim Lise", Manisa Dergisi, Manisa 2002, s. 15.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda içinde bulunduğu şartlar gereği birçok alanda yenilik yapılmaya çalışıldı. Savaşlarda alınan yenilgiler ve bu yenilgilerin getirdiği sonuçlar devleti askeri alanda ıslahat yapmaya zorladı. Yenilik çalışmaları eğitim alanına da kaydı ve bu alanda köklü değişiklikler yapıldı. Askeri okulların önemi anlaşılmış ve diğer eğitim kurumları üzerinde de ciddi reformlar gerçekleştirilmişti.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla ülkede modernleşme çabaları kendisini eğitim alanında da göstermeye başladı. Bu durumda yeni okullar açılarak eğitim yeniden şekillendirildi. Bunun sonucu olarak rüştiye mektepleri yaygınlaştırıldı. Yeni usulde öğretim yapmak zorunlu oldu. Ayrıca yeni usulde eğitim verebilecek öğretmenlere ihtiyaç duyulunca da "Darümuallimîn" açıldı.

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile eğitim-öğretim programları belirlenerek okullarda uygulanmaya konuldu. Osmanlı Devleti değişen dünya koşulları ve içinde bulunduğu şartlar gereği toplumun eğitilmesinin önemli olduğu kanısında idi. Bu amaçla ayırım yapmaksızın herkesin kaynaşabileceği, toplumda birliği sağlayabileceği okullar açmayı planlamıştı. Bunlardan biri olan idadiler de aslında bu amaçla açılmıştı.

İdadiler, rüştiyelerin üzerinde öğretim yapabilecek ve böylece yükseköğrenime öğrenci hazırlayacaktı. "Hazırlamak" anlamına gelen idadilerin süresi üç yıl olacaktı. Rüştiyelerle birlikte beş sene olan idadiler ancak 1885 yılında Sait Paşa'nın girişimleriyle açılabilmişti. Öğrenim süresi vilayet merkezlerinde yedi yıl, sancak merkezlerinde ise beş yıl idi. Bu idadiler leylî (yatılı) ve nehari (gündüzlü) şeklinde ayrılıyordu. Bu okullar II. Abdülhamid döneminde yaygınlaştırılmıştır. Özellikle Sait Paşa'nın vilayet idadilerine mali kaynak bulması idadilerin sayısını artırdı. Ancak bütün bunlara rağmen alt yapının yetersizliği ve mali kaynakların kısıtlı olması idadilerin sayısını istenilen seviyeye ulaştırmamıştır.

Sadrızam Sait Paşa'nın girişimleriyle 1885'te vilayet merkezlerinde açılan ilk idadiler yanında sancaklarda da idadi yapımına başlanmıştır. Bunlar arasında yer alan Manisa İdadisi de ilk açılanlar arasında sayılabilir. Bu çerçevede Saruhan Sancağı Meclis İdaresinin vilayete takdim ettiği mazbataya göre padişah iradesi gereği maarife tahsis edilen yeni gelirlere Manisa'da bir idadi açılması kararlaştırılmıştır. İnşası

kararlaştırılan idadi için önceden Maarif Nezareti'nden gelen yazı üzerine Őhrin münasip bir yerinde güzel bir arsa tedarik ediliyor. Burada bir idadi yapılmasına 11 Aralık 1884 tarihinde karar veriliyor. Bunun üzerine 1885'te yapımına başlanılan idadi 1887 yılında eğitim-öğretime başlıyor. İlk başlarda az öğrenci ile öğretime başlayan idadinin zamanla öğrenci sayısı artıyor.

Manisa Őhrinin güzel bir mevkiinde yapılan idadinin yerinde önceden bir kasır bulunuyordu. İdadi binası yapılırken leyli (yatılı) olur düşüncesi ile yapıldığından üst katta yatakhane bulunuyordu. Ancak idadi maddi imansızlıklar nedeniyle leyli hale getirilememiş, gündüzlü eğitim vermeye devam etmiştir.

Manisa İdadisi çeşitli nedenlerle birçok tamirat geçirmiştir. Masraflı tamiratlar geçiren idadi binası uzun yıllar ayakta kalabilmiştir. Okulun öğretmen ve öğrenci profillerine baktığımızda iyi bir okul olduğunu söyleyebiliriz. İdare ve öğretmenler arasında bazen sıkıntılar olsa da bunların çözüldüğünü görüyoruz.

Okul idarecileri ve diğer personelden bazıları gerek inşaat ve gerekse tamirat süreci içerisinde usulsüzlükler nedeniyle soruşturma geçirmiştir. Öğretim kadrosu içerisinde iyi eğitim almış öğretmenlere rastlıyoruz. Öğretmenler ve öğrenciler içerisinde kitap yazarlar bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki zamanın Şartlarına göre iyi eğitilmiş, kendisini ifade edebilen öğretmen ve öğrencilerin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Manisa İdadisi açıldığından incelediğimiz dönem içerisinde sekiz on arası öğretmeni olmuştur. Tarih-i Osmanî, Tarih-i Umumi, Hesap ve Hendese, Arabî, Farisi ve Türkçe, Coğrafya-yı Osmanî, Umumi ve Sinaî, Kavanin Mülkiye, Cebir, Kimya, Resim, Fransızca, Tarih-i Tabii, Hikmet-i Tabiiye ve Tabakat'ül Arz okulda okutulan derslerdir. Zamanla değişen müfredat nedeniyle bazı derslerin çıkartılıp, başka derslerin okutulduğu olmuştur.

Manisa İdadisi'nde günümüzde olduğu gibi öğretmen ve özellikle öğrencilerin devam-devamsızlık cetvellerinin tutulması okula devamın önemini vurgulamaktadır.

Osmanlı eğitim reformları devam ederken 1916 yılında idadilerin yetersizliği düşünüldüğü "sultani" adı verilen okullar açılmıştı. Manisa İdadisi de bu yılda sultani olan okullardan birisidir. Okul üçü rüştiye ikisi idadi olmak üzere beş senelik sancak idadisi idi. 1916'da sultani adını alan olan Manisa İdadisi bir devreli dokuz sınıflı sultani oldu.

Manisa'nın işgali nedeniyle sultani binası Yunanlar tarafından hastane olarak kullanıldı. Bu nedenle eğitim-öğretim çok yeterli olamadı. Sultani 1923 yılında lise adını alarak bir devreli lise halinde öğretime devam etti. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararıyla ortaokul adını aldı. Okul 1945'te liseye dönüştürüldü. Bina 1958'de yıkıldı ve yerine yeni bir bina inşa edildi. Bu bina günümüzde "Şehitler Ortaokulu" olarak kullanılmaktadır. Manisa İdadisinin devamı diyebileceğimiz "Manisa Lisesi" eğitim-öğretimine devam etmektedir.

Manisa idadisi hakkında şimdiye kadar ciddi bir araştırma yapılmamış. Bu araştırmanın Manisa'nın eğitim tarihine önemli bir katkı sağlayacağını düşünüyorum.

EKLER

Ek 3- Manisa İdadisi (II. Abdülhamid Dönemi)

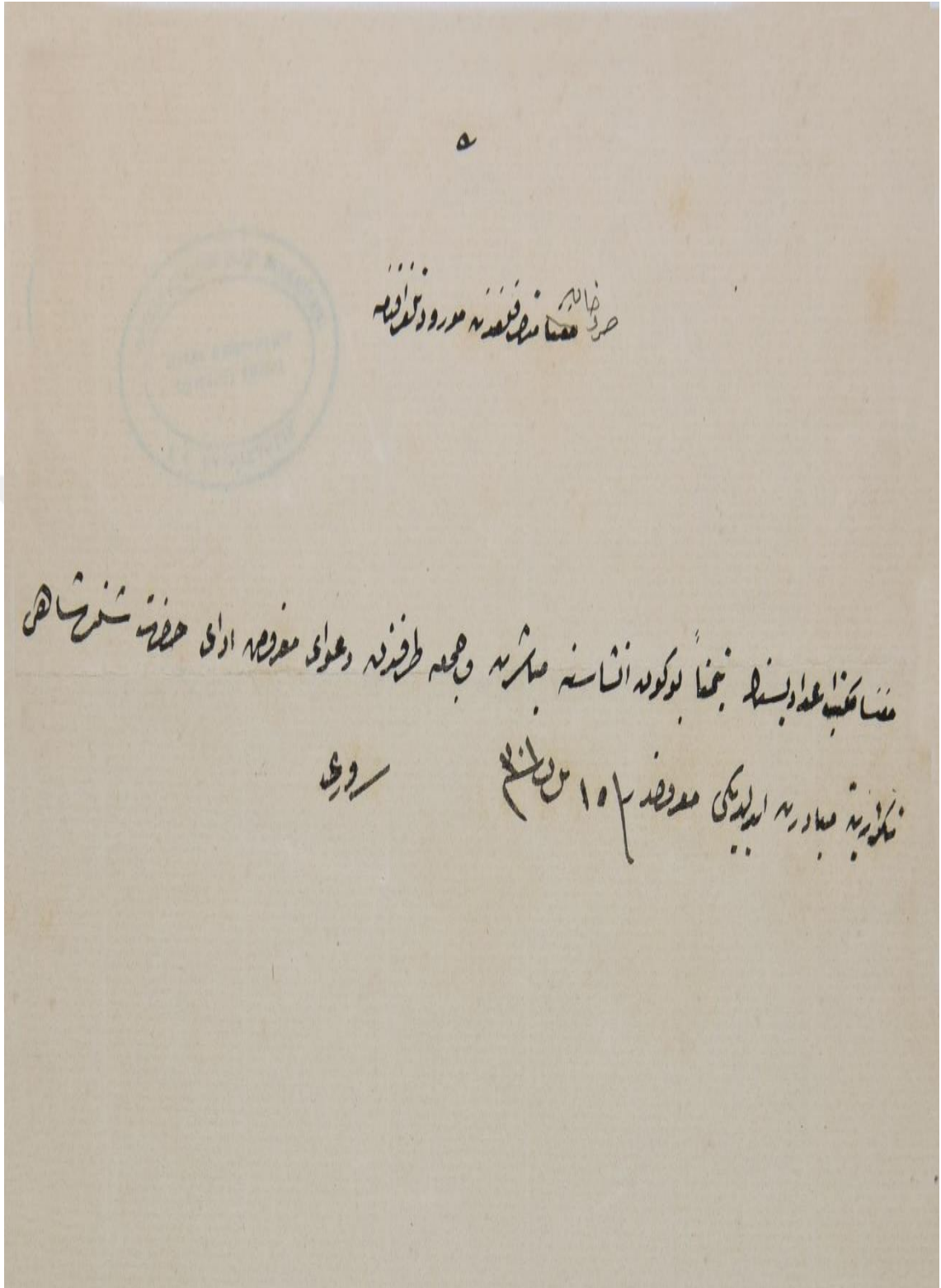
Kaynak: Ömer Faruk Yılmaz, Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri, İstanbul 2007

Ek 4- Manisa Mekteb-i İdadi-i Şahane (II. Abdülhamid Dönemi)

Kaynak: Halit Eren, II. Abdülhamid Dönemi Fotoğraflarıyla Manisa, İstanbul 2013.

Ek 6- Manisa Mektebinin İnşasına Başlanması İle İlgili Belge.

Kaynak: (BOA. MF. MKT. 86/96)

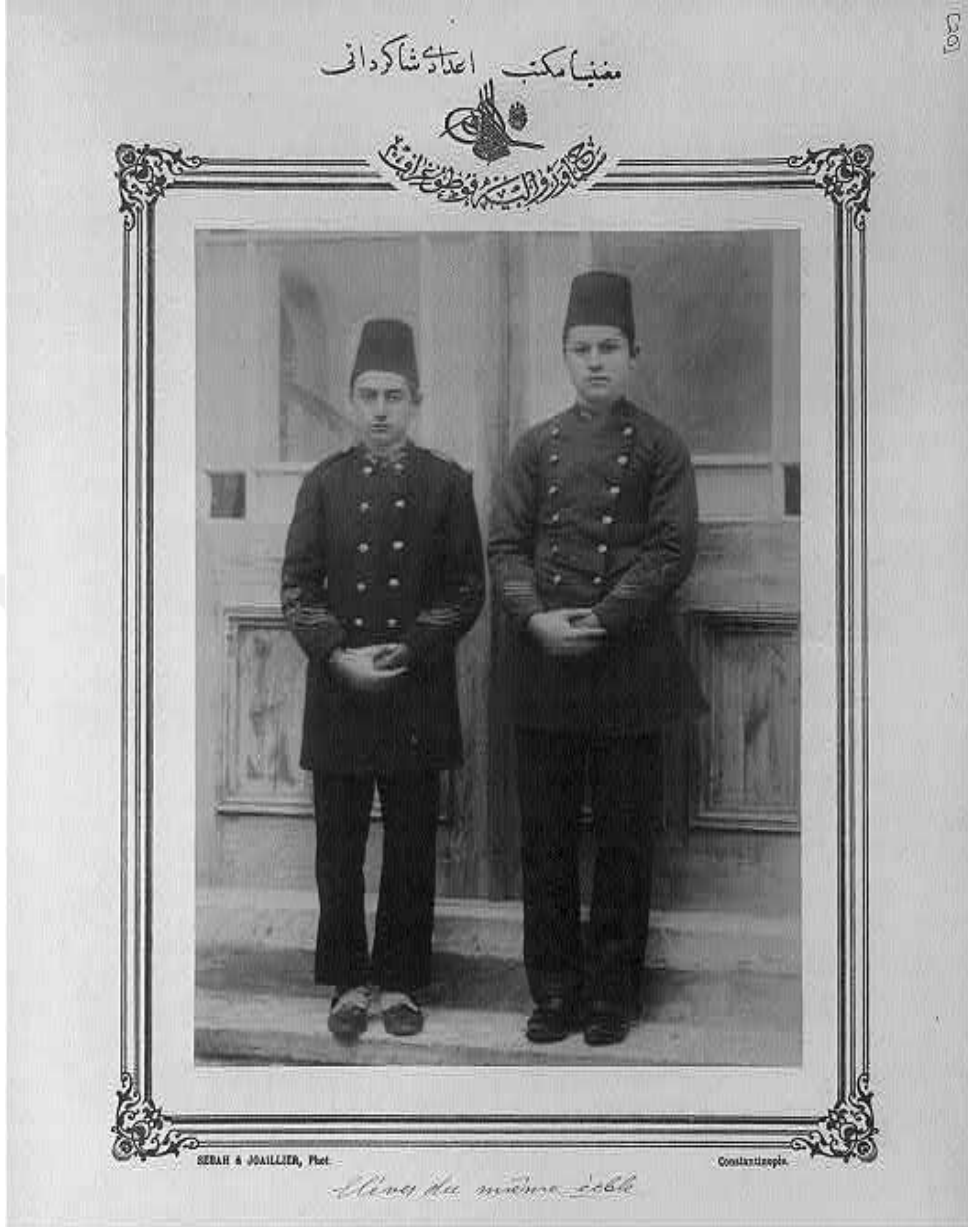
مصارف				صفا اعدادیک				بروجب بقا بقا بقا			
مبلغ	وظیفہ	صفحتین	اسم	مبلغ	وظیفہ	صفحتین	اسم	مبلغ	وظیفہ	صفحتین	اسم
۴۵۰	مدیریت			۴۵۰	مدیریت			۴۵۰	مدیریت		
۹۰	تریکہ	۵		۹۰	تریکہ	۵		۹۰	تریکہ	۵	
۴۷۰	فرائض	۱۰		۴۷۰	فرائض	۱۰		۴۷۰	فرائض	۱۰	
۷۰	اصولہ فیزی	۱		۷۰	اصولہ فیزی	۱		۷۰	اصولہ فیزی	۱	
۹۰	جد	۲		۹۰	جد	۲		۹۰	جد	۲	
۱۴۰	علم اشیا	۵		۱۴۰	علم اشیا	۵		۱۴۰	علم اشیا	۵	
۷۰	حفظہ الصغر	۲		۷۰	حفظہ الصغر	۲		۷۰	حفظہ الصغر	۲	
۱۰۶۰	یکون			۱۰۶۰	یکون			۱۰۶۰	یکون		
۱۸۰	علوم دینی	۱۵		۱۸۰	علوم دینی	۱۵		۱۸۰	علوم دینی	۱۵	
۱۵۰	تریکہ	۷		۱۵۰	تریکہ	۷		۱۵۰	تریکہ	۷	
۳۳۰	یکون			۳۳۰	یکون			۳۳۰	یکون		
۱۸۰	حساب	۹		۱۸۰	حساب	۹		۱۸۰	حساب	۹	
۱۴۰	تریکہ	۲		۱۴۰	تریکہ	۲		۱۴۰	تریکہ	۲	
۱۴۰	حفظہ	۱۰		۱۴۰	حفظہ	۱۰		۱۴۰	حفظہ	۱۰	
۱۰۰	اصولہ	۱۰		۱۰۰	اصولہ	۱۰		۱۰۰	اصولہ	۱۰	
۵۶۰	یکون			۵۶۰	یکون			۵۶۰	یکون		
۱۰۰	فارسی	۵		۱۰۰	فارسی	۵		۱۰۰	فارسی	۵	
۱۴۰	حفظہ	۶		۱۴۰	حفظہ	۶		۱۴۰	حفظہ	۶	
۴۴۰	تاریخ	۸		۴۴۰	تاریخ	۸		۴۴۰	تاریخ	۸	
۴۶۰	یکون			۴۶۰	یکون			۴۶۰	یکون		
۱۰۰	حفظہ	۶		۱۰۰	حفظہ	۶		۱۰۰	حفظہ	۶	
۱۴۰	حفظہ	۵		۱۴۰	حفظہ	۵		۱۴۰	حفظہ	۵	
۱۸۰	عرب	۹		۱۸۰	عرب	۹		۱۸۰	عرب	۹	
۲۸۶۰	مجموعہ			۲۸۶۰	مجموعہ			۲۸۶۰	مجموعہ		

Ek 9- Manisa İdadisi Öğretmenleri ve Maaş Miktarları

Kaynak: (BOA, MF. MKT. 540/53)

Ek 13- Manisa İdadisi Öğrencileri (II. Abdülhamid Dönemi)

Kaynak: Ömer Faruk Yılmaz, Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri, İstanbul 2007

Ek 14- 1895 Manisa İdadisi Orkestrası

Kaynak: Halit Eren, II. Abdülhamid Dönemi Fotoğraflarıyla Manisa, İstanbul 2013

Ek 15- Manisa Mekteb-i İdadisi

Kaynak: Ömer Faruk Yılmaz, Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri, İstanbul 2007

Ek 16- Manisa Mekteb-i İdadisi (II. Abdülhamid Dönemi)

Kaynak: Ömer Faruk Yılmaz, Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri, İstanbul 2007.

Ek 17- Manisa Lisesi

Kaynak: Halit Eren, II. Abdülhamid Dönemi Fotoğraflarıyla Manisa, İstanbul 2013.

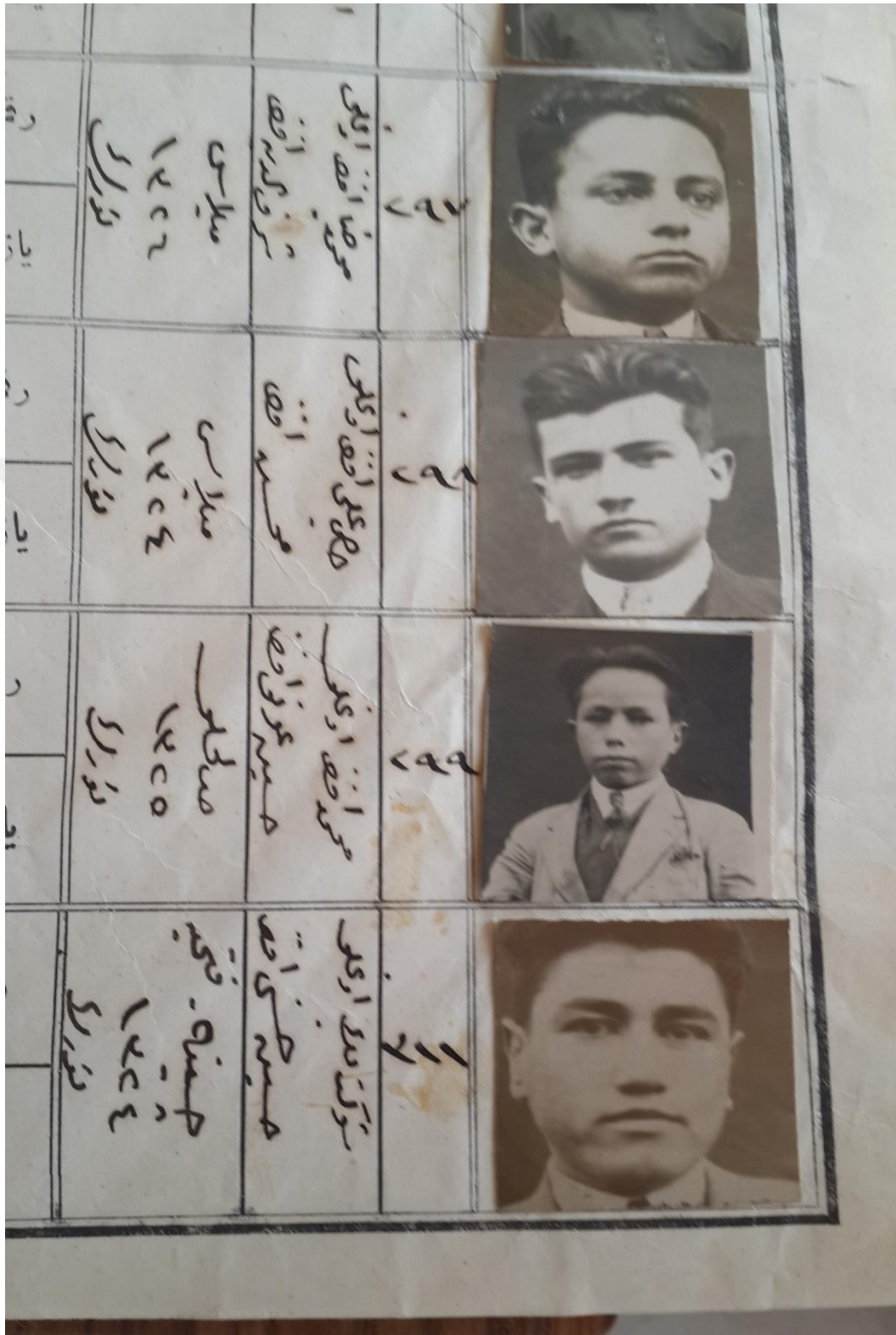
Ek 18- 1925-30 Manisa Ortaokulu (Eski İdadi) ve Osmanlı Bankası

Kaynak: Halit Eren, II. Abdülhamid Dönemi Fotoğraflarıyla Manisa, İstanbul 2013.

Ek 19- 1929 Manisa Orta Mektebi Heyeti (Manisa Lisesi)

Kaynak: Halit Eren, II. Abdülhamid Dönemi Fotoğraflarıyla Manisa, İstanbul 2013.

Ek 20- 1926-1927 Eğitim- Öğretim Yılı Öğrencilerinden Bazıları

Kaynak: Manisa Lisesi Arşivi

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Belgeler

1. Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

1864/139793; 3331/249757; 4451/333794.

2. Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT)

1692/45

3. Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı (KB. MAAFE)

3/21

4. İrade Maarif (İ.MF)

14/34; 8/8.

5.İrâde Dâhiliye (İ.DH)

1164/ 90994

6. İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)

55/106

7. İrade Taltifat (İ.Tal)

343/7

8. Maarif Nezareti Mektûbi Kalemi (MF. MKT)

86/43; 86/96; 1125/9; 105/51; 106/36; 107/5; 107/9; 474/61; 190/2; 380/29; 1011/42; 255/ 40; 94/61; 188/10; 587/7; 597/15; 801/67; 995/40; 1033/35; 1046/31; 1053/50; 106/39; 480/2; 474/61; 634/4; 818/26; 1163/68; 867/13; 1093/64; 904/1; 967/56; 1125/ 54; 1127 /38; 1692/45; 100/7; 124/71; 104/109; 105/94; 108/102; 150/125; 158/96; 178/157; 178/99; 172 /93; 150/125; 155/80; 211/38; 427/10; 177/111; 322/6; 332/17; 408/23; 867/70; 363 /7; 431/54; 486/1, 431/54; 494/6; 507/26, 507/57; 526/ 77; 569/2; 561/9; 747/42; 926/6; 1090/38; 1051 /39; 926/29; 993/64; 1104/58; 1094/26; 1199/ 3; 99/67; 523/3; 649/56; 811/59; 302/55; 196/66; 684/4; 677/71; 155/80; 142/ 42; 540/53; 608/44; 1090/38; 237/ 57; 243/37; 100/28; 311/42; 101/4; 102/49; 104/71; 189/144; 234/51; 296/74; 410/47; 519/37; 596/21; 654/62; 965/16; 22/411; 260/36; 372/55; 412/11; 399/24; 903/1; 205/41; 561/9; 170/29; 123/138; 123/57; 1051 /39; 249/ 16; 1051 /39; 109/84

9. Maarif Nezareti Tedrisat-ı Taliye Dairesi (MF. TLY)

1/33; 5/120; 6/62; 6/102; 10/121; 20/21; 20/25; 5/138; 8/50; 22/293; 10/146; 1/134; 1/503; 4/95; 7/8; 7/141; 241/ 45; 21/118; 1/96; 5/127; 5/132; 4/147

10. Maarif Nezareti Evrak Odası (MF. VRK)

8/143; 3/390; 3/391; 3/393; 3/395; 3/397; 3/398; 3/399; 3/402; 3/404

11. Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

246/72

12. Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)

222/ 25; 211/ 43; 217/42

13. Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES)

154/17

14. Manisa Lisesi Arşivi

SALNAMELER

Aydın Vilayeti Salnamesi

1304, 1305, 1306, 1308, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319, 1320, 1321, 1323, 1326

Maarif Nezâreti Salnamesi

1316

GAZETE VE DERGİLER

Hizmet

Ahenk

İstiklal Harbi Gazetesi

Servet-i Fünun Mecmuası

Maarif-i Umumiye Vekâleti İhsaiyat Mecmuası 1328-1329, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1334.

Maarif-i Umumiye Vekâleti İhsaiyat Mecmuası 1329-1330, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1336.

Maarif-i Umumiye Vekâleti İhsaiyat Mecmuası 1339-1340, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1341.

Maarif-i Umumiye Vekâleti İhsaiyat Mecmuası 1340-1341, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1927.

Maarif-i Umumiye Vekâleti İhsaiyat Mecmuası 1925-1926, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

TELİF VE TERCÜME ESERLER

AĞIN, Ahmet Cengiz, vd., (1973), **Manisa İl Yılığ** 1973, Ankara.

AKYILDIZ, Ali, (1993), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)**, Eren Yayıncılık, İstanbul.

AKYÜZ, Yahya, (2015), **Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2015**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Mahmud Cevad, (2002), **Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı** (Haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sabahattin Arıbaş, H. Hüseyin Dilaver), MEB Yayınları, Ankara.

Mahmud Cevad, (1338), **Maârif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı**, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit, (2009), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

EMECEN, Feridun M., (2007), **Tarihin İçinde Manisa**, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa.

EREN, Halit, (2013), **II. Abdülhamid Dönemi Fotoğraflarıyla Manisa**, IRCICA Yayınları, İstanbul.

ERGİN, Osman, (1977), **Türk Maarif Tarihi**, Cilt: 1-2, Eser Yayınları, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf, (1991), **XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK. Yayınları, Ankara.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, (2000), **İzmir Fikir ve Sanat Adamları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- İNALCIK, Halil, (2003), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KODAMAN, Bayram, (1991), **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, TTK. Yayınları, Ankara.
- KOLAY, Arif, vd., (2016), **Tatlıların Sultanı Baklava**, İstanbul.
- Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi İstatistiki (1310-1311)**, Dersaadet , T.y.
- Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi İstatistikî (1311-1312)**, (1318), Darülhilafetül Aliyye Matbaa-i Amire, Dersaadet.
- Maârif-i Umûmiye Nezâreti, Leylî ve Nehari Mekâtib-i İdâdiyye Mahsus Olarak Mukaddeman Tanzim ve Bu Def'a Tadil ve Tashih Edilen Ders Programlarıyla Talimattır**, (1318), Dersaadet.
- ORTAYLI, İlber, (2006), **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber, (2008), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara.
- ÖZALP, Reşat ve Ataünal, AYDOĞAN, (1977), **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı (Talim ve Terbiye Kurulu – Milli Eğitim Şurâsı)**, MEB. İstanbul.
- Sait Paşa'nın Hatıratı**, (1328), Cilt: I, Dersaadet.
- SAKAOĞLU, Necdet, (1991), **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAMİ, Şemseddin, (2005), **Kamus-ı Türkî**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- SU, Kamil, (T.Y.), **Manisa'lı Tarihçi M. Nuri Yörükoğlu (Hayatı ve Eserleri 1884-1928)**, Manisa Halk Kütüphanesi.
- SU, Kamil, (1986), **Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SU, Kamil, (1981), **Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- YAVİ, Ersal, (1995), **Manisa**, T.C. Manisa Valiliği.
- YEĞİN, Abdullah, (1997), **Yeni Lûgat**, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Ömer Faruk, (2007), **Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

YURDOĞLU, Zekeriya, (1994), **Manisa Tarihi (Kuruluşundan Cumhuriyete Kadar)**, Manisa Barosu Kültür Yayınları, Manisa.

YÜCEL, Hasan Ali, (1994), **Türkiye’de Orta Öğretim**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

MAKALELER VE TEZLER

AKYÜZ, Yahya, (2011), “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, Cilt: 1, S: 2, Ankara.

AYDEMİR, Sefa Salih, (2009), “Antalya İdadisi”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2, Adıyaman.

AYDIN, Derya Uzun, (2013), “Osmanlı’nın Son Dönemi’nde Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatına Genel Bir Bakış”, **İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 4, İstanbul.

BAĞDATLI, Mustafa İsmail, (2011), “Osmanlı Eğitim Geleneğinde Eğitici Drama”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 24, İstanbul.

BİLGİ, Necdet, (2002), “Manisa Dergisi: Bizim Lise”, **Manisa Dergisi**, Manisa.

BOZASLAN, Mehmet ve Emel, ÇOKOĞULLAR, (2015), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 3, Ankara.

ÇELEBİ, Nurhayat ve Tezer, H. ASAN, (2016), “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Eğitimde Denetim Anlayışı (1923-1946)”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 27, İstanbul.

DEMİR, Şerif, (2015), “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 13, Konya.

- DEMİREL, Fatih, (2012), “II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı’da Orta Öğretim: Sultânîler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, İzmir.
- DEMİREL, Fatih, (2012), “Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 25, S: 2, Bursa.
- DÜMER, Mustafa, (1937), “Ah, Bir Lise” **Gediz, Manisa Halkevi Aylık Dergisi**, S: 1, Manisa.
- ENGİN, Emel, (2003), “Türk Modernleşmesinde Galata Saray Lisesi’nin Önemi”, **Türk Modernleşmesi**, (Edt. Arif Kolay), İstanbul.
- ENGİN, Vahdettin, (2003), “Türk Modernleşmesinin İlk Safhaları”, **Türk Modernleşmesi**, (Edt. Arif Kolay), İstanbul.
- FURAT, Ayşe Zişan, (2003), “Eğitim-Mimari İlişkisi Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri”, **İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul.
- GÖKMEN, Ertan, (2008), “Aydın Vilayeti İdadi, Mektepler”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S: 23, Ankara.
- GÜNDÜZ, Ahmet , (2011), “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M.1879-1909)”, **History Studies International Journal of History Academic Journal** Volume 3/3, Samsun.
- GÜVEN, Ahmet Zeki, (2014), “Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 9/6, Ankara.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, (1993), “Osmanlılarda İlim”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt: 12 (Edt. Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul.
- HATEMİ, Hüseyin, (1985), “19. Yüzyılda Medreseler” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, 2. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul.

- KAYHAN, Hatice ve Fatoş, SILMAN, (2017), “Sadî Şirazî’nin Bostan ve Gülistan Eserlerinin Yönetimsel Açıdan İncelenmesi”, **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 12/6, Ankara.
- KÖKLÜ, Nusret, (1997), “Orta Okul Yılları ve Akılda Kalanlar”, **Manisa Dergisi**, C: 13, Manisa,.
- KUZUCU, Kemalettin, (2006), “Osmanlı’dan Cumhuriyete Şehircilik, Mimarî ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler Bağlamında Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara.
- ÖZGÜVEN, Burcu, (1990), “İdadî Binaları”, **Tarih ve Toplum**, S: 82, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Cemil, (2000), “İdadi”, **DİA**, C: 21, İSAM, İstanbul.
- SALMAN, Hacı, (2005), “İdadi Mektepleri’nin Tarihsel Gelişimi”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- SOYLUER, Serdal, (2006), “XX. Yüzyıl Başlarında Mentеше Sancağının İdari ve Nüfus”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C: 1, S: 3, İzmir.
- ŞAHİN, Muhammet ve M. Ahmet, TOKDEM, (2011), “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C: 9, Sayı: 4, Ankara.
- TAŞER, Seyit, (2010), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi”, Doktora Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya.
- TEKELİ, İlhan, (1985), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C: 2, İstanbul.
- TEKİN, Kemal Hakan, (2014), “Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, **The Journal of Academic Social Science StudiesInternational Journal of Social Science**, S: 28, Adıyaman.

TÜRK, İbrahim Caner, (2014), “Türkiye’de Orta Tahsil” Başlıklı Risaleye Göre Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ulus Devlet Türkiye’ye İntikal Eden Ortaöğretim Mirası”, **A.Ü., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, S: 52, Erzurum.

UYGUN, Kamil, (2006), “Karesi İdadisi ve Sultanisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Afyon.

YILDIZ, Hasan, (2014), “Tanzimat’tan Günümüze Maarif Müfettişliği İle İlgili Düzenlemeler Bağlamında Etik İlkeler”, **Türkiyat Mecmuası**, C: 24, İstanbul.

YURDAKUL, İlhami, (2003), “Osmanlı İlmiye Teşkilatının Yenileşme Süreci (1789-1876)”, **Türk Modernleşmesi**, (Edt. Arif Kolay), İstanbul.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

ERGENE, Oğuz, (2012), “Sibicabi'nin Gülistan Çevirisi” , **Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof.Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri**, Adana 2012.

27.07.2018 Tarihli Sözlü Mülakat

KARADANIŞMAN, Tezcan

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://kadirkeskin.net/kose-yazilari-pdf/sahane-i-idadi.pdf> (12.08.2018).

DİZİN

B

Bina, 22, 23, 35, 41, 112, 121

D

Ders, xi, xii, 51, 71, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 91, 92, 94, 109, 110, 111, 117,
143

E

Eğitim, v, xiii, 1, 3, 4, 6, 9, 10, 17, 50,
112, 121, 138, 139, 142, 143, 144,
145, 146

İ

İdadi, v, vi, vii, x, xi, 7, 15, 17, 19, 23,
24, 28, 29, 31, 34, 35, 37, 44, 51, 52,
53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 66, 68,
71, 73, 75, 78, 84, 87, 91, 112, 113,
120, 125, 130, 145
İnşaat, 18, 35, 42, 43

M

Maarif, v, xi, xiii, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 15,
16, 18, 19, 29, 31, 34, 41, 46, 48, 50,
51, 64, 69, 74, 78, 79, 80, 87, 90, 92,
99, 106, 108, 111, 117, 119, 140, 141,
142, 143, 147
Manisa, v, vi, vii, viii, x, xi, xii, 7, 10,
11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
34, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51,
52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 84,
85, 88, 90, 92, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 111,

112, 113, 117, 118, 119, 120, 121,
123, 124, 125, 126, 127, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 141, 142, 143, 144, 145,
146

N

Nizamname, 6

O

Osmanlı Devleti, 1, 3, 4, 5, 6, 15, 73,
119, 146

Ö

Öğretim, v, xi, 9, 10, 50, 78, 120, 138,
144, 145
Öğretmen, 5, viii, 3, 10, 68, 84

R

Rayiç, x, 40, 41, 47
Rüştiye, v, vi, 6, 8, 10, 23

S

Sultani, 8, 9, 64, 66, 112, 121

T

Talebe, 86, 117
Tamirat, x, 28
Tarih, v, xiv, 3, 9, 17, 22, 25, 52, 53, 54,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68,
70, 71, 72, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 109, 110,
111, 113, 114, 115, 116, 120, 144,
145

